

DIJETE U FOKUSU - SUVREMENI IZAZOVI
POMAŽUĆIH PROFESIJA

Treća međunarodna znanstvena konferencija
”Dijete u fokusu - suvremeni izazovi pomažućih profesija“,

Mostar, 5. i 6. listopada 2023.

ZBORNIK RADOVA

Nakladnik

Sveučilište u Mostaru

Za nakladnika

prof. dr. sc. Zoran Tomić, rektor

Urednik

doc. dr. sc. Maja Nižić

Programsko vijeće

Ana Radulescu	Nino Žganec	Erna Lučić
Darja Zaviršek	Tihana Novak	Maja Nižić
Maja Laklija	Ivan Leutar	Anita Begić
Vera Grebenc	Iko Skoko	Ilija Krišto
Jana Mali	Sanela Šadić	Davorika Topić Stipić
Zdravka Leutar	Irena Musa	Karolina Tadić-Lesko

Organizacijsko vijeće

Anđelka Čuljak
Marijan Tustonja
Dragana Stanić
Antonija Novak
Ivan Lapajne
Ivan Bandić

Tehnički urednik

Anđelka Čuljak

Recenzenti

prof. dr. sc. Vesna Šučur-Janjetović
doc. dr. sc. Andrea Rakanović Radonjić
doc. dr. sc. Draško Gajić

Lektura i korektura tekstova na hrvatskom jeziku

Josipa Šunjić

Lektura i korektura tekstova na engleskom jeziku

Jelena Jurčić

Grafička priprema i oblikovanje naslovnice

Goran Mijočević i Vanja Medak

ISBN (tisak) 978-9926-28-091-8

ISBN (online) 978-9926-28-092-5

CIP zapis dostupan u COBISS sustavu

Nacionalne i univerzitetske biblioteke BIH pod ID brojem 62615302

DOI 10.47960/161-ZBDUF24

Adresa uredništva

Matice hrvatske b.b., 88000 Mostar

Telefon: + 387 / 036 / 355 - 400

E - mail: dijeteufokusu@ff.sum.ba

Zbornik radova objavljen je uz financijsku potporu
Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta HNK-a

DIJETE U FOKUSU - SUVREMENI IZAZOVI
POMAŽUĆIH PROFESIJA

Treća međunarodna znanstvena konferencija
”Dijete u fokusu - suvremeni izazovi pomažućih profesija“,

Mostar, 5. i 6. listopada 2023.

ZBORNIK RADOVA

PRES

MOSTAR, 2024.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
UDOMITELJSTVO S PERSPEKTIVOM POSVOJENJA DJETETA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE	9
<i>Antonija Novak - Karolina Tadić-Lesko</i>	
DOŽIVLJAJ UDOMITELJSKE SKRBI I ISKUSTVA PREKIDA SMJEŠTAJA U UDOMITELJSKOJ OBITELJI – PERSPEKTIVA DJECE I UDOMITELJA	31
<i>Maja Laklija - Lidija Petrović</i>	
UDOMITELJSTVO (KAO) SOCIJALNI KAPITAL	73
<i>Maja Laklija</i>	
NEKE ODREDNICE UDOMITELJSTVA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE	93
<i>Ilija Krišto - Ana Marija Draškić</i>	
DOPRINOS SPORTA U PRIPREMI DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU ZA NEOVISNO ŽIVLJENJE	117
<i>Sara Markus - Ivan Leutar - Zdravka Leutar</i>	
PRONAĐENO, A STVORENO: PREGLED WINNICOTTOVE MISLI O PRIJELAZNOME OBJEKTU	143
<i>Marija Eterović</i>	
ZAKLJUČCI KONFERENCIJE	157

PREDGOVOR

Studij Socijalnoga rada u suradnji s Udrugom/Udruženjem socijalnih radnika HNŽ organizirao je III. Međunarodnu znanstvenu konferenciju *Dijete u fokusu – suvremeni izazovi pomažućih profesija* koja je održana 5. i 6. listopada 2023. godine na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Mostaru.

Cilj Konferencije bio je dobiti odgovor na pitanja o tome s kojim se suvremenim izazovima suočavaju obitelji i pomažuće profesije te kako mogu dati svoj doprinos pomažuće profesije u kontekstu alternativnih oblika skrbi, preventivnoga djelovanja i izgradnji inkluzivnoga društva za svu djecu.

Iznimna je čast bila ugostiti značajne plenarne izlagače kao što su prof. dr. sc. Ana Radulescu, predsjednica Međunarodne federacije socijalnih radnika (IFSW) za Europu sa Sveučilišta u Bukureštu, Rumunjska, prof. dr. sc. Darja Zaviršek, predsjednica Europske subregionalne asocijacije škola/fakulteta za socijalni rad (IASSW) sa Sveučilišta u Ljubljani, Republika Slovenija, i prof. dr. sc. Maja Laklija s Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Republika Hrvatska.

Suradnja s plenarnim izlagačima rezultirala je učlanjivanje studija Socijalnoga rada u Međunarodnu asocijaciju škola socijalnoga rada (IASSW). Pošjet prof. Ane Radulescu označio je podršku Međunarodne udruge socijalnih radnika socijalnim radnicima u BiH.

Autori iz regije izložili su ukupno 17 radova kroz četiri panela: *Suvremeni izazovi u radu s djecom, roditeljima i obitelji*, *Uloga pomažućih profesija u izgradnji inkluzivnog društva za svu djecu*, *Alternativni oblici zbrinjavanja djece*, a jedan panel bio je predviđen za slobodne teme kako bi se dao prostor i temama koje nisu obuhvaćene panelima, ali su značajne za struku i podršku obiteljima i djeci. Konferenciju je posjetilo više od 70 sudionika.

Iz programa je osobito značajno istaknuti održavanje radionice *Djeca u fokusu* na kojoj su sudjelovali predstavnici triju udruga s područja grada Mostara, s kojima Studij socijalnoga rada ostvaruje odličnu suradnju dugi niz godina, a to su: Udruga *Altruist*, Udruga osoba s invaliditetom i njihovih obitelji *Vedri osmijeh* i Centar za djecu, mlade i obitelj SPES, Caritas. Postavljanjem djece u fokus ove radionice cilj je bio promovirati rad udruga čiji su članovi kao i njihovu participaciju u ovakvim aktivnostima.

UDOMITELJSTVO S PERSPEKTIVOM POSVOJENJA DJETETA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

ANTONIJA NOVAK

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet,
Mostar, Bosna i Hercegovina

Prethodno priopćenje

UDK: 347.61/.64-
053.2(497.6)

KAROLINA TADIĆ-LESKO

Ustanova „Centar za socijalni rad Grada Mostara“ Mostar,
Mostar, Bosna i Hercegovina

Sažetak

Kao prethodnice *Zakona o udomiteljstvu u Federaciji Bosne i Hercegovine* proteklih godina, uz podršku i pomoć Federalnoga ministarstva rada i socijalne politike, resornih ministarstva i inozemnih nevladinih organizacija, na snagu stupaju transformacija i deinstucionalizacija dječjih domova kao i promoviranje najboljega oblika zbrinjavanja – udomiteljstva djece bez (odgovarajuće) roditeljske skrbi. U skladu s tim, mnogi bračni partneri i samci diljem FBiH pohađali su program obuke i postali certificirani udomitelji. Cilj je ovoga rada dobiti uvid u postojeću praksu udomiteljstva s perspektivom posvojenja u FBiH, iz kojega proizlaze tri istraživačka pitanja: Koje su specifičnosti socijalne legislative u kontekstu udomiteljstva i posvojenja?, Kakva su iskustva stručnjaka u pogledu udomiteljstva koje prerasta u posvojenje? i Kako posvojitelji opisuju proces udomiteljstva k posvojenju? U radu su korištene sljedeće istraživačke metode: metoda teorijske analize, deskriptivna metoda, komparativna metoda, analiza sadržaja i instrument: polustrukturirani intervjui. Rezultati istraživanja pokazali su određene specifičnosti, odnosno posebnosti *Zakona o udomiteljstvu u FBiH* i *Obiteljskoga zakona FBiH*. Iskustva stručnjaka pokazala su da oni podržavaju i promoviraju udomiteljstvo s perspektivom posvojenja, dok je iskustvo bračnih partnera B. pokazalo kako se njihova želja za posvojenjem djeteta realizirala kao motivacija da postanu certificirani udomitelji. U zaključku se preporučila uspostava jedinstvenoga tijela za zaštitu najboljih interesa svih kategorija djece, uspostava jedinstvene službene evidencije o njihovu broju i njihovim općim i specifičnim potrebama, evidencija motiviranih bračnih partnera i osoba za udomiteljstvo i evidencija motiviranih bračnih partnera i osoba za posvojenje koji bi svoj djeci bez neodgovarajuće roditeljske skrbi pružili jednake mogućnosti da budu udomljena ili posvojena.

Ključne riječi: djeca bez roditeljske skrbi, udomitelji, posvojitelji, stručnjaci, socijalna legislativa FBiH

UVOD

Bosna i Hercegovina, kao i druge europske zemlje, teži transformaciji i deinstytucionalizaciji u pogledu zbrinjavanja djece i mladih bez roditeljske brige i skrbi u zamjenske obitelji. Razlog tomu činjenica je da je obiteljsko okružje jedino prirodno i odgovarajuće za zdrav fizički i emocionalni rast i razvoj djeteta (Janković, 2008). Ono što se posebno izdvaja jest da obitelj djetetu pruža fizičku i emocionalnu sigurnost, podršku i ljubav te ima snažnu ulogu u formiranju njegova identiteta (Đuranović, 2013). Kao najznačajniji aspekt omogućavanja djetetu život unutar obitelji, djetetu koje nema takve mogućnosti unutar svoje biološke obitelji, prepoznato je pružanje usluge putem udomiteljstva. Udomitelji djeci pružaju ljubav, brigu i podršku unutar obiteljskoga okružja. To ujedno utječe na emocionalni i psihosocijalni razvoj djeteta. Iako je udomiteljstvo prepoznato kao važna komponenta, nedostatak su istraživanja koja bi pratila potrebe ovoga procesa (Ajduković i sur., 2004). Udomiteljstvo u Bosni i Hercegovini nije pravno regulirano na državnoj razini nego na entitetskoj. Zakon o udomiteljstvu u Federaciji BiH (Službene novine FBiH, 19/17, 52/22) usvojio je Parlament FBiH 2017. godine na sjednici Zastupničkoga doma i na sjednici Doma naroda, a stupio je na snagu 2018. godine. Njime se polazi od načela udomiteljstva koje označava da se udomiteljstvo provodi u skladu s temeljnim načelima socijalne skrbi i načelima obiteljskoga okružja, održivosti socijalnih veza, uključenosti udomljenika i njihova najboljeg interesa te poštivanja ravnopravnosti spolova. Načelo obiteljskoga okružja govori o tome da udomljenik ostvaruje temeljnu i specifičnu zaštitu i pomoć u udomiteljskoj obitelji koja je njemu poticajno i pozitivno obiteljsko okružje te smještajem udomljenika u udomiteljsku obitelj on postaje ravnopravan član udomiteljske obitelji (Zakon o udomiteljstvu FBiH, Službene novine FBiH, 19/17, 52/22). Praksa je pokazala veliku potrebu za nesrodničkim udomiteljstvom, tj. certificiranim udomiteljima koji bi bili spremni primiti dijete na smještaj kada za to postoje opravdani razlozi (Unicef, 2014). Za razliku od udomiteljstva koje je privremeni oblik skrbi i zaštite djeteta bez roditeljskoga staranja, posvojenje je trajni oblik zbrinjavanja koji se definira kao poseban oblik obiteljsko-pravne zaštite djece bez roditeljske skrbi (ili bez odgovarajuće roditeljske skrbi), putem kojega se zasniva roditeljski ili srodnički odnos između djeteta/posvojenika i roditelja/posvojitelja. Time se dijete bez odgovarajuće roditeljske skrbi trajno zbrinjava u obitelj. Između posvojenika i posvo-

jitelja zasnivaju se odnosi srodstva kao da je riječ o krvnome srodstvu (Obiteljski Zakon FBiH, Službene novine FBiH, 35/05; 41/05; 31/14). U *Obiteljskome zakonu FBiH* postoje dva oblika posvojenja, potpuno i nepotpuno. Potpuno se može posvojiti dijete do 10 godina života, pa se člankom 113. stavak (1) istoga zakona navodi kako se potpunim posvojenjem između posvojitelja i njegovih srodnika, s jedne strane, i posvojećeta i njegovih potomaka, s druge strane, zasniva neraskidiv odnos srodstva jednak krvnomu srodstvu. Člankom 117. stavak (1) navodi se kako nepotpuno posvojenje nastaje između posvojitelja, s jedne strane, te posvojećeta i njegovih potomaka, s druge strane, prava i dužnosti koja po zakonu postoje između roditelja i djece, osim ako zakonom nije drukčije određeno. Prije zasnivanja posvojenja potrebno je provesti proces pripreme djeteta i posvojitelja. Proces pripreme izuzetno je važan za djetetovu prilagodbu na posvojitelje i uspostavljanje odnosa te za razvoj privrženosti (Zurak i Laklija, 2020). U pravnoj regulativi i odlučivanju u postupku posvojenja, interes i dobrobit djeteta uvijek trebaju imati prioritet u odnosu na interes posvojitelja. „Prvenstvena svrha posvojenja je pružiti djetetu obitelj i dom koje će zvati svojim, a ne osigurati dijete za neku obitelj“ (Radočaj, 2007). Navedeni princip ističe se u mnogim međunarodnim dokumentima, a o tome posebno govori i članak 93. *Obiteljskoga zakona FBiH* u kojemu se ističe da se posvojenje može zasnovati samo ako je u interesu djeteta te da se u samome postupku zasnivanja posvojenja procjenjuju osobine posvojitelja u odnosu na dobrobit djeteta. Iz navedenoga razvidno je da su udomiteljstvo i posvojenje dva potpuno različita postupka s istom svrhom, pružiti brigu i skrb djetetu koje to nema zadovoljeno unutar biološke obitelji. U istraživanju Čuljak (2022) vidljivo je kako se kroz analizu izjava stručnjaka koji se bave ovim područjem eventualni posvojitelji prijavljuju i za udomiteljstvo s ciljem da udomljeno dijete i posvoje pa se temi udomiteljstva s perspektivom posvojenja može pristupiti iz različitih perspektiva – perspektive interesa resornoga ministarstva, bioloških roditelja, udomitelja i potencijalnih posvojitelja i ponajprije iz perspektive zaštite dobrobiti i najboljega interesa djeteta koje je izdvojeno iz biološke obitelji. Također, istraživanja u Republici Hrvatskoj pokazala su da se stručnjaci u praksi susreću s udomiteljstvom s perspektivom posvojenja kroz dvije profesionalne situacije. Prva se odnosi na to da udomitelji naknadno izražavaju želju posvojiti udomljeno dijete zbog stvorenih čvrstih emocionalnih veza s djetetom, iako prethodno nisu iskazivali namjeru za posvojenjem, a druga, kada potencijalni posvojitelji, kojima je primarna motivacija že-

lja za ostvarenjem u ulozi roditelja, zbog dugotrajna čekanja i straha da neće biti u mogućnosti realizirati roditeljstvo kroz posvojenje, pokazuju otvorenost i za opciju udomljavanja djeteta. Nažalost, ovakvih i sličnih istraživanja u Bosni i Hercegovini nema.

UDOMITI I/ILI POSVOJITI DIJETE U BOSNI I HERCEGOVINI

U *Konvenciji o pravima djeteta* (1989) u članku 20. stavak (1) navedeno je kako dijete, kojemu je privremeno ili trajno uskraćena obiteljska sredina ili koje zbog svoje dobrobiti u njoj ne smije ostati, ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države pa se u stavku (3) istoga članka ove *Konvencije* navodi da takva zaštita može, *inter alia*, uključivati smještaj kod udomitelja, kafalu po islamskome zakonu, posvojenje ili, po potrebi, smještaj u odgovarajuće ustanove za skrb o djeci, a pri donošenju rješenja, osobita pozornost mora se posvetiti osiguranju kontinuiteta u djetetovu odgoju kao i njegovu etničkom, vjerskom, kulturnom ili jezičnom podrijetlu. Također, u članku 21. *Konvencije o pravima djeteta* navodi se da države stranke koje priznaju i/ili dopuštaju posvojenje trebaju voditi računa da se pri tome najveća moguća pozornost posveti dobrobiti djeteta te će: a) osigurati da posvojenje službeno odobrava samo stručna služba koja će na temelju odgovarajućih zakona i postupka, kao i svih bitnih i pouzdanih informacija, donijeti odluku o ispravnosti posvojenja s obzirom na situaciju u kojoj se dijete nalazi, glede roditelja, rodbine i zakonskih skrbnika, i utvrditi jesu li zainteresirane strane svjesno pristale na posvojenje nakon što su bile ispravno savjetovane, ako savjetovanje bude potrebno, kao i b) prihvatiti međudržavno posvojenje kao zamjenski oblik skrbi za dijete, ako se ne može osigurati njegov smještaj u obitelj udomitelja ili posvojitelja ili se ni na koji pogodan način o njemu ne može skrbiti u domovini. Također, *Konvencija o pravima djeteta* naglašava najbolji interes djeteta; od načela da najbolji interes djeteta uvijek ima „prvenstveni” značaj, do odredbe članka 21. koji normira da „će države članice koje priznaju i/ili dozvoljavaju posvojenje osigurati da najbolji interes djeteta bude od ključnog značaja” (Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta vodič za profesionalce, 2018).

U *Obiteljskome zakonu FBiH* članak 91. stavak (2) definirano je posvojenje kao poseban oblik obiteljsko-pravne zaštite djece bez roditelja ili bez odgovarajuće roditeljske skrbi, kojim se zasniva roditeljski, odnosno

srodnički odnos. U članku 93. stavak (1) navodi se kako se posvojenje može zasnovati samo ako je u interesu posvojećeta, a najbolji interes procjenjuje skrbničko tijelo (centar za socijalni rad). Dakako, u skladu s istim *Zakonom*, skrbničko tijelo provodi mjere i postupke iz danih nadležnosti. Također, uzimaju se u obzir i stav i mišljenje posvojenika, ako ih je posvojenik u mogućnosti dati (ovisno o njegovoj uzrasnoj dobi). Obavlja se razgovor s potencijalnim posvojenikom i sačinjava izvješće iz neformalna razgovora, pedagoška i psihološka opservacija za dijete. Istim člankom, stavak (2), ne može se posvojiti krvni srodnik u ravnoj crti, ni brat, ni sestra, ni stavkom (3) skrbnik može posvojiti svoga štićenika dok ga skrbničko tijelo ne razriješi dužnosti skrbnika. Kako bi se u praksi implementiralo načelo zaštite najboljega interesa djeteta u postupku posvojenja, kreirani su standardi provedbe pojedinih stručnih postupaka tijekom realizacije posvojenja. U dosadašnjoj praksi posvojenja u Bosni i Hercegovini prate se *Uputstva o metodama utvrđivanja podobnosti djeteta i osobe koja želi posvojiti dijete* i *Upute o načinu izrade mišljenja o podobnosti za posvojenje* (Upute o metodama utvrđivanja podobnosti djeteta i osobe koja želi posvojiti dijete i načinu izrade mišljenja o podobnosti za posvojenje, 2006: 1756.). U FBiH ne provode se edukacije za potencijalne, tj. eventualne, dakle, buduće posvojitelje jer iste nisu predviđene *Obiteljskim zakonom FBiH*.

U Federaciji Bosne i Hercegovine *Zakonom o udomiteljstvu FBiH*, člankom 2 (Značenje pojedinih izraza), pod točkom d), definirano je udomiteljstvo – oblik zaštite izvan vlastite obitelji kojim se djetetu ili odrasloj osobi osiguravaju odgovarajući obiteljski smještaj i zaštita u udomiteljskoj obitelji. Između ostaloga, u člancima ovoga *Zakona* navedene su vrste udomiteljstva, prava udomljenika i dužnost i odgovornost udomitelja. Dakako, u Federaciji Bosne i Hercegovine istim se bave i zakoni na razini županija (deset županija u FBiH). Republika Srpska i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine imaju dva zakona koji reguliraju pravni status i zaštitu djece kao i status djece bez roditeljske skrbi (*Zakon o dječjoj zaštiti* – ZDZ i *Zakon o socijalnoj zaštiti* – ZSZ). Nakon što je *Zakon o udomiteljstvu FBiH* stupio na snagu 2018. godine u FBiH započeto je održavanje edukacija za udomitelje. U Mostaru je 2019. godine održana prva od pet radionica iz udomiteljstva na temu stručne edukacije o primjeni ovoga *Zakona* te su pozvani eventualni udomitelji koji su se odlučili za ovaj vid brige o djeci kako bi se upoznali sa *Zakonom o udomiteljstvu u FBiH* (<https://www.djecijidom-mostar.ba/index.php/en/news-en/item/410-strucna-edu>

kacija-o-primjeni-zakona-o-udomiteljstvu-u-fbih). Ovoj edukaciji pristupili su i bračni partneri B., sudionici istraživanja u ovome radu.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj je istraživanja dobiti uvid u postojeću praksu udomiteljstva s perspektivom posvojenja u FBiH, iz kojega proizlaze tri istraživačka pitanja:

1. Koje su specifičnosti socijalne legislative u kontekstu udomiteljstva i posvojenja?
2. Kakva su iskustva stručnjaka u pogledu udomiteljstva koje prerasta u posvojenje?
3. Kako posvojitelji opisuju proces udomiteljstva k posvojenju?

Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja namjeran je, a čine ga socijalna legislativa FBiH (*Zakon o udomiteljstvu u FBiH* i *Obiteljski zakon FBiH*), iskustva stručnjaka iz područja socijalne skrbi u BiH s mrežnih stranica i bračni partneri B., udomitelji/ posvojitelji.

Metoda i instrument istraživanja

Metode korištene u radu jesu metoda teorijske analize, deskriptivna metoda, komparativna metoda, analiza sadržaja i instrument: polustrukturirani intervju.

Postupak prikupljanja i obrade podataka

Analizirani su svi članci *Zakona o udomiteljstvu u FBiH* (60 članaka) i članci *Obiteljskoga zakona FBiH* (njih 388, s posebnim naglaskom na dio ovoga *Zakona* koji regulira posvojenje, 32 članka), iz kojih su za potrebe ovoga istraživanja izdvojena četiri krucijalna članka ovih zakona u kojima su uočene specifičnosti, dakle posebnosti. Također, u pripremi provedbe ovoga istraživanja prikupljeni su podatci o dostupnim iskustvima stručnjaka iz socijalne skrbi s mrežnih stranica diljem Bosne i Hercegovine, s naglaskom na Federaciju Bosne i Hercegovine. U istraživanju je korišten kvalitativni pristup s obzirom da se željelo dobiti dublji uvid i razumijevanje istraživačkih problema, a temeljem prouča-

vanja iskustva i doživljava sudionika (Breber i Sladović Franz, 2014: 127, prema Milas, 2005). U ovome kontekstu važna su iskustva stručnjaka iz područja socijalne skrbi, koji se bave udomiteljstvom i posvojenjem, a eksplicitno su dali odgovore u pogledu udomiteljstva koje prerasta u posvojenje. Podatci od bračnih partnera B. prikupljeni su pomoću instrumenta – polustrukturiranoga intervjua, kako bi se stekao uvid u postupak udomiteljstva koji je rezultirao posvojenjem. Od šest bračnih parova, koji su prošli sličan proces, bračni par B. dao je pristanak za provedbu intervjua te ustupanje informacija i podataka u svrhu izrade ovoga rada. Polustrukturirani intervjui s bračnim partnerima obavljeni su 29. srpnja 2023. godine u njihovu stanu u Mostaru, nakon što su prethodno upoznati sa svrhom razgovora – dobivanje spoznaja o njihovu putu od udomiteljstva k posvojenju za potrebe istraživanja udomiteljstva s perspektivom posvojenja djeteta u FBiH, kako bi se s aspekta udomitelja/posvojitelja dobile informacije i činjenice o postupku udomiteljstva/posvojenja u odnosu na socijalnu legislativu koja regulira ova pitanja. „Ovim postupkom dala se prednost pred različitim instrumentima tipa ‘papir – olovka’ jer se naglasak stavio na osobni kontakt istraživača s informantima, te osobno iskustvo i subjektivni doživljaj istraživača“ (Bognar, 2000: 5). Na temelju navedenoga pomoću metoda i instrumenta istraživanja pristupilo se obradi podataka.

REZULTATI I RASPRAVA

Specifičnosti socijalne legislative u FBiH u kontekstu udomiteljstva i posvojenja

Analizom *Obiteljskoga zakona FBiH* i *Zakona o udomiteljstvu u FBiH* izdvojeni su pojedini članci zakona (u Tablici 1) iz kojih se dobio odgovor na prvo istraživačko pitanje: **Koje su prednosti, a koji nedostaci socijalne legislative u kontekstu udomiteljstva i posvojenja?**

Tablica 1. Socijalna legislativa u FBiH u kontekstu udomiteljstva i posvojenja

Socijalna legislativa u odnosu na udomiteljstvo u FBiH	Socijalna legislativa u odnosu na posvojenje u FBiH
<p data-bbox="234 353 639 388">Zakon o udomiteljstvu u FBiH</p> <p data-bbox="216 397 340 432">Članak 2.</p> <p data-bbox="216 459 655 645">a) Udomitelj je predstavnik udomiteljske obitelji ili samac koji ima sklopljen ugovor o udomiteljstvu i pruža usluge zaštite udomljeniku u skladu s ovim zakonom;</p>	<p data-bbox="749 353 1044 388">Obiteljski zakon FBiH</p> <p data-bbox="676 397 799 432">Članak 102.</p> <p data-bbox="676 459 1115 606">(1) Potpuno posvojiti dijete mogu bračni partneri zajednički te maćeha ili očuh djeteta koje se posvaja.</p> <p data-bbox="676 633 1115 780">(2) Izvanbračni partneri koji najmanje pet godina žive u izvanbračnoj zajednici mogu potpuno posvojiti dijete.</p> <p data-bbox="676 807 799 842">Članak 104.</p> <p data-bbox="676 869 1115 1054">(1) Nepotpuno mogu posvojiti dijete bračni partneri zajednički, jedan bračni partner uz pristanak drugog i maćeha ili očuh djeteta koje se posvaja.</p> <p data-bbox="676 1081 1115 1306">(2) Osoba koja nije u braku i izvanbračni partneri koji žive u izvanbračnoj zajednici koja traje najmanje pet godina mogu nepotpuno posvojiti dijete ako za to postoje naročito opravdani razlozi.</p>
<p data-bbox="234 1325 639 1360">Zakon o udomiteljstvu u FBiH</p> <p data-bbox="216 1369 340 1404">Članak 19.</p> <p data-bbox="216 1431 655 1578">(1) Dobna razlika između udomitelja i udomljenika djeteta ne može biti manja od 25 i veća od 50 godina života.</p> <p data-bbox="216 1605 655 1713">(2) Iznimno od stavka (1) ovoga članka dobna razlika između udomitelja i udomljenika djeteta</p>	<p data-bbox="749 1325 1044 1360">Obiteljski zakon FBiH</p> <p data-bbox="676 1369 799 1404">Članak 96.</p> <p data-bbox="676 1431 1115 1578">(1) Posvojitelj može biti samo osoba koja je u životnoj dobi od 25 do 45 godina i koja je starija od posvojčeta najmanje 18 godina.</p>

Socijalna legislativa u odnosu na udomiteljstvo u FBiH	Socijalna legislativa u odnosu na posvojenje u FBiH
<p>može biti manja od 25 i veća od 50 godina života ako je to u najboljem interesu djeteta što procjenjuje stručni tim centra.</p> <p>(3) Udomitelj ne može biti osoba mlađa od 25 i starija od 65 godina života, osim kod srodničkog udomiteljstva, ili ako je to u najboljem interesu udomljenika.</p>	<p>(3) Ako postoje osobno opravdani razlozi, posvojitelj može biti i osoba starija od 45 godina, ali dobna razlika između posvojitelja i posvojećeta ne smije biti veća od 45 godina.</p>
<p>Zakon o udomiteljstvu u FBiH Članak 34.</p> <p>(1) Naknada za izdržavanje udomljenika odnosi se na troškove smještaja i izdržavanje udomljenika te njegove osobne potrebe u skladu s njegovim individualnim planom.</p> <p>(2) Osnovica za utvrđivanje iznosa naknade za izdržavanje udomljenika je prosječna isplaćena neto plaća u Federaciji prema objavljenom podatku Federalnog zavoda za statistiku za prethodnu godinu.</p> <p>(3) Iznos mjesečne naknade za izdržavanje udomljenika za tradicionalno udomiteljstvo iznosi najmanje 30%, a za specijalizirano najmanje 50% od osnovice iz stavka (2) ovoga članka. rješenja o zbrinjavanju, koje donosi nadležni Centar.</p> <p>(2) Udomitelj ima pravo na naknadu za rad i naknadu za troškove izdržavanja korisnika.</p>	<p>Obiteljski zakon FBiH Članak 110.</p> <p>(1) Prije donošenja rješenja o zasnivanju posvojenja skrbničko tijelo će bez naknade smjestiti dijete u obitelj budućih posvojitelja na period od šest mjeseci.</p>

Socijalna legislativa u odnosu na udomiteljstvo u FBiH	Socijalna legislativa u odnosu na posvojenje u FBiH
<p><i>Zakon o udomiteljstvu u FBiH</i></p> <p>Članak 43.</p> <p>stavak 1 točka e) e) pratiti ispunjava-nje obaveza udomitelja utvrđenih in-dividualnim planom i redovito obila-ziti udomiteljsku obitelj i kontaktirati s udomljenikom, uz obvezu izrade izvješća o utvrđenom stanju na tere-nu koji se ulaže u spis predmeta udo-mljenika.</p>	<p><i>Obiteljski zakon FBiH</i></p> <p>Članak 110.</p> <p>(1) Prije donošenja rješenja o zasni-vanju posvojenja skrbničko tijelo će bez naknade smjestiti dijete u obitelj budućih posvojitelja na period od šest mjeseci.</p> <p>(2) Za vrijeme trajanja smještaja iz stavka 1. ovog članka dijete će biti pod osobnim nadzorom skrbničkog tijela kako bi se utvrdilo da li je po-svojenje u njegovom najboljem inte-resu.</p>

Analizom navedenoga izdvajaju se utvrđene razlike u socijalnoj legisla-tivi u FBiH, tj. u kontekstu udomiteljstva i posvojenja, koje se ogledaju u tri nadređene teme.

Tablica 2. Posebnosti udomiteljstva i posvojenja

Nadređene teme	Podređene teme
Adaptacijski period	Novčana nadoknada tijekom adaptacijskog perioda po-svojenja udomljenika
	Zdravstvena zaštita udomljenika/posvojenika tijekom adaptacijskog perioda
Status samca u udomiteljstvu i posvojenju	Samac može zbrinuti dijete od rođenja do okončanja re-dovitog školovanja
	Samac ne može posvojiti dijete mlađe od 10 godina
Dobne granice udomitelja i posvojitelja	Dobna razlika između udomitelja i udomljenika djeteta ne može biti manja od 25 i veća od 50 godina života
	Posvojitelj može biti samo osoba koja je u životnoj dobi od 25 do 45 godina i koja je starija od posvojećeta najma-nje 18 godina
	Posvojitelj može biti i osoba starija od 45 godina, ali dobna razlika između posvojitelja i posvojenika ne smije biti veća od 45 godina

Adaptacijski period¹

Ako se dijete na udomiteljstvu nalazi duže vrijeme i u međuvremenu stekne pravnu sposobnost da ga posvoje njegovi udomitelji, prema *Obiteljskomu zakonu FBiH* njegovi će do tada udomitelji, a budući posvojitelji, u skladu sa *Zakonomom*, članak 110., proći razdoblje prilagodbe u trajanju od šest mjeseci. *Zakon o udomiteljstvu u FBiH* propisuje pravo na mjesečnu nadoknadu udomitelju za troškove udomljenika. No, kada se dijete, eventualni posvojenik, nađe u adaptacijskome razdoblju kod dotadašnjih udomitelja koji su i potencijalni posvojitelji u trajanju od šest mjeseci, prema *Obiteljskomu zakonu u FBiH* njegovi posvojitelji neće imati pravo na nadoknadu za smještaj posvojenika. Također, zdravstvenu zaštitu djeteta koje se iz druge općine nađe na adaptacijskome razdoblju za posvojenje u trajanju od šest mjeseci nije moguće regulirati jer zdravstvenu zaštitu dijete ostvaruje prema mjestu prebivališta. Dakle, utvrđene su specifičnosti *Zakona o udomiteljstvu u FBiH* i *Obiteljskoga zakona FBiH* na okolnosti adaptacijskoga razdoblja za dijete koje se kod udomitelja prije posvojenja nalazilo na smještaju.

Status samca u odnosu na udomiteljstvo i posvojenje

Prema *Zakonu o udomiteljstvu u FBiH* članak 2. točka a), udomitelj može biti samac, a prema *Obiteljskomu zakonu FBiH* članak 102. stavak (2), osoba koja nije u braku može nepotpuno posvojiti dijete. Dakle, samac može odgajati dijete kao udomitelje ako ispunjava uvjete i obnavlja licenciju, sve do djetetove punoljetnosti pa i duže, ako je na redovitom školovanju. No, samac ne može postati roditelj tomu istom djetetu, dakle, ne može ga posvojiti ako je mlađe od 10 godina. I ovdje je vidljiva specifičnost, odnosno posebnost ovih dvaju zakona, *Zakona o udomiteljstvu u FBiH* i *Obiteljskoga zakona FBiH*, na okolnosti dobne granice u odnosu na samce udomitelje, tj. posvojitelje.

Dobne granice udomitelja i posvojitelja

Prema *Zakonu o udomiteljstvu u FBiH* članak 19. stavak. (1) određeno je da dobna razlika između udomitelja i udomljenika djeteta ne može biti manja od 25 i veća od 50 godina života, dok *Obiteljskim zakonom FBiH* u članku 96. stavak (1) posvojitelj može biti samo osoba koja je u životnoj dobi od 25 do 45 godina i koja je starija od posvoječeta najmanje

---

1 Napomena: U *Obiteljskome zakonu FBiH* koristi se izraz adaptacijski period.

18 godina. Dakle, razvidno je veća dobna granica koju dopušta *Zakon o udomiteljstvu u FBiH*. Navedeno se dovodi u razmatranje prilikom posvojenja djeteta od njegovih udomitelja kao i u pitanje poštivanje najboljih interesa djeteta kroz normiranje da se potpuno posvojenje djeteta može zasnovati samo do njegove desete godine života, a nepotpuno do osamnaeste godine života. Postavlja se pitanje stavljaju li se u nepovoljniji položaj sva djeca mlađa od osamnaest godina koja su podobna za posvojenje, iz čega može proizaći nejednakost šansi sve djece bez roditeljske skrbi da budu potpuno ili nepotpuno posvojena s obzirom na to da se oblik posvojenja veže za dob djeteta (Miković, 2020).

Iskustva stručnjaka o udomiteljstvu s perspektivom posvojenja djece

Analizom odgovora stručnjaka iz područja socijalne skrbi, dakle sudionika ovoga istraživanja, na drugo istraživačko pitanje: *Kakva su iskustva stručnjaka u pogledu udomiteljstva koje prerasta u posvojenje?* dobivena je glavna tema: prepoznavanje i okolnosti pod kojima udomiteljstvo prerasta u posvojenje.

Tablica 3. Prepoznavanje i okolnosti pod kojima udomiteljstvo prerasta u posvojenje

Nadređene teme	Podređene teme
Prepoznavanje potencijalnih posvojitelja	Obitelji koje se jave za udomiteljstvo većinom su zainteresirane i za posvojenje.
	Sve češće zahtjev za udomiteljstvo podnose braćni partneri koji nemaju djecu.
	Prvenstveno se javljaju mladi parovi koje žele posvojiti dijete.
Okolnosti pod kojima udomiteljstvo prerasta u posvojenje	Procedura posvojenja predstavlja malo složeniji postupak. Olakšavajući je čimbenik <i>Zakon o udomiteljstvu</i> .
	Ako se dijete kod njih nalazi na smještaju duže razdoblje, stručni tim Centra može procijeniti da, ako su ispunjeni svi uvjeti, dijete može ići na posvojenje.
	Ako nema djece koju zakonski mogu posvojiti, predlažemo da se prijave za udomiteljstvo.

Prepoznavanje potencijalnih posvojitelja

(1) Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko-neretvanske županije (2022) – *U HNŽ-u sada imamo oko 20 djece u udomiteljstvu, što srodničkom, što u onom gdje dajemo dijete drugoj obitelji koja nije srodnik djetetu. Jedan dio djece koja su bila u udomiteljskim obiteljima imamo u postupku posvojenja koja još nisu okončana, ali su započeta i imamo dosta djece koja su posvojena... jedan dobar dio djece koji se smjestio u udomiteljske obitelji ujedno je i u postupku posvojenja... kako su obitelji koje se jave za udomiteljstvo većinom zainteresirane i za posvojenje* (<https://www.jabuka.tv/sve-vise-posvajanja-djece-u-hercegovini/>). Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi HNŽ (2023) – *Na području HNŽ-a 14-ero djece nalazi se na smještaju u udomiteljski obiteljima, a od toga je sedmero u profesionalnom udomiteljstvu, a sedmero djece nalazi se na smještaju u srodničkim obiteljima. ...* (2) Centar za socijalni rad Banja Luka – *Ako dijete ima srodnike koji su odgovarajući za preuzimanje brige o djetetu, moguće je dijete zbrinuti kod srodnika, prethodno provodeći sve neophodne postupke kako bi srodnici dobili status udomitelja. U drugom slučaju postoje udomitelji koji samoinicijativno podnose zahtjev kod skrbničkog tijela za bavljenjem udomiteljstvom. Motivi udomitelja različiti su, najčešće se odnose na želju za pružanjem toplog doma djetetu koje je bez istog ostalo. Sve češće zahtjev za udomiteljstvo podnose braćni partneri koji nemaju djecu. Zbog veoma maloga broja djece koja su pravno podobna za posvojenje, braćni partneri potrebu za djetetom iskazuju kroz podnošenje zahtjeva za bavljenje udomiteljstvom i bivaju veoma uspješni udomitelji ... Nije nužno da udomitelji imaju braćnog partnera niti da sa istim budu u bračnoj zajednici....* (<http://www.csrbl.org/hraniteljstvo/>) ... (3) Centar za socijalni rad Bjeljina (2023) – *... Prvenstveno nam se javljaju mladi parovi koje žele usvojiti dijete...* (<https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/hranitelji-u-srpskoj-udomili-220-malisana/qdb9l9f>).

Okolnosti pod kojima udomiteljstvo prerasta u posvojenje

(1) *U prošloj godini, 2022. imali smo četiri posvojenja koja su okončana, a trenutačno imamo dva posvojenja u postupku. Procedura posvojenja predstavlja malo složeniji postupak. Olakšavajući je čimbenik Zakon o udomiteljstvu, iako još po Obiteljskom zakonu imamo razdoblje adaptacijske prilagodbe prije posvojenja od šest mjeseci, no ako se dijete nalazi u udomiteljskoj obitelji koja ga želi posvojiti, a ispunjava za-*

konom propisane uvjete i dijete se kod njih nalazi na smještaju duže razdoblje, stručni tim Centra može procijeniti da dijete ako su ispunjeni svi uvjeti može ići na posvojenje... (<https://www.hercegovina.info/vijesti/hnz-14-ero-djece-u-hraniteljskim-obiteljima-evo-koliko-je-prosle-godine-bilo-posvojenja-a-koliko-se-djece-jos-nalazi-u-ustanovi/209339/>). (2) Centar za socijalni rad Bjeljina (2023) – ... *međutim, zbog dugotrajnih postupaka iz razloga što nema dece koju zakonski mogu posvojiti, predlažemo da se prijave za udomiteljstvo, za koje svake godine organiziramo obuku...* (<https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/hranitelji-u-srpskoj-udomili-220-malisana/qdb9l9f>). Kao što je vidljivo iz navedenoga, stručnjaci prepoznaju udomitelje kao potencijalne posvojitelje. Dakle, oni vide postupak udomiteljstva kao perspektivu za postupak posvojenja djece.

Proces udomiteljstva k posvojenju

Analizom polustrukturiranoga intervjua s bračnim partnerima B., dakle sudionicima ovoga istraživanja, na treće istraživačko pitanje: **Kako posvojitelji opisuju proces od udomiteljstva k posvojenju?** dobivena je glavna tema: od udomiteljstva k posvojenju.

Tablica 4. Udomiteljstvo i posvojenje

Nadređena teme	Podređene teme
Od udomiteljstva k posvojenju	Prijelomna točka poznavanje je bračnoga para koji je ušao u postupak udomiteljstva
	To je pomoglo da krenu u postupak udomiteljstva i posvojenja
	Spoznaja da želi ući u postupak udomiteljstva, ali s ciljem da se ostvare kao roditelji
	Ponukani iskustvom prijatelja koji su udomili pa potom posvojili dijete
	Osvijestili da je udomiteljstvo brži put k posvojenju
	Kao što je bio slučaj s prijateljima koji su posvojili dijete
	Konačan cilj, posvojenje djeteta

Od udomiteljstva k posvojenju

Bračni partneri B.) Bračni par B. navodi da je **prijelomna točka bila poznavanje bračnoga para koji je ušao u postupak udomiteljstva, a potom posvojenja...** A. B. navodi da ima puno poznanstava kao i informacija, saznanja, činjenica, događaja, različitih poveznica, **što je ujedno i pomoglo da krenu u postupak udomiteljstva i posvojenja.** A. B. i B. B. navode da se kroz razgovor s bračnim parom koji je udomio, a potom posvojio dijete, stvorila želja da isto probaju. A. B. navodi da im je to bilo prvo pravo saznanje o postupku te da je znala da je to ono što njezinu partneru i njoj treba... Javljanje i razgovor bili su realizirani u kratkom razmaku, a sve 2019. godine. Ono što je A. B. istaknula jest da im je razgovor u Centru bio koristan, da je **spoznala da stvarno želi ući u postupak udomiteljstva, ali s ciljem da se ostvare kao roditelji. Ponukani iskustvom prijatelja koji su udomili pa potom posvojili dijete,** činilo se kao logičan slijed da istim putem pokušaju realizirati svoje htijenje, biti roditelj. A. B. i B. B. navode da su razgovorom u Centru za socijalni rad spoznali razliku između udomiteljstva i posvojenja, ali i **osvijestili da je udomiteljstvo brži put k posvojenju, kao što je bio slučaj s prijateljima koji su posvojili dijete.** Edukacija je realizirana 2020. godine i... **Znajući svoj konačni cilj, posvojenje djeteta,** predali su zahtjeve za posvojenje u sve centre za socijalni rad u BiH, nadajući se da će ih netko pozvati... Kada su zaprimili poziv iz Centra za socijalni rad Sarajevo, A. B. navodi da je par s kojim su zajedno krenuli u priču o udomiteljstvu pozivao Centar za socijalni rad Sarajevo te da im je ponuđeno... Ponukani tim saznanjima bračni par B. je odmah po pozivu Centra za socijalni rad iz Sarajeva rekao da želi udomiti i da bi čim prije došli vidjeti dijete. Ne želeći da im se dogodi što i njihovim prijateljima, bez gotovo ikakvih informacija o djetetu rekli su da ga žele udomiti... Nakon prvoga susreta s djevojčicom B. B. je pitao suprugu što misli je li dijete zdravo, na što je A. rekla: pa hajde, kao da smo i mi?!... Odmah su pristali udomiti djevojčicu. Pored prvoga susreta, par B. imao je još dva susreta prije udomljenja djeteta u njihov dom u Mostaru. A. B. se prisjeća kako je B. B. često spominjao gene i utjecaj na odgoj i život djeteta... To je bilo značajno B. B., spoznaja da je i supruga A. B. osviještena u pogledu različitih sumnji, ali da im je i dalje konačna odluka DA. Navode da je odluka donesena obostrano i mlt. C. došla je živjeti s njima u Mostar... A. B. i B. B. prisjećali su se prvih dana i noći s mlt. C.... Bračni partneri B. odgovorno su pristupili udomiteljstvu te su zatražili pomoć na način da su odvodili mlt. C. na pregled i procjenu... s idejom da saznaju na čemu i što trebaju raditi. Tako je ustanovljeno da mlt. C....

danas nema nikakvih poteškoća... Bračni partneri B. navode da je mlt. C. imala zdravstveno osiguranje regulirano mjestom njezina prebivališta. Dolaskom mlt. C. u Mostar susreli su se s neuvezanim sustavom na razini države BiH u pogledu zdravstvenoga osiguranja jer su sve preglede morali plaćati s obzirom na to da njezino zdravstveno nije bilo podržano u drugoj županiji. Ono što bračni par B. dolaskom djevojčice nije mogao naslutiti jest da će udomiteljstvo potrajati... no bili su daleko od posvojenja. A. B. navodi da je mnogo puta pozivala nadležni Centar za socijalni rad, nastojeći ubrzati postupak na način da im kaže koliko čeznu za tim i da im je cilj dobrobit djeteta. Vrijeme je prolazilo, ali do posvojenja nije dolazilo... A. B. navodi da im se s protekom vremena javljao osjećaj straha da udomiteljstvo neće prijeći u posvojenje. ... Tada su osvijestili pravu razliku udomiteljstva i posvojenja. Čekajući rješavanje pravne situacije, prolazili su mjeseci... okončanje postupka traje mnogo duže nego što su mogli zamisliti... A. B. navodi da su bili u stalnome kontaktu s Centrom... Redovito su im isti dolazili u posjete u Mostar kako bi vršili nadzor ... A. B. navodi da je tada bila koliko sigurna toliko i nesigurna s obzirom na to da je proces jako dugo trajao... Konačno, nekada u svibnju 2023. godine javljeno im je... Time je mlt. C. stekla uvjete za posvojenje. Bračni par B. navodi da su njihovi prijatelji u postupcima udomiteljstva mnogo ranije realizirali posvojenje, imali adaptacijski period pred posvojenje u trajanju od šest mjeseci. A. B. navodi da kod njih situacija nije bila takva i da je nadležni Centar za socijalni rad odlučio da će se posvojenje zasnovati bez adaptacijskoga perioda jer je mlt. C. kod njih boravila tri godine... Bračni par B. je i dalje u kontaktu s drugim udomiteljsko-posvojiteljskim parovima, družu se i razmjenjuju iskustva, djeca se međusobno družu te su jedni drugima velika pomoć i podrška.

ZAKLJUČAK

Analiza Zakona o udomiteljstvu u FBiH i Obiteljskoga zakona u FBiH odnosila se u prvome redu na adaptacijski period. No, uz to dotaklo se i prava udomljenika na zdravstvenu zaštitu tijekom smještaja i posvojenika tijekom provedbe adaptacijskoga perioda kao i prava udomitelja na novčanu nadoknadu i prava posvojitelja na novčanu nadoknadu tijekom adaptacijskoga perioda te i prava samca na udomljenje i posvojenje kao i dobnih granica udomitelja i posvojitelja. Iz navedene analize vidljivo je da prema Obiteljskomu zakonu FBiH čl. 110. posvojitelji trebaju proći razdoblje prilagodbe u trajanju od šest mjeseci, da Zakon

o udomiteljstvu u FBiH propisuje pravo na mjesečnu naknadu udomitelju za troškove udomljenika, dok posvojitelji tijekom toga razdoblja nemaju pravo na nadoknadu za smještaj posvojenika. Također, reguliranje zdravstvene zaštite djeteta udomljenika/posvojenika koji se nalazi u adaptacijskome periodu regulirano je na način da dijete ostvaruje zdravstvenu zaštitu prema mjestu prebivališta, a ne boravišta. Nadalje, analizom su utvrđene specifičnosti ovih zakona, odnosno posebnosti, ali i manjkavosti, u odnosu na nemogućnost prava samaca na potpuno posvojenje djeteta prema *Obiteljskomu zakonu FBiH*, dok, s druge strane, samci mogu prema *Zakonu o udomiteljstvu u FBiH* udomiti i odgajati dijete mlađe od 10 godina i brinuti se za njega. Kod dobnih granica udomitelja i posvojitelja, također, vidljiva je različitost, odnosno, posebnost pa je dobná granica za udomitelje nešto veća u odnosu na posvojitelje. Na temelju ove analize spoznatih raznolikosti utvrđene su i potrebe izmjena i dopuna *Zakona o udomiteljstvu u FBiH* i *Obiteljskoga zakona FBiH*. Uloga udomiteljstva koje prerasta u posvojenje može se promatrati kao da ova prva, udomiteljska, dominira nad ovom drugom, posvojiteljskom. No, s druge strane, one se isprepliću, ali se udomiteljstvo kroz socijalnu legislativu na području FBiH aktualizira u posvojenje. Tako da se dobio odgovor na prvo istraživačko pitanje: Koje su specifičnosti socijalne legislative u kontekstu udomiteljstva i posvojenja? Izmjene i dopune aktualnih zakona koje reguliraju udomiteljstvo i posvojenje trebaju usporedne putove s jasnim razgraničenjima, ali onima koji vode najboljemu osobnom interesu sve djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi te kako bi slijedile „osnovnu viziju transformacije i de-institucionalizacije usmjerene na izgradnju boljih uvjeta za djecu bez (odgovarajuće) roditeljske skrbi“ (Tadić-Lesko i Milinković, 2019: 61). I *Obiteljski zakon FBiH* i *Zakon o udomiteljstvu u FBiH* pružaju djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi mogućnosti da odrastu u obitelji, ne u instituciji, s tim da je važno uočene razlike u aktualnim zakonima „pomiriti“, dakle uskladiti. Iskustva stručnjaka govore kako su obitelji koje se jave za udomiteljstvo većinom zainteresirane i za posvojenje. Stručnjaci su svjesni da se te različitosti udomiteljstva i posvojenja spajaju tako što se isto promatra kao prednost, dakle, rješenje, koje se nudi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Stoga, kojim se god putem krenulo, udomiteljstvo ili posvojenje, bitno je zbrinuti djecu jer je odrastanje u obitelji najbolji oblik njihova zbrinjavanja. Ovim dijelom analize dobio se odgovor na drugo istraživačko pitanje: Kakva su iskustva stručnjaka u pogledu udomiteljstva koje prerasta u posvojenje? Analizirajući

intervju s bračnim partnerima B., certificiranim udomiteljima koji su postali posvojitelji, dolazi se do odgovora na treće istraživačko pitanje: Kako posvojitelji opisuju proces udomiteljstva k posvojenju? Razvidno je kako su se bračni partneri B. nakon dobivenih informacija, dakle iz razgovora s udomiteljima koji su imali iskustva da je *udomiteljstvo brži put k posvojenju*, svjesno uključili u edukaciju za udomitelje kako bi i oni dobili istu šansu za posvojenjem djeteta.

Dakle, potrebno je povećati mogućnosti za potpuno posvojenje djece bez roditeljske skrbi starije od 10 godina, a sve je vidljivo u potrebi izmjena, dakle, usklađivanja specifičnosti *Zakona o udomiteljstvu u FBiH* i *Obiteljskoga zakona FBiH* u sveopćoj raznolikosti socijalne legislative BiH. Također, o istome govore Huseinspahić i Oruč (2013) te ukazuju na potrebu donošenja jedinstvena (materijalnog i procesnog) *Zakona o zaštiti interesa djece u BiH*, kojim bi se posebno normirao pravni položaj svih kategorija djece te način njihove zaštite, ističući kako bi se time na jednome mjestu regulirali svi aspekti zaštite djece, pa tako i udomiteljstvo. Dakle, nužna je uspostava jedinstvenoga tijela za zaštitu interesa svih kategorija djece kako bi navedene ustanove u svojoj isključivoj nadležnosti imale provođenje postupaka zaštite djece bez roditeljske skrbi, kao što su posvojenje i udomiteljstvo, te kako bi se uspostavila jedinstvena službena evidencija o broju djece bez roditeljske skrbi u odnosu na njihove opće i specifične potrebe, evidencija bračnih partnera i osoba motiviranih i za udomiteljstvo i bračnih partnera i osoba motiviranih za posvojenje, koji bi svoj djeci bez neodgovarajuće roditeljske skrbi pružili jednake mogućnosti da budu udomljena ili posvojena, s obzirom na to da sva djeca zaslužuju odrastati u obiteljskome okružju koje će im pružiti podršku, ljubav, toplinu i dom.

FOSTER CARE WITH THE PERSPECTIVE ON CHILD ADOPTION IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract:

As a precursor to the Foster Care Law in the Federation of Bosnia and Herzegovina in recent years, with the support and assistance of the Federal Ministry of Labor and Social Policy, relevant ministries, and foreign non-governmental organizations, the transformation and deinstitutionalization of children's homes are being implemented, along with the promotion of the best form of care—foster care for children without (appropriate)

parental care. Accordingly, many married partners and singles throughout FB&H attended the training program and became certified foster parents. The aim of this paper is to gain insight into the existing practice of foster care with the perspective on adoption in FB&H, from which three research questions arise: What are the specificities of social legislation in the context of foster care and adoption? What are the experiences of professionals regarding foster care that transitions into adoption? and How do adoptive parents describe the process of foster care towards adoption? The following research methods were used in the work: the method of theoretical analysis, the descriptive method, the comparative method, content analysis and the instrument: a semi-structured interview. The results of the research showed certain specificities, that is, the peculiarities of the Law on Foster Care in FB&H and the Family Law of FB&H. The experiences of professionals have shown that they support and promote foster care with the perspective on adoption. While the experience of spouses B. showed that their desire to adopt a child was realized as a motivation to become certified foster parents. In conclusion, it is recommended to establish a single body for the protection of the best interests of all categories of children, the establishment of a single official record of their number and their general and special needs, records of motivated spouses and persons for foster care and records of motivated spouses and individuals for adoption, which would provide all children without adequate parental care equal opportunities to be fostered or adopted.

Keywords: children without parental care, foster parents, adoptive parents, professionals, social legislation of FB&H

LITERATURA

1. Ajduković, M., Kregar Orešković, K., Laklija, M. (2007). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14(1), 93-118.
2. Bognar, L. (2000). Kvalitativni pristup istraživanju odgojno-obrazovnog procesa. Dostupno na: https://ladislav-bognar.net/sites/default/files/Istra%C5%BEivanje%20odg-obr_procesa.pdf
3. Breber, M., Sladović Franz, B. (2014). Uvođenje obiteljske medijacije u sustav socijalne skrbi – perspektiva stručnjaka, *Ljetopis socijalnog rada* 21 (1), 123-152. dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/189033>
4. Čuljak, G. (2022). Stavovi i iskustva stručnjaka o udomiteljstvu s perspektivom posvojenja. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet
5. Đuranović, M. (2013). Obitelj i vršnjaci u doba adolescencije. *Napredak*: 154(1-2), 31-46.

6. Huseinspahić, A., Oruč, E. (2013). Reforma hraniteljstva u sistemu socijalne zaštite djece u Bosni i Hercegovini, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici* 6(12), 233-266. dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/269100000_REFORMA_HRANITELJSTVA_U_SISTEMU_SOCIJALNE_ZASTITE_DJECE_U_BOSNI_I_HERCEGOVINI
7. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Uputstva o metodama utvrđivanja podobnosti djeteta i osobe koja želi posvojiti dijete i načinu izrade mišljenja o podobnosti za posvojenje, (*Službene novine broj 17/06*)
8. Janković J. (2008). *Obitelj u fokusu*. Zagreb: Etcetera d.o.o
9. Konvencija o pravima djeteta (1989) dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf
10. Laklija, M., Zurak, T. (2020). Proces pripreme djeteta za posvojenje iz perspektive stručnjaka. U: S. Blažeka Kokorić (ur.), *Posvojenje – Različite perspektive, isti cilj*, 7-38, Zagreb: Na drugi način.
11. Maleš, D. (2015). Kako smo postali obitelj, *Posvojenje – dio moje priče*. Zagreb: „Na drugi način“, udruga za pružanje psihosocijalne i pedagoške pomoći djeci, mladima i obitelji.
12. Miković, B. (2020). Europska konvencija o usvojenju (revidirana) i Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine. U: A. Huseinbegović. (ur.), *Zbornik radova Dani porodičnog prava„ Porodično pravo u eri globalizacije“* Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“: Mostar, 8(8), 226-249.
13. Obiteljski zakon F BiH. *Službene novine Federacije BiH*, br. 35/05, 41/05, 1/14 i 32/19
14. Radočaj, T. (2007) *Pravo djeteta na odrastanje u obitelji: smjernice za praktičan rad na državnom i međudržavnom posvojenju i udomiteljskoj skrbi – prijevod dokumenta „The Childs Right to Grow Up In A Family: Guidelines for Practice on National and Intercountry Adoption and Foster Family Care (1997). Adoption Centre Sweden, Swedish National Committee of the International Council on Social Welfare and the International Social Service, Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 233-256.
15. Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta vodič za profesionalce, *Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i*

Hercegovine (2018). Sarajevo.

16. UNICEF (2014): Položaj djece u BiH; Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i/ili djece kojoj prijete gubitak roditeljskog staranja zasnovana na pravima djece.
17. Tadić-Lesko, K., Milinković, J. (2019). Transformacija i deinstitucionalizacija domova za djecu bez roditeljske skrbi u Hercegovačko-neretvanskoj županiji. *Suvremena pitanja*, časopis za prosvjetu i kulturu, 14(28), 54-64.
18. Zakon o udomiteljstvu u F BiH. Službene novine FBiH, br. 19/2017, 52/2022.
19. <https://www.djecijidom-mostar.ba/index.php/en/news-en/item/410-strucna-edukacija-o-primjeni-zakona-o-udomiteljstvu-u-fbih>
20. <https://zosradio.ba/index.php/2022/10/26/kako-izgleda-hraniteljstvo-u-bih-postoji-toliko-djece-koja-trebaju-porodicu-mir-zagrljaj/>
21. <https://www.jabuka.tv/sve-vise-posvajanja-djece-u-hercegovini/>
22. <http://www.csrbl.org/hraniteljstvo/>
23. <https://www.hercegovina.info/vijesti/hnz-14-ero-djece-u-hraniteljskim-obiteljima-evo-koliko-je-prosle-godine-bilo-posvojenja-a-koliko-se-djece-jos-nalazi-u-ustanovi/209339/>
24. <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/hranitelji-u-srpskoj-udomili-220-malisana/qdb9l9f>

DOŽIVLJAJ UDOMITELJSKE SKRBI I ISKUSTVA PREKIDA SMJEŠTAJA U UDOMITELJSKOJ OBITELJI – PERSPEKTIVA DJECE I UDOMITELJA

MAJA LAKLIJA
Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet,
Studijski centar socijalnog rada
Zabreg, Republika Hrvatska

Izvorni znanstveni rad
UDK: 364.65-058.865:
159.922.74

LIDIJA PETROVIĆ
Ured pravobranitelja za djecu,
Zagreb, Republika Hrvatska

Sažetak

Ured pravobraniteljice za djecu, među brojnim aktivnostima, s posebnom pozornošću prati zaštitu prava djece koja odrastaju bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Unatoč prepoznatoj važnosti aktualnih procesa deinstitutionalizacije i transformacije ustanova socijalne skrbi i drugih pravnih osoba koje obavljaju djelatnost socijalne skrbi u Republici Hrvatskoj, u njihovoj realizaciji uočen je niz problema koji utječu na kvalitetu skrbi i zaštitu dobiti djece. U skladu s time jedna od aktivnosti Ureda pravobraniteljice za djecu bila je i provedba istraživanja radi dobivanja uvida u doživljaj udomiteljske skrbi i okolnosti prekida udomiteljstva iz perspektive djece i udomitelja. U ovome radu bit će prikazani rezultati istraživanju dobiveni na uzorku djece s iskustvom prekida udomiteljstva, koja se nalaze na smještaju u ustanovama za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi (N = 10), i udomitelja koji su tražili prekid udomiteljstva za dijete koje je bilo kod njih na smještaju (N = 6). Podatci su prikupljeni polustrukturiranim intervjuom te obrađeni analizom okvira. Rezultati istraživanja ukazuju na postojeće stanje u sustavu (prepoznate slabosti sustava vezane za razvijenost udomiteljstva, neadekvatna priprema udomitelja i djeteta, obilježja procesa prilagodbe obitelji na dijete i obrnuto, čimbenike koji pridonose riziku prekida smještaja djeteta, reakcije sustava na traženje pomoći i podrške, (ne)dostupnost podrške i sl.) te na moguće smjerove unapređenja istih iz perspektive sudionika istraživanja.

Ključne riječi: deinstitutionalizacija, udomiteljstvo, prekid smještaja, doživljaj

UVOD

Sustav skrbi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi prolazi zadnjih godina kroz transformaciju koja uključuje i deinstitutionalizaciju. Vezano za te procese Ured pravobraniteljice za djecu (u daljnjemu tekstu Ured) poduzeo je niz aktivnosti kako bi popratio što se događa na području skrbi za djecu. Također, tijekom godina Ured je zaprimio brojne prijave te upite vezane za uznemiravanje djece i udomitelja od bioloških roditelja, traženje pomoći od udomitelja koji više nisu u mogućnosti skrbiti o djeci s obzirom na njihove specifične potrebe, na otežanu suradnju s HZSR-om² (na postupanje CZSS-a kada se udomiteljima oduzima licencija za obavljanje udomiteljske dužnosti, na neredovite obilaskе udomiteljske obitelji) (Izvjješće Ureda pravobranitelja za djecu, 2012. – 2022.). Djeca su izražavala želju za promjenom udomiteljske obitelji radi narušenih odnosa s udomiteljima ili nastavka stanovanja s braćom/sestrama koji se nalaze u drugoj udomiteljskoj obitelji (Izvjješće Ureda pravobranitelja za djecu, 2017.). Sve navedene okolnosti sadržane u prijavama i upitima Uredu predstavljaju rizik za ishod udomiteljstva, uključujući i prekid smještaja.

Nedostatak udomiteljskih obitelji i smještajnih kapaciteta u ustanovama, ograničeno raspoloživo vrijeme za donošenje odluka, izostanak sustavnih smjernica za donošenje odluka, nedostatak informacija i drugi organizacijski čimbenici mogu dovesti do odgađanja smještaja ili biranja manje optimalne opcije za dijete (Laklija i Brkić, 2022.). Praksa smještavanja djeteta u udomiteljsku obitelj, pri kojoj stručnjaci ne vode računa o kompetencijama udomitelja, strukturi udomiteljske obitelji te potrebama druge djece na smještaju, kao i njihovu mogućem utjecaju na dijete koje se smješta i obratno, može dovesti do iskorištavanja postojećih udomiteljskih obitelji do maksimalnih kapaciteta što povećava rizik od prekida smještaja i odustajanja udomitelja od bavljenja udomiteljstvom, što smanjuje i broj dostupnih udomitelja.

Istraživanja su pokazala kako su djeca s negativnim iskustvom boravka u udomiteljskim obiteljima u većemu riziku da će i novo iskustvo udomljavanja za njih imati negativan ishod, što u konačnici dovodi do po-

---

2   Donošenjem *novoga Zakona o socijalnoj skrbi* (NN, 18/22, 46/22, 119/22, 71/23) *Centri za socijalnu skrb* postaju županijske/područne službe Hrvatskoga zavoda za *socijalni rad* (HZSR).

vratka djeteta u ustanovu. Uočava se značajna povezanost između broja doživljenih promjena smještaja djeteta i razine nezadovoljstva i neprijateljstva koje dijete pokazuje prema osobama iz okoline, kao i da česte promjene smještaja predstavljaju ozbiljan razvojni rizik za djecu u skrbi, uključujući smanjenu mogućnost za razvijanje kvalitetnih, trajnijih emocionalnih veza s djetetu važnom osobom te može predstavljati okidač za buduće antisocijalno ponašanje (Tripp De Robertis i Litrownik, 2004., Čičak i Laklija, 2018.). Uvažavajući navedeno, skupina udomitelja i djece s iskustvom prekida udomiteljske skrbi u fokusu je ovoga rada radi identificiranja poteškoća koja su se javljale tijekom skrbi kako bi se iz tih primjera mogli prepoznati čimbenici rizika, neadekvatni mehanizmi pripreme i podrške formalnoga sustava skrbi te prevenirati slične situacije.

Cilj istraživanja

Cilj je istraživanja dobiti uvid u doživljaj udomiteljske skrbi i okolnosti prekida udomiteljstva iz perspektive djece i udomitelja s iskustvom prekida udomiteljske skrbi. Istraživačka pitanja su: 1) Kako je teкао proces bivanja djeteta (za koje je prekinut smještaj) u udomiteljskoj obitelji iz perspektive djeteta/udomitelja?, 2) Koje su okolnosti iz perspektive djeteta/udomitelja dovele do prekida udomiteljstva?, 3) Kakva je bila podrška stručnjaka djetetu/udomiteljskoj obitelji? te 4) Koje su preporuke djece/udomitelja za unapređenje udomiteljske skrbi za djecu?

Sudionici istraživanja

Istraživanje je provedeno na uzorku udomitelja i djece s iskustvom prekida udomiteljstva. Riječ je o namjernome uzorku, a u istraživanju je sudjelovalo: a) šest udomiteljica s iskustvom prekida smještaja djece na njihov zahtjev s područja Zagreba, Splita i Osijeka. Raspon njihove dobi kreće se od 39 do 60 godina, a raspon bavljenja udomiteljstvom od jedne i pol do 15 godina i b) desetero djece s iskustvom prekida udomiteljske skrbi i smještaja u dom za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi na područja Zagrebačke, Sisačko-moslavačke, Splitsko-dalmatinske i Osječko-baranjske županije. Raspon dobi djece kreće se od 12 do 18 godina.

Postupak prikupljanja i obrade podataka

Prije istraživanja tadašnjim ravnateljima CZSS-a i ustanova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi poslan je dopis u kojemu su objašnjeni cilj i svrha istraživanja te su zamoljeni za suradnju.

Ravnatelji područnih ureda HZSR-a bili su zamoljeni da dostave kontaktne brojeve udomitelja s iskustvom prekida udomiteljstva na području njihove nadležnosti za koje procjenjuju da bi bili dobri informatori (koje su stručnjaci HZSR-a prethodno kontaktirali i pitali za njihovu suglasnost da Uredu pravobranitelja za djecu dostave njihove adrese i kontaktne brojeve). Svi udomitelji (potencijalni sudionici) dobili su pozive za sudjelovanje u istraživanju na njihove kućne adrese nakon čega je uslijedio telefonski kontakt istraživača u kojemu su im detaljno pojašnjeni cilj i svrha istraživanja, dobrovoljnost kao uvjet sudjelovanja u istraživanju, povjerljivost te da u bilo kojemu trenutku mogu odustati od sudjelovanja u istraživanju bez posljedica. Po usmenome pristanku na sudjelovanje u istraživanju dogovoreni su mjesto i vrijeme intervjua. Intervju su vođeni nasamo sa svakim sudionikom u kućanstvu udomitelja te su uz dopuštenje sudionika snimani diktafonom. Za potrebe provedbe intervjua izrađen je protokol za vođenje polustrukturiranoga intervjua koji je uključivao sljedeće aspekte: tijek procesa donošenja odluke o smještaju konkretnoga djeteta za koje je kasnije tražen prekid smještaja, tijekom informiranja o djetetu i pripreme za udomljavanje toga djeteta, iskustvu pružanja udomiteljske skrbi za to dijete, percepciji okolnosti koje su ukazivale na poteškoće i doživljaj udomitelja da udomiteljstvo ne funkcionira na željeni način, komu su se obratili za podršku tijekom toga vremena i kakav je bio odgovor sustava, nadležnoga socijalnog radnika za dijete, kako je donesena odluka o prekidu smještaja te koje su preporuke udomitelja za preveniranje takvih situacija i unapređenje sustava. Radi brige za dobrobit udomitelja sudionika istraživanja u tekstu informirane suglasnosti (jedan primjerak dan sudionicima) naveden je kontakt osobe iz Ureda ako sudionici budu imali potrebu dodatno porazgovarati.

Intervjui s udomiteljima u prosjeku su trajali 50 minuta.

Ravnatelji ustanova za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi su od Ureda pravobranitelja za djecu zamoljeni da Uredu u pisanome obliku prosljede podatke o djeci koja imaju iskustvo prekida smještaja, a starija su od 12 godina. Inicijalni razgovor s djetetom o istraživanju (ci-

lju, svrsi, dobrovoljnosti itd.) i dogovor oko termina intervjua provela je stručna osoba u ustanovi. U skladu s *Etičkim kodeksom istraživanja s djecom* (Ajduković i Kolesarić, 2020.) prije ostvarivanja kontakta s djecom tražen je informirani pristanak roditelja/skrbnika za istraživanje s djetetom. U skladu s *Etičkim kodeksom istraživanja s djecom* uz informirani pristanak roditelja/skrbnika tražen je i osobni informirani pristanak djeteta. Navodno je omogućilo djetetu da i samo nakon dobivene suglasnosti roditelja odluči želi li sudjelovati u istraživanju ili ne, na temelju djetetu na razumljiv način iskomuniciranih informacija o ciljevima istraživanja, povjerljivosti, dobrovoljnosti te o pravu da u bilo kojemu trenutku odustane od sudjelovanja u istraživanju. Također, osigurano je i iskomunicirano djetetu, ako bude imalo potrebu s nekim dodatno porazgovarati o sadržaju o kojemu se razgovaralo, da se može obratiti stručnjacima u ustanovi te je dogovoreno i sa stručnjacima ustanova da će i oni voditi računa o tome te nakon intervjua popratiti reakcije djeteta. S djetetom je proveden polustrukturirani intervju, ako je po mišljenju stručnjaka iz ustanove dijete bilo u stanju razumjeti pitanja i situaciju intervjuiranja te izraziti svoje mišljenje o iskustvu bivanja u skrbi i/ili prekidu udomiteljstva. Prije istraživanja dijete je priupitano želi li razgovarati o svome iskustvu bivanja u udomiteljskoj obitelji. Sva djeca iskazala su spremnost da govore o svome iskustvu. Objašnjeno im je da ako na neko pitanje ne žele odgovoriti, da je to u redu i da ne moraju odgovoriti, kao i da to neće imati nikakve negativne posljedice za njih. Ako se dijete s obzirom na dob smještavanja može sjećati okolnosti dolaska u udomiteljsku obitelj, postavljana su pitanja kao što su: kako je donesena odluka o smještaju u udomiteljsku obitelj, s kime je dijete o tome imalo priliku razgovarati, je li bilo pitano za mišljenje, kako se tekle pripreme za smještaj i sl. Pitani su i o iskustvu života u udomiteljskoj obitelji: kako opisuju svoje iskustvo života u udomiteljskoj obitelji, što je dijete primijetilo da u udomiteljskoj obitelji ne funkcionira i na temelju kojih situacija, komu se dijete obratilo, što mu je tada trebalo, kako je sustav odgovorio na njegove/njezine potrebe; ima li informaciju jesu li se udomitelji obratili komu, kakav je kontakt djeteta i njegove/njezine socijalne radnice, kako doživljava ulogu socijalnoga radnika, kako je odnesena odluka o smještaju djeteta u dom, tko je s njime/njome o tome razgovarao, koje su preporuke djeteta stručnjacima kako bi se prevenirale takve situacije itd. Intervju su vođeni nasamo sa svakim djetetom u ustanovi te su uz dopuštenje djeteta snimani diktafonom. Intervjui s djecom u

prosjeku trajali su 25 minuta. Djeca su dobila skromnu nagradu kao oblik zahvale za sudjelovanje u istraživanju (šalicu Ureda, bilježnicu, blokčić i *bookmark*).

Polustrukturirane intervjuue proveli su posebno za tu svrhu autorica istraživanja i rada, educirani stručni djelatnici Ureda iz Zagreba, Rijeke i Osijeka te autorice rada od kojih je jedna vanjska suradnica Ureda. Primjena polustrukturiranih intervjuua odabrana je zato što s jedne strane sudionicima omogućuje opis iskustava i isticanje njima važnih aspekata uz stalno usredotočenje na temu razgovora, a istraživaču korištenje unaprijed definiranih otvorenih pitanja koja dopuštaju slobodu sudionicima da iznesu ono što je njima važno za temu istraživanja (Buljevac, 2014.). Nadalje, protokol za vođenje polustrukturiranoga intervjuua ostavlja slobodu istraživaču da mijenja protokol intervjuua ovisno o odgovorima sudionika te dodatno propita/istraži neke aspekte vezane za tematsko područje istraživanja i iskustvo sudionika.

Metoda obrade podataka

S obzirom na obilježja i veličinu uzorka te eksplorativni cilj istraživanja, u ovome je istraživanju korištena analiza okvira. Za potrebe obrade prikupljenih podataka izradili su se pisani zapisi razgovora iz audiosnimki. Transkripte su izradile studentice socijalnoga rada koje su prije izrade transkripata potpisale ugovor s Uredom pravobraniteljice djece, koji ih, među ostalim, vezuje na poštivanje etičkih aspekata koji su vezani za procese prije, za vrijeme i nakon izrade transkripata. Transkripti i audiosnimci intervjuua pohranjeni su na sigurnome mjestu koje je poznato samo istraživačicama. Podatci su analizirani tzv. analizom okvira koja se koristi kada je iz dotadašnjih spoznaja moguće unaprijed izbrati teme koje će predstavljati „okvir“ prikupljanja i analize kvalitativne građe (Ajduković i Urbanc. 2010.). No, postupak omogućava i identificiranje novih tema koje nisu bile postavljene u polaznome okviru analize. Analitički proces analize okvira uključivao je upoznavanje s građom, definiranje tematskoga okvira, kodiranje (indeksiranje), unošenje u tablice, povezivanje i interpretaciju (Srivastava i Thomson, 2009). Analiza okvira razvijena je specifično za primijenjena istraživanja, posebice istraživanja u području politika (zdravstvene, socijalne i sl.) (Ajduković i Urbanc. 2010.). Za svako tematsko područje analize odnosno istraživačko pitanje definirane su specifične teme. Za svaku specifičnu temu postupkom kodiranja utvrđene su odgovarajuće kategorije koje su potkrijeplje-

ne izjavama sudionika koje su šifrirane brojevima. Vjerodostojnost je osigurana kroz triangulaciju ili kristalizaciju, višestrukost perspektiva te refleksije članova istraživačkoga tima tijekom analize. Tijekom obrade podataka kategorije i teme raspravljene su s aspekta više istraživačkih perspektiva (u kontekstu ovoga istraživanja radilo se o dvjema perspektivama).

Etički aspekti istraživanja

Upoznavanje sudionika s istraživanjem provedeno je prije traženja njihove usmene suglasnosti za sudjelovanje u istraživanju tako da su sudionicima predstavljene sve informacije vezane za istraživanje. Potencijalnim sudionicima istraživanja objašnjeni su cilj i svrha istraživanja te je istaknuta dobrovoljnost kao uvjet sudjelovanja u istraživanju. Prije samoga provođenja intervjua sa sudionicima intervjuer prošao je sadržaj informirane suglasnosti, tj. pisanoga pristanka na sudjelovanje istraživanja, tijekom čega su sudionici imali priliku postaviti još neka dodatna pitanja vezana za samo istraživanje, a prije potpisivanja suglasnosti. Informirani pristanci i pozivi za istraživanje pisani su razumljivim jezikom te su intervjuer sa sudionicima istraživanja prije nego što su potpisali informirane pristanke provjerili razumiju li što potpisuju i za što će se koristiti njihove izjave. Svaki sudionik dobio je za sebe primjerak obrasca informiranoga pristanka, potpisanu od nje/njega i intervjuera/ke. U skladu s *Etičkim kodeksom istraživanja s djecom* (Ajduković i Kolesarić, 2003.) djeca starija od 12 godina sudjelovala su u istraživanju uz informirani pristanka roditelja/skrbnika i osobni informirani pristanak. Sudionicima istraživanja zajamčeni su povjerljivost i anonimizacija. Svi podaci preko kojih se moglo identificirati sudionike izostavljeni su iz transkripata, a izjave sudionika modificirane su na način da su neke informacije izmijenjene kao bi se prevenirao rizik za deduktivno razotkrivanje identiteta sudionika. Svim sudionicima istraživanja ukazano je na njihovo pravo da odustanu od daljnega sudjelovanja u istraživanju u bilo kojemu trenutku, bez ikakvih posljedica. Poseban naglasak stavljen je na brigu o dobrobiti sudionika tijekom i poslije intervjua, vezano za njihovu psihološku i emocionalnu dobrobit, jer su udomiteljima i djeci postavljena pitanja i odgovori sudionika vezani za njihova iskustva prekida udomiteljske skrbi i/ili bivanja u skrbi koja mogu rezultirati za sudionike neugodnim osjećajima. Radi brige za dobrobit djeteta osigurana je dodatna podrška za dijete u ustanovi od stručnjaka u koje dijete ima povjerenje za dodatnom podrškom ako se za to javi potreba kod djeteta.

Također, u tekstu informirane suglasnosti ostavljen je kontakt osobe u Uredu pravobraniteljice za djecu ako nakon provedenoga intervjua sudionici budu imali potrebu dodatno porazgovarati. O etičkim aspektima istraživanja u društvenim znanostima vodilo se računa i u pripremi intervjua, kao i izradi transkripata te obradi i pohrani audiozapisa i transkripata.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U prikazu rezultata zasebno su prikazana tematska područja definirana posebno za djecu i udomitelje. Tematska područja za djecu s iskustvom prekida udomiteljske skrbi su: doživljaj iskustva bivanja na smještaju u udomiteljskoj skrbi, okolnosti prekida udomiteljstva, komu su se djeca obraćala vezano za poteškoće u udomiteljskoj obitelji i doživljaj kontakta djeteta s nadležnom socijalnom radnicom/kom HZSR-a te preporuke djece za unapređenje udomiteljske skrbi za djecu. Tematska područja za udomitelje s iskustvom prekida udomiteljske skrbi su: iskustvo pružanja udomiteljske skrbi, okolnosti prekida udomiteljstva, podrška HZSR-a, prekid smještaja procesno te preporuke udomitelja za unapređenje udomiteljstva. Za svako tematsko područje (označeno kao podnaslov u nastavku rada) izlučene su specifične teme (označene podebljanim slovima) koje su opisane kroz kategorije identificirane primjenom analize okvira te potkrepljene izjavama koje ih ilustriraju.

Doživljaj iskustva bivanja na smještaju u udomiteljskoj skrbi – perspektiva djeteta

Svoje iskustvo bivanja na smještaju u udomiteljskoj obitelji djeca opisuju kao: doživljaj okolnosti smještavanja u udomiteljsku obitelj, doživljaj udomiteljske obitelji, doživljaj prihvaćenost kao člana obitelji udomitelja, konflikte, doživljaj uskraćenosti za adekvatne uvjete života te usporedbu svojega iskustva života u ustanovi i udomiteljskoj obitelji.

Djeca su pitana da opišu **doživljaj okolnosti smještaja u obitelj udomitelja**. Ona većinom navode da tada nisu razumjela što udomiteljstvo znači (... *nisam znao šta to znači (2)*) te da su u skladu s mišljenjem i/ili nagovorom stručnjaka smještena u obitelj udomitelja (*Svi su htjeli da idem u obitelj, da ne propadam u domu... razgovarali su sa mnom, ja to baš nisam razumjela... vidjeli su da ne želim ići. Otimala sam se i plakala. Nisam bila voljna promijenit dom za udomiteljsku obitelj... (8)*).

Planiranje skrbi za dijete uključuje aktivno sudjelovanje više zainteresiranih strana, no zamjetan je nedostatak uključivanja djece i propitivanja njihova mišljenja u odlukama vezanima za planiranje skrbi (Fox i Berrick, 2007., Mitchel i sur., 2010., Reimer, 2010.). Dio djece vezano za propitivanje njihova mišljenja navodi da su pitani žele li ići na smještaj u udomiteljsku obitelj (... *rečeno mi je da će doći neka obitelj po mene... možda su me pitali jednom bi li htio. Ja ka dite, šta ću reći nego da (2), ... bilo je pitanje da li bi htjeo da me udome i ja sam reko može (15)*), dok dio djece navodi da je samo dovedeno u obitelj udomitelja, bez da je itko s njima o tome razgovarao i pitao ih za mišljenje (... *nitko me nije ništa pito, moro sam ići... samo su došli iz Centra i odveli me kod udomitelja... (7), ... nitko nije komunicirao sa mnom, nitko me nije ništa pitao. A upoznao sam ih kad su me doveli... (10)*). Djeca sudionici ovoga istraživanja prepoznaju i ističu važnost da se i njih informira o mogućim oblicima smještaja, da se zatraži njihov pristanak, kao i u istraživanju Žižak i sur. (2012.) u kojemu djeca ističu potrebu za boljom pripremom i postupnim ulaskom i prilagodbom djece na udomiteljsku obitelj, da djeca trebaju biti više uključena u odluku o izvanobiteljskome smještaju te preporučuju stručnjacima da prilagode način komunikacije kako bi bili razumljivi i uvažavajući prema djeci. Naglašavaju da bi se o njihovu životu trebalo odlučivati na njima prihvatljiv način i da njima te odluke budu prihvatljive, da se razgovara sa njima, da se slušaju njihovi mišljenja i želje. Smatraju važnim da im se objasni što je udomiteljstvo, zašto je procijenjeno da je ono za njih bolji izbor te da ih se pripremi za taj drugačiji/obiteljski oblik skrbi (Žižak i sur., 2012.). Ako je riječ o starijoj djeci, osobito adolescentima, u situacijama promjene oblika smještaja poželjno ih je u većemu stupnju uključiti u planiranje te ona trebaju biti aktivni kreatori plana (ponegdje i aktivniji od roditelja) u skladu s pravom i potrebama razvijanja odgovornosti za vlastiti život (Laklija i Sladović Franz, 2013.). Djeca smatraju da sudjelovanjem u planiranju skrbi imaju mogućnost biti aktivni sudionici koji razumiju cjelokupnu situaciju, a ne bespomoćne žrtve donesenih odluka (Reimer, 2010.).

Djeca navode i situacije pripreme na udomiteljstvo kroz susrete s udomiteljima prije realizacije smještaja (... *došli su tri puta u dom i onda sam išao kod njih... (2), Jednom sam otišla kod njih i nakon tri dana oni su me tamo stavili... (8)*). Važno je osigurati aktivnu participaciju djeteta u procesu informiranja o procesu individualna planiranja te pripreme djeteta za čin njegova premještanja iz institucije u udomiteljsku obitelj (što uključuje npr. organiziranje posjeta udomiteljskoj obitelji i/ili po-

sjeta školi radi upoznavanja s djecom iz razreda i sl.) (Laklija i Sladović Franz, 2013.). Barber i Delfabbro (2004.) ističu da je, ako je moguće, u interesu djeteta organizirati posjete udomiteljskoj obitelji prije realizacije smještaja u pratnji roditelja, jer time dijete stječe iskustvo kontakta roditelja s udomiteljem koji za taj susret trebaju biti pripremljeni i senzibilizirani. U smanjenju negativnih osjećaja i boljoj prilagodbi djeteta na udomiteljsku obitelj važnu ulogu mogu imati osobne stvari djeteta poput plišanah igračaka ili drugih predmeta koji za njih imaju sentimentalnu vrijednost, kao i boravak kućnoga ljubimca u obitelji udomitelja (Mitchell i sur., 2010.).

Kao okolnosti koje su dovele do njihova smještaja u konkretnu udomiteljsku obitelj dio djece navodi da su udomitelji čuli za djetetovu situaciju i odlučili ga udomiti (... *čuli su moju situaciju i onda su se zainteresirali...*(2)), dio je poznao udomitelje od ranije, bilo da je riječ o srodničkome udomiteljstvu (... *to je tatin neki rod pa su nas pitali jel bi htjeli kod njih* (9)) ili je dijete odlazilo u tu udomiteljsku obitelj na praznike (... *preko ljeta sam išao kod njih i bilo je pitanje da li bi htjeo ostati* (15)). Dio djece, kao okolnost koja je dovela do njihova smještavanja u obitelj udomitelja, navode transformaciju domova (*Čula sam da se raspadaju domovi i da ćemo ići u udomiteljske obitelji*(13)). Mitchel i sur. (2010) navode da je većina djece zbunjena jer ne znaju što će se dogoditi s njima i koji je razlog za smještaj u skrbi izvan vlastite obitelji. Fox i Berrick (2007.) navode da mnoga djeca, koja su bila ili još uvijek jesu smještena u udomiteljske obitelji, ne znaju i/ili se osjećaju zbunjeni oko okolnosti njihova izdvajanja iz roditeljskih domova, smještavanja i/ili premještanja. Također navode da se nakon ulaska u sustav djeca često osjećaju isključena iz planiranja odluka i da u nekim slučajevima nisu informirani o razlozima na kojima se temeljila odluka o promjeni njihova smještaja, te izradi planova skrbi koji su se na njih odnosili. Djeca smatraju da bi se mogla bolje nositi s izdvajanjem i smještajem u udomiteljsku obitelj kada bi im se objasnilo zašto se nešto čini, po potrebi i više puta, te da socijalni radnici budu otvoreni za pitanja, tjeskobe i njihove želje (Reimer, 2010.).

Djeca svoj **doživljaj udomiteljske obitelji** opisuju kroz stvaranje emocionalnoga odnosa s udomiteljima i njihovu usmjerenost na njihove potrebe i pripremanje za daljnji život, pri čemu navode da dijete u udomiteljskoj obitelji dobiva više pažnje nego u domu, ali manje ljubavi nego u svojoj obitelji (... *više je pažnje bilo na meni... a negativno je*

šta ipak nisam njihovo dite... nije bilo toliko ljubavi kao kod svojih. ... dobro je što su se potrudili da me pripreme za život. Naučili su me... pazili su oko svega, škole, mislim da se ne bi toliko naučio svemu tome što sad znam. A loše je to kad je trebalo pokazat tu neku osjećajnu stranu, toga nije bilo... bili su dosta strogi i surovi (2)). U tome kontekstu djeca navode i iskustvo da su okolnosti koje se su dogodile na razini udomiteljske obitelji, kao što je npr. smrt udomitelja ili odlazak partnera/ice udomitelja na rad u inozemstvo, utjecale na kapacitete udomitelja da se emocionalno angažiraju u odnosu na dijete na smještaju, što predstavlja rizik za primjenu neodgovarajućih postupaka prema djetetu ili dovodi dijete u situaciju da preuzima dio obveza udomitelja (*Udomitelj je imao poseban odnos sa mnom, obožavali smo se, a kad je on umro... nisu pokazivali ljubav. Ponašali su se kao da sam tu da čistim, a meni je trebala ljubav. Oni su dali dom, ali nisam tu kuću mogla smatrat domom nisam se tak osjećala. Ako je dobra obitelj, možete ih smatrat roditeljima, da se osjećate kao da ste u svojoj obitelji iako niste (3) ... bilo je super, svi su se ok odnosili prema meni i onda je žena od udomitelja otišla radit van. On je ostao sam s nama... valjda mu je postalo previše teško s nama i počeo je bit prestrog(9), ... oni su mene pitali dal ja želim to napraviti, ako ne da ostavim... ja sam rekla da ću pomoć... udomitelj je radio po cijele dane i kasno dolazio doma, udomiteljica je bila bolesna, meni to nije bio problem, vidjela sam kako je ona preumorna od bolesti(11)).*

Djeca navode da su bivajući u udomiteljskoj obitelji doživjela različita **iskustvo vezano za njihovu prihvaćenost kao člana obitelji udomitelja**. Dio djece navodi osjećaj prihvaćenosti u obitelji kao njezina člana (*Imali su mamu, tatu, baku(4), Bilo je super. Zavoljela sam ih, s njima sam živjela skoro 10 godina (11), ... kad dođu njezina unučad i kćerke, družim se s njima (14), ... kao obitelj ste, bolje se upoznate i imaš nekoga kasnije (15), ... odgajaju kao da su mi roditelji(16)*). Djeca navode da su osjetila i različite intenzitete odnosa udomitelja prema djeci koju su kod njih na smještaju (*... s mužem udomiteljice sam voljela razgovarat o svemu i pomagali smo jedan drugom, ali me udomiteljica baš i nije prihvaćala kao drugu djecu ... nije se sa mnom družila ko sa drugom djecom, odbijala me, nije baš htjela kontaktirat sa mnom(14)*). Dio djece navodi osjećaj neuklapanja u udomiteljsku obitelj, u njihovu dinamiku odnosa i sustava vrijednosti te osjećaj neprihvaćenosti od udomitelja i njihove biološke djece (*... imali su sina i kćer, oni su organizirani i imaju drukčije vrijednosti i ja se nisam uklapao (2), ... imali su dva sina i nismo se baš podnosili (13), ... oni su otišli s drugom djecom kod svojih, mene su ostavili...(14)*).

Iz izjava neke djece može se prepoznati da djeca s iskustvom prekida udomiteljske skrbi govore o pozitivnoj emocionalnoj povezanosti uz pojedine članove udomiteljske obitelji, što je i jedna od ključnih dimenzija udomiteljskoga oblika smještaja. Slično kao i u istraživanju Žižak i sur. (2012.) dio djece u ovome istraživanju je za udomitelje navelo pozitivne i negativne osjećaje. Aldegate (2009.) prema navodima djece koja se sjećaju dolaska u udomiteljsku obitelj navodi tri izazova: potrebu prilagodbe drugačijemu kućanstvu, prilagodbu drugačijemu roditeljskom stilu te premještanje iz mjesta stanovanja s pripadajućim gubitkom prijatelja. Ističe se važnost da dijete ostvari blizak odnos s barem jednim članom udomiteljske obitelji jer ta osoba može igrati veliku ulogu u djetetovoj prilagodbi na novonastalu situaciju te ishod skrbi. Poznato je da odnos udomljenoga djeteta s udomiteljima i njihovom djecom ima važan utjecaj na osjećaj zadovoljstva udomljenoga djeteta (Redding, Fried i Britner, 2000.; Brown i Campbell, 2007.), odnosno, da će negativan utjecaj na udomljeno dijete ostaviti nedostatak topline i loš tretman udomitelja ili njihove biološke obitelji prema djetetu te odnos koji je favorizirajući u korist pojedinoga člana obitelji (Brown i Campbell, 2007.; Morgan i Baron, 2011.). Fox i Berrick (2007.) navode da neka djeca u obitelji udomitelja doživljavaju da udomitelji „prave razliku“ između udomljene i njihove vlastite djece, tj. da su ih udomitelji lošije tretirali u odnosu na vlastitu djecu. Status udomljenoga djeteta u obitelji se održava i kroz uključenost djece u svakodnevne ili sezonske obiteljske aktivnosti (Žižak i sur., 2012.). U nekim obiteljima udomljena djeca sudjeluju u svim obiteljskim aktivnostima ravnopravno, dok u nekima postoje aktivnosti u kojima ne sudjeluju. Dio djece u ovome istraživanju verbalizira otpor prema svakodnevnim aktivnostima za koje udomitelj ima očekivanje da dijete u njima sudjeluje (npr. odvođenje psa u šetnju, neke kućanske obveze), doživljavajući da ih se iskorištava. Dio djece navodi da samoinicijativno preuzimaju na sebe poslove zbog želje da rasterete udomitelja koji je npr. ozbiljno bolestan. Kao i u istraživanju Žižak i sur. (2012.) navedena je situacija da udomitelji idu na izlet/odmor s ostalom djecom bez udomljenoga djeteta. Nadalje, Redding, Fried i Britner (2010.) kao čimbenik koji utječe na obilježja odnosa i prihvaćenost djeteta od udomitelja vide u činjenici da udomitelji ponekad nemaju informaciju o tome koliko će dugo dijete ostati u njegovoj obitelji. U tome se slučaju kao strategija čuvanja sebe od gubitka kod udomitelja može pojaviti oklijevanje oko prijema, a potom i neprihvatanje udomljenoga djeteta kao člana obitelji. Navedeno je povezano s iskustvom na koji su način

prekinuti drugi smještaji djece o kojima je udomitelj skrbio i koliko je na prekid smještaja bio pripremljen i dobio podršku u nošenju s emocijama.

Djeca navode i **konflikte** među djecom u udomiteljskoj obitelji i djece s udomiteljima te udomitelja s biološkom obitelji udomljenoga djeteta. Djeca navode iskustva konflikta među djecom na smještaju (... *bude nesuglasica pa budem upletena u to, a nekad ne... bile su dvije sobe i boravak, a nas djece sedmero. Kad smo svi doma, preogromna gužva... uvijek se neko porječka, posvađa (11)*). Prema Brown i Campbell (2007.) moguće su situacije da biološka djeca udomitelja izražavaju nezadovoljstvo i ulaze u konflikte s udomljenom djecom zbog osjećaja da zauzimaju „drugo mjesto“ u očima roditelja, tj. da su manje važna od udomljenoga djeteta te da se moraju boriti s njima za roditeljsku pažnju. Biološka djeca udomitelja iskazivat će veći stupanj zadovoljstva udomljavanjem djeteta ako imaju osjećaj da im je dana jednaka količina pažnje kao i udomljenomu djetetu te ako je njihovo mišljenje uzeto u obzir pri donošenju odluka koje imaju utjecaj na cijelu obitelj (Laklija, 2011a.). Kao obilježje života u udomiteljskoj obitelji djeca navode i konflikte s udomiteljima, do kojih je dolazilo iz različitih razloga: a) obilježja vezanih za udomitelje, gdje je djetetu iskomunicirano da se udomiteljica bavi udomiteljstvom iz materijalnih motiva (... *rekla mi je da me je zbog novca uzela, da će se truditi bit dobra prema nama(8)*), b) inzistiranje na učenju (*Udomitelji su se derali zbog ocjena, bio mi je pritisak. Uvijek sam plakala... (13)*), c) ponašanja djeteta (... *lupala sam šakom od vrata, glavom od ormar... to je udomiteljica javila Centru i onda je Centar poduzeo mjere (14)*) te d) izbjivanja djeteta/izlasci (... *meni je samo trebalo malo više slobode... oni su mi rekli da kako je njima sin umro i njihova djeca nisu izlazila, da su se bojali... da im nije bilo svejedno pustiti me navečer...(2)*),... *morala sam u osam sati bit u kući(8)*, ... *nisam mogao ići van kako ja hoću(12)*). Kao i u istraživanju Žižak i sur. (2012.) uz navođenje materijalnih motiva za bavljenje udomiteljstvom djeca govore o konfliktima s udomiteljima koji nameću pravila ponašanja s kojima se djeca ne slažu ili imaju drugačije viđenje o načinu izvršavanja školskih obveza te organiziranja slobodna vremena, pri čemu navode nedostatak slobode i stroga ograničenja vezana za izlaske, druženje s prijateljima i sl. Ponašanja udomitelja tumače kao doživljaj odgovornosti udomitelja za njih.

Djeca navode i sukobe udomitelja s biološkom obitelji djeteta (... *kad su me vodili kući svojim autom, i onda su počeli sukobi udomitelja i oca,*

počele su bit neke nesuglasice da moj tata proziva njih svakakvim riječima... (10)). Kronstein, Horvat-Alajbegović i Škrabić-Aničić (2013.) navode da su česti otpori i teškoće međusobna prihvaćanje bioloških roditelja djeteta i udomitelja (npr. konflikt emocija prema djetetu, poteškoće sa suočavanjem sa suprotnim životnim stilovima i stavovima). Sinclair (2005.) navodi tri vrste problema vezanih za kontakte s biološkom obitelji djeteta: roditelji koji zahtijevaju previše vremena za svoje potrebe od udomitelja, roditelji koji su okretali dijete protiv udomitelja i nepouzdana roditelji. Iz izjave djeteta proizlazi da su djeca nazočna konfliktima roditelja s udomiteljima. U tome kontekstu važna su ulaganja u medijaciju odnosa bioloških roditelja i udomitelja. Danas su dostupni različiti priručnici koji mogu poslužiti kao alati za razvoj kompetencija udomitelja u području suradnje i komunikacije s biološkim obiteljima (npr. Sirius, 2016.).

Dio djece navodi i negativna iskustva vezana za **doživljaj uskraćenosti za adekvatne uvjete života** u udomiteljskoj obitelji, koje se ogleda u: pristupu prehrani i materijalnim stvarima (npr. higijenskim potrepštinama, odjeći i obući) (... brojala mi je koliko potrošim paste, šampona, vode...(8), ... ne pruža mi obuću, odjeću... Sve nosim staro. Kad bi rekao za patike, ona kaže: 'Nemam novaca.' Uvijek bi našla razlog, Pitam: „Opet povrće?“ Ona kaže: „To je zdravo.“ I jedeš samo povrće i ništa više(19)) te neadekvatnoj opremljenosti sobe djeteta (... uski mi je bio krevet, mala soba, a nas je bilo tri, imao sam ormar, ne i pisaći stol jer nije stao (12)). Djeca navode da su doživjela u udomiteljskim obiteljima primjenu neodgovarajućih postupaka vezanih za njihovo discipliniranje navodeći iskustva da su bili: vrijeđani od udomitelja (On se je izderao na mene i izvrijeđao me (9)), neprimjereno kažnjavani od udomitelja (... manji nešto naprave, ja budem kriv...(7), ... stalno su me znali poslat u kaznu, moro sam sjedit negdje pol sata, a nisam ništa učinio, bez da vide tko je što skrivio. Dobivao sam manje nego druga djece, i manje hrane(12), Imali smo obavezu šetati psa, meni se nije dalo i imao sam zabranu izlaska, branili su mobilni, laptop (13), U 9 su svima gasili TV(19)) te zastrašivani domom/ustanovom (... meni su udomitelji pričali da je dom nešto najgora... djeca nemaju slobodu i da su kao u zatvoru (9)). Jedno dijete navelo je da je doživjelo nasilje od udomiteljice (...dignula je ruku na mene. Nisam prijavila, zato što sam prošla svašta i nisam htjela. Umorila sam se od sudova... dandanas mi se vrti po glavi... Nisam nikome rekla, ne mogu vjerovat ljudima... idem kod neke gospođe na razgovor, ona mi pomaže da idem kroz život, ali ni njoj to nisam rekla(13)). Slično kao i u istraži-

vanju Žižak i sur. (2012.) dio djece govori o iskustvima straha, poniženja i nasilničkoga ponašanja od članova udomiteljske obitelji. Ured pravobranitelja za djecu (2009.) navodi da se najviše informacija o (bivšim) udomiteljima najčešće sazna nakon što se djetetu prekine smještaj te da bi se udomitelju oduzela dozvola za udomiteljstvo i ranije da je djelatnik HZSR imao sve informacije prije:

Uspoređujući svoje iskustvo života u ustanovi i udomiteljskoj obitelji, navode osjećaj veće slobode izbora u udomiteljskoj obitelji vezano za prehranu (... *mogla sam birat šta hoću jest, kažem udomiteljici šta želim i onda to napravi (14)*), mogućnosti kontakta (... *tamo je više kontakta, više razgovora sa udomiteljima... (14)*) i uključivanja u izvanškolske aktivnosti (... *trenirala sam judo, badminton... (11)*). Djeca navode i nedostatak života u udomiteljskoj obitelji vezan za strukturiranje vremena te potrebu za boljom strukturom (*neorganiziran raspored... (2)*), *Vrijeme nije bilo raspoređeno da imam vrijeme za učenje, za slobodne aktivnosti... uvijek je bilo pobrkano i sve u zadnji čas, nedostajala je struktura, organizacija vremena... (11)*). I u istraživanju Žižak i sur. (2012.) djeca imaju različite stavove o strukturi života u udomiteljskoj obitelji. Neka navode da im odgovara organizirani dnevni raspored, dok se nekoj djeci teško pridržavati pravila, što može dovesti do konflikata na relaciji udomitelj – dijete. Djeca u ovome istraživanju navode da je nedostatak strukture u životu obitelji udomitelja rezultirao izostankom stjecanja dnevnih rutina i radnih navika po odlasku iz obitelji.

Okolnosti prekida udomiteljstva – perspektiva djeteta

Kao razloge prestanka udomiteljstva djeca navode okolnosti na razini udomitelje te one vezene za njih same. **Okolnosti vezane za udomitelja/icu** su: a) smanjeni kapaciteti udomitelja za skrb o djetetu, kao što je bolest udomiteljice (... *udomiteljica se razboljela pa nije mogla vodit brigu o meni... pričala mi je šta se dešava. Nije voljela da se nešto dešava što se tiče mene, a da ja to ne znam... Išla sam kod socijalne na razgovor i nakon tog su odlučili di ću... (11)*), b) strah udomitelja da se djetetu nešto ne dogodi (... *oni su se obratili Centru. Ja sam sa njima priča, oni su mi rekli da kako je njima sin umro i sve to, da su se bojali... (2)*), c) neadekvatnoga postupanja udomitelja (*Bježala sam jer se derala na mene. Nisam mogla više to podnijet... nakon par dana opet sam pobjegla. I onda su skužili da ne želim više bit kod njih... I premjestili su me (13)*).

Okolnosti na razini djeteta: a) nanošenje teške tjelesne povrede drugomu djetetu u školi (... *desio se sukob u školi. Ja sam trebao ići u popravni dom. I onda su rekli da je prvi put, da će se obustavit sud i stavili su me u dom(10)*), b) odnos s drugom djecom ... *bilo mi je dobro dok se nisam posvađala sa djecom... bila sam na opservaciji, svašta sam radila i završila sam ovdje(14)*), c) nezadovoljstva djeteta okolnostima života u obitelji udomitelja, uslijed percepcije djeteta da udomitelji djetetu uskraćuju kontakt s obitelji (... *puštala me nedjeljom od jedan do pet kod bake i mame. Socijalna radnica je rekla da ću ići petkom... Ovi manji su smjeli ići kući od petka do ponedjeljka, a ja ne. To me je smetalo... I nije bilo bajno što sam bio u istom mjestu kao i mama pa mi bilo još teže... jednom sam pobjegao i nisam htjeo nazad... Socijalna radnica je rekla da imam dva izbora – ići u dom ili vratit se kod nje. Ja sam rekao: radije ću u dom (7), Za Uskrs nisam smjela ići kod brata. Onda je brat rekao da pobjegnem i ja sam pobjegla. Socijalna ne voli mog brata i sve namjerno radi protiv nas... ne žele me stavit kod brata (8)*), d) dijete je samo izrazilo želju da ode iz obitelji (... *nisu više mogli trpiti svađe, ni ja... javili su Centru da želim ići i onda je Centar priča sa mnom (2), ... tata mi se javio preko socijalne... kontakti su bili zeznuti jer mu je bilo predaleko dolazit do tu... a ja nisam smjeo ići sam. Onda sam upisao srednju školu u gradu gdje je tata... putovanje je bilo naporno i odlučio sam da dođem u dom. Škola mi je bliže, u gradu sam... I onda smo se viđali dosta i sad je prestalo (15)*) i e) smještaj u sigurnu kuću nakon privremenoga udomiteljstva radi zaštite djece (... *tata je, što nije smio, posjetio mamu u bolnicu. Onda smo otišli u Sigurnu kuću jer nas je tražio po gradu. I.. onda se desilo da smo završili u domu... meni je bilo super u udomiteljstvu(3)*). Dvoje djece, koje kao razlog prekida udomiteljstva navode osobni zahtjev, navode da su nakon prestanka udomiteljske skrbi ostali u kontaktu s udomiteljima (*Redovno smo u kontaktu. Viđamo se minimalno jednom tjedno (2), I dalje se čujemo(15)*). Kao i u istraživanju Žižak i sur. (2012.) djeca kao razloge prekida udomiteljstva navode više okolnosti, što ukazuje na kompleksnost situacije u kojoj su se nalazili i teškoće u jasnu razumijevanju razloga za izdvajanje iz udomiteljske obitelji.

Komu su se djeca obraćala vezano za poteškoće u udomiteljskoj obitelji i doživljaj kontakta djeteta s nadležnom socijalnom radnicom/kom HZSR-a

Djeca navode da ,se vezano za poteškoće u udomiteljskoj obitelji, **najčešće nisu nikomu obraćala**, a kada su se i obratila nekomu, to su bili brat/sestra, prijateljice i razrednici u školi (... *prijateljicama jer su vidjele da nisam baš nešto i one su mi rekle da kažem razrednici. I razrednica je prenijela Centru...*(9)) te socijalna radnica (... *socijalnoj radnici. Al ona je tvrdila da su to male poteškoće jer sam ušla u pubertet pa su to neke moje mušice... nije shvaćala i vidjela istinu*(3), *Kao tebi će bit dobro, samo se trebaš malo uklopit, dopustiti da oni više s tobom pričaju blabla... To mi je svaki puta govorila... Npr. ja sam išla kod nje sama, bez dozvole. Otišla sam da kažem kako je meni tamo. Al ona nije vjerovala da ne želim bit tamo...*(13)). Izjave djece ukazuju na podatak da kada su se obratili socijalnoj radnici/ku, njihovo je iskustvo bilo da ih se nije čulo.

Doživljaj kontakta s nadležnim socijalnim radnikom HZSR-a tijekom smještaja u alternativnoj skrbi djeca opisuju kroz kategorije informiranosti tko je njihov socijalni radnik, iskustvo kontakta s nadležnim socijalnim radnikom/com te upoznatost s ulogom socijalnih radnika. Vezano za **poznavanje djece tko im je nadležan socijalni radnik**, dio djece navodi da nisu upoznata tko im je nadležni socijalni radnik (*Ne znam svoju socijalnu radnicu (1, 4, 5, 12)*). Dio djece navodi kako su česte promjene socijalnih radnika te da nisu sigurni tko im je sada nadležni socijalni radnik (... *mijenjao sam ih dosta, zadnju znan po faci*(2), *Sad su mi promijenili socijalnu, opet sam dobila novu, al nisam je upoznala. Ona je u drugom gradu (13), Iz centra su došli da razgovaram s njima, al ne znam jel to moj novi socijalni radnik (17), ... nije da ih poznajem. Dosta ih se izmijenilo (18)*). Djeca svoje **iskustvo kontakta s nadležnim/om socijalnom radnikom iz HZSR-a** tijekom smještaja u obitelj udomitelja opisuju u rasponu od situacija da dijete ima iskustvo kontakta sa socijalnim radnikom samo prilikom dovođenja u udomiteljsku obitelj (... *doveli su me, kasnije nitko nije dolazio (7)*), do povremenih kontakata tijekom boravka u udomiteljskoj obitelji (... *socijalna bi dolazila, da običe*(2), *Došli su, znala sam otići u Centar da pričam kako mi je kod njih (9), ... dolazila je redovno i odlazio sam njoj*(15)), ili u prostoru HZSR-a jer socijalni radnik nije dolazio u obitelj udomitelja: (... *nije me posjećivala, samo sam ja morala ići kod nje (13)*). Djeca navode da tijekom tih kontakata nisu imala priliku razgovarati sa socijalnim radnikom bez

prisustva udomitelja zbog čega nije otvoreno iskomunicirano što se događa u obitelji (*Nisam imao priliku reći šta se dešava, jer su udomitelji to slušali*(12)). Također, navode svoja iskustva kontakta sa socijalnom radnicom vezano i za situacijski uvjetovane okolnosti poput: sukoba između djeteta i udomitelja (*...došao je u par navrata kad se desio sukob*(10), *... kad je bila strka, javili su socijalnoj... Rekla sam što se dešava, ona je rekla da će to proći dok se upoznamo... nije prošlo* (14)) te situacija da se dijete obratilo HZSR-u navodeći da želi u dom (*Išla sam u Centar i rekla da želim u dom, ništa nisu poduzeli osim razgovarali nije to koristilo ništa...* (8)).

Vezano za **upoznatost s ulogom socijalnih radnika/ca** dio djece navodi da ne zna koja je njihova uloga, dok ostala djeca socijalnoga radnika doživljavaju kao: a) pružatelja podrške djetetu (*... da priča s djetetom, vidi šta ga muči, pokuša mu pomoć*(6), b) stručnjaka koji brine o pravima i smještaju djece (*... trebala bi odgovarati za naša prava, ako se nešto dogodi da nas smjesti negdje...*(4), *... da djeci bude bolje, da nađu smještaj. Da ne živi u uvjetima koje nije za dijete*(11), *... upozнала me s tatom. A i kad sam trebao nešto pomogla mi je i u vezi škole i za stambene...* (15)), c) stručnjaka koji posjećuje i brine za dobrobit djeteta (*... mislila je da ću se ljutiti zbog promjene smještaja, al je skužila da je dobro postupila što me poslala tu... da posjećuje, iz mjesta je šest sati udaljenim i možda joj je mučno dolaziti, ali dođe... da nam pomogne i novčano i na bilo koji način. Da nam pruži što bolju budućnost* (3), *...da prati kako mi je ovdje, kako se razvijam i da li sam stekla neki bolji ili drugačiji dojam od prošlog susreta... pita i za roditelje*(16) te d) medijatora između djeteta i udomitelja (*Pa da uvidi koji su problemi i da pokušamo riješiti na najbolji način... da sam ja zadovoljna, a da su i udomitelji zadovoljni. Ono da su obadvije strane zadovoljne...*(3)).

Preporuke djece za unapređenje udomiteljske skrbi za djecu

Preporuke djece stručnjacima koji rade u području udomiteljske skrbi idu u smjeru **osiguravanja prava djece na sudjelovanje u donošenju odluka koje ih se tiču**, tako da se dijete pita želi li ići u obitelj udomitelja (*... da se dijete pita*(3), *... bitno je šta djeca žele. Za njihov cijeli život je bitno šta će odlučiti. Ne gledati samo odrasle, nego što žele djeca za sebe, što je njima bolje u životu, kako će se osjećati. A ne: 'Ti šuti, ne smiješ reći da želiš ići u dom'. Ne, nemoj šutiti, kaži... ne moš ti reći djetetu šuti, dije-te to želi reći* (13)) te da djeca imaju informaciju komu se mogu obratiti

(... trebala bi znat kome se mogu obratiti ako nešto nije ok (12)). Djeca također navode da je važno da se za njih **odabere najprimjereniji oblik smještaja** (Neka dobro odaberu gdje će staviti dijete. Da razmisle(13), Da vide kakav je tip dijete i di bi se najbolje osjećao(16)) te da se **kroz angažman stručnjaka olakša prilagodba djeteta na smještaj** (Ako je dijete vezano za roditelje... ako je starije, onda bi mu se moglo lakše objasniti, ali ak je maleno... možda u početku da ima česte kontakte s roditeljima, da provedu dan roditelji s njim tamo di je da vide da mu je dobro... (16). Smatraju kako je bitno da se **saslušaju i uvažavaju obje strane, udomitelj i dijete** (Udomitelji se mogu praviti, ali u jednom trenutku izađe sve na vidjelo. Da popričaju s udomiteljima kada im se djeca žale, da uzmu vremena i vide dal je to istina (3), ...paziti i razmišljati da li dijete treba premjestiti ako mu nije dobro (12)). Da bi to mogli, preporuka je stručnjacima da **kontinuirano i učestalije prate dijete i udomitelje** kroz posjete obitelji te vođenje razgovara s djetetom bez prisutnosti udomitelja, uvažavajući načelo povjerljivosti (Češće odlaziti i razgovarati nasamo s djecom, da vide šta se dešava, al ne pred udomiteljima jel možda dijete ima strah pred njima reći neke stvari koje su se dešavale... otići nasamo s djetetom i vidjet o čemu se radi (11), ...imala sam socijalnu, al to što kažete njoj, ona će prenijet njima. Uvijek je prenijela i odustala sam od toga da ikome kažem... izdala je povjerenje...(13)).

Prema navodima djece **udomiteljstvo ima smisla ako će se dijete duže zadržati u skrbi** (To je za djecu za koje baš nema neke šanse da izađu ubrzo iz doma. Može im se svidjet obitelj (5), kako ne bi bila cijelo vrijeme u domu (... djeca mogu ići privremeno u udomiteljsku obitelj... da ne budu do 18. u domu... u udomiteljskoj obitelji osjećaoš se nekako kući jer tamo imaš i mamu i tatu (4)). Preporuka je djece **da se u udomiteljske obitelji smještavaju mala djeca** (... za male je bolje da su u udomiteljskoj obitelji i svojim vršnjacima ako udomitelji imaju djecu. Da imaju tu ljubav (3)) i **djeca do polaska u srednju školu** (... idealno za djecu do srednje. Posli kad se želi izlaziti, to njima ne ide na ruku... Moji su bili idealni za odgajanje djece, al kad se završi ta faza odgajanja, oni nastave i dalje tako. Tako da nije svaka obitelj za jednako godište djeteta. Neka možda može podržat dijete do kraja, al ono....(2)). Preporuka je također **da se ne razdvajaju braću i sestre** (... ako se braću ne udome skupa... to nije dobro za djecu. Neka ih se stavi zajedno(6)) te da se vodi računa **da se djeca slične dobi smještaju zajedno** (Da ne stavljaju skupa djecu od 16 i 7 godina(6)).

Djeca naglašavaju da bi stručnjaci trebali **voditi računa o mjestu/lokalnoj zajednici gdje ih smještaju**, na način da je udomiteljska obitelj u urbanim sredinama i njihovim obiteljima zbog osiguravanja uvjeta za redovitije kontakte (... *da smjeste u neku obitelj koja je bliže centru, sadržajima... obiteljima, zbog kontakta* (15) te **da se dijete u toj obitelji osjeća kao da je u svojoj obitelji** (... *da se gleda da se dite osjeća kao da je kod svoje obitelji*(2). U tome kontekstu ističu da stručnjaci trebaju **dobro procijeniti motivaciju i spremnosti udomitelja za bavljenje udomiteljstvom** (... *ako ne žele da imaju to dijete, da to završi, a ne da se svi muče... neki ljudi nisu za to, ne pružaju ljubav, nisu spremni... da se istraži obitelj i ponašanja, da ne bi bilo problema*(3), *Trebaju dobro provjerit zašto, želi to dijete... zbog novaca, zato što žele usvojiti ili žele pomoć?*(11), ... *razmisliti da li me čuva kako treba, mogu li brinut o meni. Da paze, da su dobri. Paze na nasilje... možda su se socijalni radnici zabunili pa nisu ni znali kakvi su oni. Možda su se samo pretvarali da su dobri, ali kasnije...* (12)). Važno je i **dobro „upariti“ dijete i udomiteljsku obitelj**, u skladu s najboljim interesom i potrebama djeteta (*Poznam curu koja se žalila na udomitelje. A njen brat govori da je njemu prelijepo... treba gledat da udomiteljska obitelj paše i bratu i sestri* (6)). Preporuka je djece i da ih stručnjaci zaštite tako **da se udomitelji ne svađaju pred djecom** (... *da se ne svađaju i da to djeca slušaju, to nije u redu... djeca se uplaše i žele otići* (14)). Također je preporuka da stručnjaci uključuju djecu u **radionice pripreme djece za izlazak iz skrbi** (*Znam dosta njih koji su izašli nespremni... mislim da bi već sa petnaest godina trebali početi ići na takve radionice*(6).

S obzirom na to da se djeca koja su zajedno na smještaju međusobno povežu, preporuke su djece **da stručnjaci vode računa i pripreme i drugu djecu za odlazak nekoga djeteta** iz doma, u smislu podrške u nošenju s gubitkom (*Nije dobro to što se naviknem na članove s kojima živim i onda ih premjeste... Nedavno su dvije curice s kojima sam se zbližila posvojene, bilo mi je teško... da se vodi računa da djeca ne budu kratko pa da se vežu ostala djeca* (16)). Iz izjava djece može se zaključiti da prekid udomiteljstva za neku djecu znači i gubitak odnosa s osobama kojima su bili privrženi te drugom djecom. Thomson i McArthur (2009.) ističu da bi stručnjaci koji rade s djecom u skrbi trebali izraditi tzv. tranzicijski model osjetljiv na separaciju i potrebe djeteta, udomitelja i njegove obitelji te ostale djece na smještaju. Kako istraživanja pokazuju, to je osobito važno u obiteljima gdje udomitelji imaju biološku djecu ili drugu udomljenu djecu, koja udomljeno dijete s vremenom počinju

doživljavati kao vlastitoga brata i/ili sestru, dok separaciju od djece koja su zajedno na smještaju dulje vrijeme doživljavaju kao gubitak važnoga člana obitelji.

Dio djece preporuča **drugoj djeci koja se nalaze u situaciji potrebe za smještajem izvan vlastite obitelji** da djeca radije odaberu dom nego udomiteljsku obitelj, što temelje na vlastitome iskustvu ili iskustvu druge djece jer udomitelji neće biti adekvatni i dobro postupati i skrbiti o djetetu (*... da odu u dom. Jer ne znaju kako će im bit u udomiteljskoj ak socijalna dobro ne provjeri kakvo je stanje i zašto udomljuju dijete... postoji strah da bi udomitelji mogli bit neadekvatni, nedobronamjerni(11), Ne bi preporučio udomiteljsku... tko zna kakvi su udomitelji, mogu bit svakakvi. Neki se prave da su dobri, a kasnije maltretiraju dijete, a nitko ne zna za to. Onda natjeravaju djecu da šute ak im socijalna radnica dođe i tak(12), ...da idu u dom... možda je to njima ono, joj, obitelj, šta će društvo mislit o meni, ovo, ono... Nije bitno šta će drugi mislit, nego kako ćeš se osjećati(13)*). Dio djece, pak, preporuča odabir udomiteljske obitelji, prepoznajući potencijal za dobivanjem više pažnje, emocionalnoga kontakta i prilika za učenje o svakodnevnome životu (*... da budu u udomiteljskim obiteljima jer je bolje, imat će više kontakata sa odraslom osobom, više povjerenja... steći će više iskustva što trebaju naučit u daljnjem životu... udomiteljske obitelji će posvetit više pažnje i nježnosti i razgovarat će puno s njima. I želim im svu sreću da odu u udomiteljsku obitelj (14)*). Djeca u istraživanju Žižak i sur. (2012.), koja su prije smještaja u udomiteljsku obitelj bili u nekome od domova, govore o većoj slobodi u udomiteljskoj obitelji nego u instituciji, no i oni koji nisu dio života proveli u instituciji također se radije opredjeljuju za udomiteljsku obitelj nego za ustanovu (Žižak i sur., 2012.). Prednost smještaja u udomiteljskoj obitelji vide u boljoj i sigurnijoj budućnosti te općoj dobrobiti za dijete. Također navode kako u domovima nemaju privatnosti, osobnoga prostora i slobode, dok u udomiteljstvu percipiraju veću privatnost i zadovoljenje potrebe, ali slabije materijalne mogućnosti.

Iskustvo pružanja udomiteljske skrbi – perspektiva udomitelja

Udomitelj s iskustvom prekida udomiteljske skrbi svoje iskustvo pružanja udomiteljske skrbi opisuju kao: doživljaj procesa smještanja djeteta u obitelj i podršku HZSR-a, koju opisuju sljedećim kategorijama: proces informiranja o djetetu, postupanje HZSR-a neposredno pred ili po smještanju djeteta te kroz okolnosti smještaja djeteta u njihovu obitelj.

Vezano za **doživljaj procesa smještanja djeteta** u obitelj, udomitelji ističu informiranost udomitelja o samome djetetu prije njegova smještanja, navode da su dobili nepotpune informacije o djetetu, uz davanje kratkoga roka za promišljanje o spremnosti udomitelja da preuzmu skrb o konkretnome djetetu. Udomitelji navode nepotpune informacije o:

- statusu djeteta i iskustvu odrastanja djeteta u biološkoj obitelji (... *rečeno je da se radi o zdravoj djeci, nije izražena sumnja na neurološki poremećaj, nego se to pripisivalo zanemarenosti... rekli su da nemaju saznanja o zlostavljanju. I to su informacije koje smo dobili... dobili smo vikend za razmišljanje... po dolasku se pokazala težina njihove traume, bila su teško zanemarena i zlostavljana... nisam išla radit tu godinu(2)*)
- zdravstvenome stanju djeteta (... *Rekli su da ima blagi pervazivni poremećaj... da bi se ustanovilo da on ne razumije šta govorimo, da nema socijalne interakcije, komunikacije. Za mlađeg su samo rekli da je rođen kao ovisnik i da je zdrav... kad smo ga preuzeli, dali su nam uputnice, a kao nisu znali? Rekli su da nemaju karton, ali netko je vještačio dijete i rekao da ima blagi poremećaj? (5), ... naknadno sam saznala da je dijete bilo zanemarivano te u obradi u Poliklinici... CZSS je rekao da nemam pravo uvida u liječnički karton djeteta(6)*)
- intenzitetu manifestiranih poteškoća djeteta (*Oni su mi ispričali nekih 20-ak posto... ispalo je da dijete ima više problema s kojima se nisam mogla nositi jer je za to trebala stručnija pomoć nego što sam ja mogla pružiti (3)*). Udomitelji navode da se u rješenju ne spominje da se radi o djetetu s PUP-om, iako je već bilo u skrbi i imaju saznanja o teškoćama djeteta (... *on u rješenju nema probleme u ponašanju, on ih 'kao' nema? (1), ... dijete iz popravnih domova... Da sam imala informaciju, ne bi ga uzela... Centrima je najvažnije skinut nekoga s grbe... ni jedinom riječju me nisu upozorili da je problematično dijete... da je socijalni radnik tog djeteta objasnio tko je, kakav je... pa ti razmisli hoćeš ili nećeš, kao socijalni radnici ove druge djece (4)*) te
- etničkome podrijetlu djeteta (... *oni nisu rekli da je on Rom... ne vele ti to, nije to mala stvar... (4)*). Udomitelji navode da su dobili nepotpune informacije o okolnostima prijašnjega bivanja djeteta u sustavu socijalne skrbi, navode da im je bilo iskomunicirano da tim za udomiteljstvo nema informacije o djetetu iako je dijete već bilo u udomiteljskoj skrbi u nadležnosti nekoga drugog područnog ureda HZSR-a (... *nisu znali u timu, ne mogu reći da su oni krivi... Oni*

isto dobiju ono što im netko kaže(1)) ili su im bile iskomunicirane nepotpune informacije o djetetu, kao i razlozima ranijih prekida smještaja u udomiteljskoj obitelji (... on je pet obitelji promijenio... Da bi se poslije ispostavilo da je pokazivao spolovilo... mogli su me upozoriti (1)).

U razdoblju prije smještavanja djeteta udomitelji trebaju biti upoznati s osnovnim informacijama o djetetu i o njegovoj obitelji, značajnim za skrb o djetetu, trebaju znati razloge zbog kojih se dijete smješta izvan vlastite obitelji; kakva je njegova obiteljska situacija; prethodna iskustva djeteta u izvanobiteljskom smještaju; koji je djetetov pravni status i sl. (Rushton i Monck, 2009.). Slično rezultatima ovoga istraživanja Redding, Fried i Britner (2000.) navode da mali broj udomitelja navodi da je primilo pravovremene i potpune informacije o djetetu te da su bili primjereno pripremljeni i educirani za nošenje s razvojnim, emocionalnim i ponašajnim poteškoćama udomljenoga djeteta, što je dovelo do njihova većeg stupnja nezadovoljstva udomiteljstvom. Navedeno ukazuje na važnost poštivanja prava na informacije definirane *Zakonom o udomiteljstvu*, prema kojemu udomitelji imaju pravo na bitne informacije o djetetu, pravima i uslugama, kao i na potporu, a sve u cilju zadovoljavanja najboljega interesa djeteta i osiguravanja uvjeta za pozitivne ishode udomiteljstva (Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.). Nadalje, udomiteljima je potrebno osigurati dovoljno vremena, osobito kada se radi o specifičnim pitanjima (udomljavanje djece etničkih manjina, djece s teškoćama u razvoju, djece s problemima u ponašanju i sl.), kako bi se razmotrilo koje je prilagodbe potrebno učiniti u njihovu osobnom i obiteljskom okružju te njihovu spremnost na to (Rushton i Monck, 2009.). Pri tome udomitelji moraju biti informirani o tome da mogu odbiti smještaj djeteta te da o svojim dvojabama/zabrinutostima vezanima za smještaj mogu razgovarati sa socijalnim radnikom. Ovakav informativni razgovor može dovesti do odluke da određeno dijete ipak ne bude smješteno u tu obitelj ili do zaključka da je potrebno poduzeti dodatne mjere (edukacije, savjetovanja, patronaže, umrežavanja i sl.) prije realizacije toga smještaja (Rushton i Monck, 2009.). Whiling i Huber (2007.) ističu da udomitelji žele: potpune informacije o djetetu – njegovu podrijetlu i biološkoj obitelji, životu koji je prethodio udomljavanju (osobito ako postoji potencijalni rizik za članove obitelji udomitelja), da žele biti upozoreni na agresivna i druga ugrožavajuća ponašanja djeteta (npr. samoozljeđivanje, piromanija, poremećaji prehrane, sadizam, kleptomanija, laganje i sl.) te upoznati s drugim bitnim informacijama, npr. je li

dijete optužilo prethodnoga udomitelja za zlostavljanje i sl. Udomitelji u ovome istraživanju navode da nisu zaprimili navedene informacije, što je dovelo dijete i članove udomiteljske obitelji do rizičnih situacija.

Kao razloge oklijevanja stručnjaka pri davanju potpunih informacija udomiteljima Whiling i Huber (2007.) navode, s jedne strane, potrebu za udomljavanjem tzv. „izazovnijeg“ djeteta, a s druge strane objektivna ograničenja vezana za raspoloživost udomitelja s obzirom na njihov broj. To rezultira traženjem udomitelja koji žele udomiti dijete, a ne onoga koji bi najbolje odgovarao konkretnu djetetu te ga kao takva (na osnovi dobivenih informacija) bio spreman udomiti (Laklija i Brkić, 2022.). Informacija o prethodnome iskustvu života i oblicima smještaja koji su prethodili smještaju u udomiteljsku obitelj iznimno je važna i za udomitelje, jer je poznato kako je za djecu s prethodnim negativnim iskustvom pitanje stvaranja odnosa privrženosti od ključne važnosti (Tilbury i Osmond, 2006.) te zahtijeva strpljenje udomitelja u kontaktu s djetetom. Prema navodima sudionika istraživanja nerazumijevanje povijesti života djeteta utjecalo je na nerazumijevanje ponašanja djeteta i pogrešnu interpretaciju emocionalnih odgovora djeteta, što je pridonijelo njihovoj odluci o podnošenju zahtijeva za prekidom smještaja konkretnoga djeteta. Sama činjenica prethodnoga prekida smještaja te ranija navedena neinformiranost udomitelja povećava rizik da će i novo iskustvo udomljavanja za dijete imati negativan ishod (Price i sur., 2008.; Golding, 2010.; Tarren-Sweeney, 2010.; Rostill-Brookes i sur., 2011.).

Procesno vezano za **postupanje HZSR-a prije ili neposredno po smještaju djeteta** udomitelji navode da ih je nadležni područni ured HZSR propustio uključiti u individualno planiranje skrbi i upoznati s tim dijelom procesa (... *nisam vidjela individualni plan za dijete (6)*) kao i da je pogrešno procijenio potrebe djeteta za vrstom smještaja (... *dijete nije bilo za udomiteljsku obitelj, on je imao toliko incidenata od policije, bolnice, škole. To je nešto s čime bi se oni sada svi složili, ali teško je priznat grešku (2)*). Unatoč suvremenim trendovima udomiteljske skrbi te zakonskim okvirom zamjetna je praksa propuštanja uključivanja udomitelja kao aktivnih članova/partnera u skrbi tima u izradu tzv. individualnog plana skrbi za potrebe djeteta u udomiteljstvu (Laklija, 2011b., Laklija, Vukelić i Milić Babić, 2012.), na što upućuju i rezultati ovoga istraživanja. Kroz izradu navedenoga plana udomitelju će se približiti potrebe djeteta, način na koji dijete funkcionira, što mu je sve potrebno da bi postigao maksimum psihofizičkoga razvoja, dodatno ga podržati

te povezati s ostalim sustavima (zdravstva, odgoja i obrazovanja i sl.). Jednako tako udomiteljima će biti jasnije koja su očekivanja sustava od njih samih, koje je aktivnosti važno provoditi u skrbi za dijete s teškoćama u razvoju te će se tako povećati uspješnost i kvaliteta rada udomitelja. Maclay, Bunce i Purves (2006.) ističu da je u kontekstu individualna planiranja sustav socijalne skrbi u mogućnosti alocirati resurse kako bi podržao udomitelje kako u prvoj kritičnoj fazi prihvata i prilagodbe djeteta i obitelji tako i kasnije. Nadalje, istraživanja pokazuju, a rezultati ovoga istraživanja potkrepljuju, da su djeca koja ulaze u udomiteljski oblik skrbi djeca koja imaju ozbiljne bihevioralne, emocionalne i psihološke poteškoće, djeca koja pokazuju visok stupanj psihičkih simptoma, djeca s teškoćama u razvoju, odnosno da većina djece u udomiteljstvu, neovisno o spolu i dobi, iskazuju psihološke poteškoće (vidi u Laklija, 2011a.). Sve to za udomitelje predstavlja poseban izazov u brizi za zadovoljavanje djetetovih specifičnih potreba te potrebe smještanja djeca u tzv. specijalizirano/ tretmansko ili terapeutsko udomiteljstvo (Price i sur., 2008.; Tarren-Sweeney, 2010.), a ne u tradicionalne udomiteljske obitelji kakve su obitelji udomitelja obuhvaćene ovim istraživanjem.

Kao **okolnosti smještavanja** djeteta u obitelj udomitelji navode iskustva koja se kreću od situacije da je dijete nakon telefonskoga poziva samo dovedeno u obitelj (*Ispričali su mi u 10 minuta o njoj... kad su je doveli, upoznala sam djevojčicu (3), ... samo su ga doveli (4, 6)*), da iako je bio planiran, nije održan sastanak vezano za pripremu djeteta (*... bio je dogovoren sastanak pripreme za dolazak djeteta, ali socijalna radnica odlazi na g. o. (6)*), do održanih kontakata djeteta i udomitelja prije smještaja. Dio udomiteljica navodi da ima iskustvo da je dijete došlo jednom u posjet udomiteljskoj obitelji prije smještaje (*... bio je par dana prije, da vidi jel mu se sviđa(1)*) ili da se susret djeteta i udomitelja odvio izvan doma udomitelja (*... organiziran je susret upoznavanja... ponijela sam igračke, djevojčica mi je čak sjela u krilo...(2), Vidjeli smo starijeg dječaka... na sat vremena... kasnije smo došli po njih... (5)*). Barber i Delfabbro (2004.) ističu da je važno, ako je to moguće, organizirati i pripremiti da se te posjete djeteta udomiteljskoj obitelji provedu i u pratnji roditelja, jer time ono stječe iskustvo kontakta roditelja s udomiteljem, što utječe na njegov osjećaj sigurnosti i lakšu prilagodbu. Vezano za opremljenost i stanje djece pri smještaju kod udomitelja navode da je dijete dovedeno u obitelj na prvi dan škole bez dokumentacije (*... Dijete u obitelj dolazi prvi dan školske godine, bez pripreme i dokumentacije (6)*) i da su djeca smještena u obitelj udomitelja s ušima u kosi i virozom (*... čim su došli,*

bili su puni i virusa, gljivica i uši u kosi... odmah smo se s tim nosili (2). Žižak, Jeđud-Borić i Maurović (2013.) navode da dio djece u udomiteljsku obitelj dolazi u relativno lošu zdravstvenom stanju (pothranjenost, higijenska zapuštenost). Udomitelji smatraju da svako dijete pri ulasku u udomiteljsku obitelj treba biti zdravstveno pregledano, upravo radi toga da se vidi njegovo trenutno zdravstveno stanje te potencijalne poteškoće ili bolesti ako ih ima. Slično navodi i Američka akademija pedijatar (1995.) koja dodaje da bi se svakih nekoliko mjeseci trebali raditi zdravstveni pregledi radi praćenja napretka djeteta vezano za njegov razvojni i zdravstveni status u udomiteljskoj skrbi.

Okolnosti prekida udomiteljstva – perspektiva udomitelja

Udomitelji kao okolnosti prekida udomiteljstva za konkretno dijete navode one vezane za ponašanje udomljenoga djeteta, biološku obitelj djeteta te obitelj udomitelja. Važno je napomenuti da svi udomitelji navode kombinaciju više okolnosti (na razini djeteta biološke i/ili udomiteljske obitelji) koje su usporedno koegzistirale i pridonosile sazrijevanju ideje o prekidu udomiteljstva. Poznato je da djeca koja se nalaze u udomiteljstvu mogu patiti od nekoga oblika posttraumatskoga stresnog poremećaja i drugih razvojnih poteškoća (npr. kognitivni deficit, teškoće u učenju i u prilagodbi) te bihevioralnih i emocionalnih poteškoća (npr. somatski problemi, problemi povučenosti, anksioznosti i depresivnosti, fobije, kao i agresivno i antisocijalno ponašanje, hiperaktivnost itd.) (Craven i Lee, 2006.). Djeca iz udomiteljskih obitelji iskazuju dva i pol puta više emocionalnih, ponašajnih i razvojnih poremećaja nego djeca iz opće populacije.

Među **obilježjima vezanima za ponašanje djeteta** udomitelji navode: a) laganje djeteta (... *bila je manipulatorica (3), Sve si mislim gdje je. Nema ga... evo njega, 11 sati. Veli njega su dva klinca otfurala u šumu i zavezala. Meni se odsjekle noge i nazove tim. Oni vele moraš prijaviti. Odem na policiju i inspektorici veli – da ne bi slučajno lagao? No, on daje iskaz, drži se priče... mazim, ljubi ga, kupi ovo, ono... izvezao me (4)*), b) krađe i nanošenje materijalne štete (... *kopa u moju ladicu... uzimala iz novčanika(3), ... nađem svoju zlatnu narukvicu u njegovim stvarima... da ga možeš kontrolirat, kupiš mu mobitel, on ga je opalio o zid... odrezao je rukave, nogavice... on je ljudima... pobrao sve jabuke, izubijao stakla, žardinjere, nabacao u bunar kamenja... .i on veli jesam, nisam imao drugog posla. Ja zovem Centar. Rekla sam u čem je problem i da on tu više*

neće biti, pakiram ga... (4), c) manifestiranje agresivna ponašanja, prijetnje i nanošenje tjelesnih ozljeda drugoj osobi, uključujući službenu osobu (Bio je u Kukuljevićevoj, Dugavama... droga, alkohol... potukao se s policajcima... Svako malo smo išli na policiju. Bio je toliko agresivan, da hitna nije htjela ući da mu daju injekciju da ga smire, da bi ga priveli, nego su mene slali (1)), udomiteljicu (Zamolila sam ga da ostane doma... na štakama sam bila i on izađe za mnom i lupi šakom o zid. I krene za mnom... bilo me je strah... velim njima, bojim se. Ne bi željela da smo na naslovnoj... pogriješila sam tu večer što nisam pozvala Kukuljevićevu, a ne da sam se u sobi zaključala (1)), djecu iz škole (... on je dječaka uhvatio pod vrat, da se mali počeo gušiti i plavit... sutradan je bilo još par incidenata... krenuli smo na Polikliniku i psihijatru koji je rekao da bi to trebalo s jakim medikamentima rješavat... Tad sam procijenila da me čeka nemoguća borba, on ulazi u pubertet.. nisam bila spremna s njime ići dalje (2) d) te zlostavljanje životinja (...psa je zlostavljao(4)). Udomitelji navode i ponašanja djeteta na koje nisu bili pripremljeni, kao što je samoozljeđivanje djeteta (...to je dijete koje je samo sebi nanosilo bol... bacila bi se, lupala glavom(2)).

Udomitelji navode i bjegove iz obitelji udomitelja, uključujući i neodobreno izbjivanje djeteta, što potkrepljuju izjavama: *Bježao je. Rekla sam im, ne treba ni meni ni vama publicitet, da mu se nešto desi. Lupio ga je auto. Veli iz Centra: 'To se moglo desiti i po danu.' Točno, ali poslije ponoći... po Centru je ispalo da se ja držim principa jel on mora doći do 11 sati. Nije stvar hoće li on doći do 11, već gdje je, što radi, nešto će mu se desiti. Imao je tučnjavu, šavove, napad epilepsije. Uvest će ga u tko zna što(1), ... nema je iz škole... Sjeli smo u auto, obišli njene kolegice. Otišli u policiju. To je mučno ispitivanje... Otac ju je doveo drugi dan... Rekla je da sam joj rekla da je glupa i da će ići u dom, ali je to porekla kasnije(3)).*

Vezano za ponašanje djeteta udomitelji navode poteškoće vezane za pohađanje nastave (...puno je izostala, pravdala sam u početku, poslije nisam(3), ... on ne bi u školu, pa u školi problemi, neće pisat zadaće. Pa istragne lekciju koja treba doći. U njegovoj knjizi toga nema, pa on ne mora učiti...(4)) i utjecaj udomljenoga djeteta na drugu djecu na smještaju u obitelji (... ne mogu se posvetiti ostaloj djeci... oni gledaju mene, njega... kopiraju ga... veli kako za njega ne vrijedi zakon, za mene je vrijedio? (1)). Iz izjava udomitelja zamjetna su njihova ograničenja u pristupanju i nošenju s manifestiranim ponašanjima djeteta, koja proizlaze iz objektivnih znanja i vještina udomitelja da pravovremeno i valjano percipi-

raju manifestirane simptome kod udomljenoga djeteta te utjecaja (participacije) udomitelja na njihovo pojavljivanje i daljnju manifestaciju. Udomitelji neće uvijek biti spremni niti u mogućnosti izdvajati dodatno vrijeme i energiju za tzv. „teže vodljivo“ dijete, niti će biti spremni na brojna odricanja i prilagodbu kako stila roditeljstva tako i postojećih obiteljskih vrijednosti, rituala i sl. (Timmer, Sedlar i Urquiza, 2004., prema Laklija, 2011a.), što će u nekim slučajevima dovesti do prekida udomiteljske skrbi. Što je i slučaj s iskustvom udomitelja ovoga istraživanja.

Okolnosti vezane za utjecaj biološke obitelji na dijete govore o negativnu utjecaju roditelja na djecu kroz davanje nerealne perspektive djetetu (*Roditelji su mu govorili: 'Nemoj ti dečec učiti, ne treba ti škola'* (1), ... dječak nije prihvaćao kao realitet situacije da je kod nas, u njegovoj glavi je to bilo na godinu dana i to mu je otac ponavljao... obraćali smo se Centru za pomoć... ali utjecaj psihologice je padao u vodu nakon susreta s ocem (2)). U istraživanju Laklija (2014.) oko 3/4 udomitelja smatra da su kontakti djeteta s biološkom obitelji u njegovu najboljem interesu (jer dijete treba poznavati svoje roditelje i znati istinu o svojim roditeljima i porijeklu), dok ih se oko 1/4 s time ne slaže (navode uznemirenost djeteta zbog kontakta te loš utjecaj, kako navode, problematičnih i nestabilnih roditelja). Dugan (2014.) navodi da djeca nakon susreta s roditeljima često mijenjaju svoje ponašanje zbog obnove sjećanja i emocija koje se vežu za gubitak i tugovanje (npr. povlače se, postaju negativistička, manifestiraju regresivna ponašanja, nerealistično govore o odlasku od udomitelja i povratku roditeljima; sklona su idealizirati roditelje i nerealistički prihvaćati njihov utjecaj, zamišljaju da neće imati koristi od smještaja, neće se htjeti odvojiti od roditelja ili braće). Autorica ističe da spomenute reakcije djeteta nisu nužno znak da je susretanje s roditeljima štetno za dijete, nego ukazuje na separacijske teškoće i reakciju djeteta na to što mu se događa. No, navedena ponašanja predstavljaju izazov za udomitelje kako odgovoriti na takva ponašanja i kako se postaviti u odnosu na njih. Roditelji prema Dugan (2014.), što potkrepljuju i rezultati ovoga istraživanja, mogu imati negativan utjecaj na dijete dajući djetetu obećanja koja ne mogu izvršiti, dolaze na susrete i druženja u alkoholiziranome stanju ili pod utjecajem droga, dolaze u vrijeme koje nije predviđeno za to ili ne dođu na dogovoreni posjet. Udomitelji navode i želju djeteta da pomogne roditelju koji nije u mogućnosti skrbiti o njemu (*Mama je umrla, tata je bez primanja. I on je sam otišao u Centar tražiti pomoć, da hoće raditi. No, kako je bio maloljetan, oni su ga smjestili k meni. Al on to nije želio. On je htio raditi da može platiti tati struju* (1)).

Okolnosti vezane za udomiteljsku obitelj uključuju doživljaj nesretnoga slučaja člana obitelji udomitelja, što je utjecalo na kapacitete udomiteljice za nošenje s manifestiranim ponašanjem djeteta (*Sin je bio na intenzivnoj, nije se znalo još hoće li ostati živ ili ne... plakala sam, ali ona ništa, njoj je dosadno... (3)*) i strah da će dijete lažno optužiti člana obitelji (... *nije htjela kod psihijatra i piti tablete... njezina majka je rekla da je njoj psiholog rekao da je ona ovisna o seksu. A ona je došla kod mene jer ju je navodno otac silovao... jedan sam dan došla kući... moj sin je gledao televiziju, a ona se izvalila prema njemu. Onda sam rekla sinu da ne smije s njom bit sam. Bojala sam se da mi nešto ne namjesti jer sam izludila s njom od tog laganja... (3)*). Čimbenike na razini obitelji udomitelja koji dovode do smanjenja kapacitete udomitelja za obnašanje udomiteljske uloge, poput spomenutoga nesretnog slučaja ili nekih drugih promijenjenih okolnosti u obitelji udomitelja (npr. smrt udomiteljeva partnera, teža bolest udomitelja, specifičnost djeteta i sl.), mogu potaknuti udomitelja na promišljanje o prekidu pružanja udomiteljske skrbi. U tim situacijama iznimno je važna podrška sustava i uloga individualnoga plana promjena za udomiteljsku obitelj (Laklija i Sladović, Franz, 2013.), koje nitko od sudionika u ovome istraživanju nije spomenuo. Navedeno možemo dovesti u vezu s ranije navedenim iskustvom udomitelja ovoga istraživanja o njihovu neuključivanju u postupak individualnoga planiranja. Ako je udomitelj koji je suočen s tim novonastalim okolnostima odlučan u tome da prekine udomiteljstvo i odbija pomoć/podršku, individualni se plan promjena za udomitelje ne izrađuje. Njegovoj se izradi pristupa ako je udomitelj motivirana za nastavak brige o djetetu, ako su mu potrebne stručna pomoć i podrška u pružanju skrbi te ako je ono u interesu djeteta (npr. zbog stabilnosti i/ili trajnosti smještaja te privrženosti članovima udomiteljske obitelji). Prethodno je potrebno napraviti procjenu stvarne spremnosti i mogućnosti udomitelja za promjenu i da u novim uvjetima pruži prikladnu skrb za dijete kako se ne bi mijenjao oblik smještaja i prekidale uspostavljene veze (Laklija i Sladović, Franz, 2013.). Važno je da udomitelji budu upozoreni i pripremljeni za nošenje s potencijalno ugrožavajućim ponašanjima djeteta, osobito ako, uz rizik za dijete, postoji i potencijalan rizik za članove obitelji udomitelja (npr. upoznatost s informacijom je li dijete optužilo prethodnoga udomitelja za zlostavljanje i sl.) (Whiling i Huber, 2007.). Iz navoda sudionika istraživanja u nekoliko slučajeva prekidu udomiteljstva pridonio je i strah da bi udomljeno dijete moglo lažno optužiti i nanijeti štetu članovima udomiteljske obitelji.

Udomitelji navode i osobnu iscrpljenost proizašlu iz zahtjevnosti/složenosti skrbi uslijed neispavanosti zbog brige za dijete (... *ne spavam nekad i po 2, 3 mjeseca... znam dežurat cijele noći, pitam se hoću li trebat zvati policiju (1)*), rađenja ustupaka kroz tzv. „gaženje sebe“ kako bi dijete promijenilo neko svoje ponašanje (... *gazim svoje ja... samo budi u školi dobar, odi u školu... i dobit će što traži (1)*), nošenja s frustracijom koja se zna manifestirati i kroz vikanje na dijete (... *desilo se, ja sam vikala (3)*). Za prevenciju prekida smještaja u udomiteljskim obiteljima i zadržavanje udomitelja u udomiteljskoj ulozi važno je prevenirati razvoj sindroma sagorijevanja kod udomitelja, koji najčešće rezultira pojavom simptoma tjelesne, mentalne i emocionalne iscrpljenosti, percepcijom slabijega osobnog postignuća i osjećajem nekompetencije (Cooper, Dewe i O'Driscoll, 2001.), smanjivanjem djelotvornosti interakcije udomitelja s udomljenim djetetom te smanjenjem kvalitete skrbi (Whiting i Huher, 2007.), a može dovesti do neprihvatljivih i zlostavljajućih ponašanja udomitelja prema djetetu. Sagorijevanje je udomitelja povezano sa zahtjevima udomiteljske uloge (prisutnosti stresora) te s mogućnostima i strategijama udomitelja da se s njima nose. Dodatni problem koji se može javiti kod udomitelja jesu osjećaji anksioznosti i nesigurnosti, osobito kada je riječ o podjeli odgovornosti u skrbi za dijete s biološkim roditeljima djeteta te službama koje se bave udomiteljstvom (Redding, Fried i Britner, 2000.; Tilbury i Osmond, 2006.). Tu anksioznost dodatno intenzivira doživljaj da je sustav, posebice područni ured HZSR-a nadležan za dijete, teže dostupan i inertan, o čemu će više riječi biti u nastavku teksta.

Udomitelji navode i negativan utjecaj udomiteljstva na odnose u obitelji koji su doveli do poteškoća u funkcioniranju obitelji i sukoba uslijed iscrpljenosti zahtjevima skrbi i nedostatka vremena za sebe (*Iscrpljeni smo... počeli su se svakakvi problemi događati unutar naše obitelji, nas je sedmero, dio djece u pubertetu, jedno kreće u 1. razred... Ja i muž ne postojimo, nemamo prijatelje, ne idemo na kavu, nigdje. Prešute da se možda ugrozi obitelj koja je udomila i to se kod nas počelo događati... bili smo toliko opterećeni da smo se počeli svađati ja i muž, da to vide i naša djeca... I onda smo rekli ne možemo više, moramo stat (5)*). Malo se dosadašnjih istraživanja bavilo temom kako partnerske/bračne snage utječu na udomiteljstvo. No, Buehler, Cox i Cuddeback (2003.) navode da je udomiteljstvo povezano s porastom bračnih konflikata.

Podrška HZSR-a

U kategoriji stresora udomitelji najčešće, kao najozbiljnije stresore, navode ponašajne i emocionalne probleme udomljenoga djeteta, nakon kojih slijede stresori vezani za sustav stručne podrške (vidi u Laklija, 2011a.), koji je percipiran kao nedostupan, nekompetentan i neadekvatan. Promišljajući o podršci koju su tražili ili trebali, udomitelji navode podršku tima za udomiteljstvo, nadležnoga socijalnog radnika za dijete te reakcije HZSR-a na događanja u obitelji.

Podršku tima za udomiteljstvo udomitelji opisuju kroz edukacije i individualne konzultacije (*Ako treba, individualni razgovori, edukacije, s porukama se čujemo... (1)*) te doživljaj dostupnosti tima za udomiteljstvo kroz intervencije i osnaživanje udomitelja (*Dragi su mi bili ti razgovori... inspirativne su, pružale su moralnu potporu, osnaživanje... ali Centar djeteta, to je bilo odrađivanje (2), ... najbolja stvar. Ti si nazvao u ponoć, u podne, oni su se tu stvorili i razgovarali, što god je u njihovoj moći... (4) Poteškoće djeteta postaju vidljive, nema pomoći nadležne socijalne radnice djeteta, ali pomoć pruža tim za udomiteljstvo (6)*). **Podršku područnoga ureda HZSR-a nadležnoga za dijete** doživljavaju teže dostupnom, navodeći osjećaj da su u poziciji stranke, a ne partnera u skrbi za dijete, te nemogućnost dolaženja do nadležnoga socijalnog radnika zbog njegove zauzetosti drugim poslovima (*... po novome imam uređovni dan kad mogu zvati, kao stranka. Ja nisam stranka, ja odgovaram za dijete, ali i oni... Znam po sat vremena zvat... nemam broj mobitela ili broj sobe... pa kažu nemamo vremena, imamo gužvu, ne možemo doći... (1)*). Ovakvi istraživački rezultati govore i u prilog potrebe modifikacije prakse djelovanja HZSR-a kroz promjenu u percepciji udomitelja od stručnih djelatnika, koji bi ih trebali početi doživljavati partnerima, a ne korisnicima (Laklija, 2011b). Navedeno kod udomitelja stvara osjećaj da su prepušteni sami sebi (*... borite se sami kako znate i umijete (1), ... rekla sam sve šta je, Centar se nije uključio (3)*). Udomitelji navode i česte izmjene stručnjaka u HZSR-u kao poteškoću u pristupanju resursima podrške, što negativno utječe na mogućnost kontinuirana i pravovremena djelovanja (novi socijalni radnik ne poznaje dijete, obitelj, povijest intervencija) te negativno utječe na zadovoljstvo udomitelja svojom pozicijom uslijed izostanka stabilne podrške (*... oni se mijenjaju. Taman uspostavite kontakt i dođe nova... ne poznaju me. Oni ne znaju da kad zovem, da stvarno gori pod petama (1), Promijenili su se, ne poznaju mene ni dijete (3)*). Mnogi autori (kao npr. Barber i Delfabbro, 2004.;

Laklija, 2011a.) navode da su među obilježjima sustava koji utječu na ishode udomiteljstva i zadovoljstvo udomitelja: redovitost kontakata socijalnoga radnika s udomiteljem, pružanje udomiteljima potpunih i pravovremenih informacija te njihovo uključivanje u proces planiranja. Nezadovoljstvu udomitelja pridonosi i doživljaj da HZSR, po njihovoj dojavi o novim i važnim informacijama ili ponašanjima vezanima za dijete, ne postupa. U tim se situacijama udomitelji najčešće obraćaju timu za udomiteljstvo kako bi pravno zaštitili sebe u smislu da su se obratili i tražili podršku (dali izjavu na zapisnik ili bilješku u spisu) (... *ako nemam od Centra pomoć, obraćam se timu za udomiteljstvo. U jednom slučaju mi je dobro došlo na sudu. Jel je bilo niste prijavili Centru... na sudu sam rekla njegovom odvjetniku, obratite se timu (1), ... zbog ignoriranja Centra oko pribavljanja dokumenata i poteškoća djeteta obraćam se timu za udomiteljstvo koji je organizirao stručni tim i pomoć za dijete (6), ... u rodnom listu pište da je otac nepoznat. Kaže, ali ja znam tko mi je tata... velim to Centru... ništa (1)*). Udomitelji navode i potrebu za dobivanjem informacija o poduzetim radnjama radi zaštite djeteta te o tijeku eventualno pokrenutih postupaka (*Rekla sam da želim znati je li podnijeta kaznena prijava jer smo mi prijavili što smo doznali od djece... dobili smo usmeno informaciju da je podnijeta. I nakon toga ništa od nikog (2)*). Udomitelji navode i situacije u kojima su se našli u postupku pred sudom, u predmetu vezanom za udomljeno dijete, pri čemu je izostala podrška HZSR-a (... *rekla sam da mi treba pravna podrška, da sam dobila za sud, da ne znam što napraviti... ništa (1)*).

Vezano za **reakcije područnoga ureda HZSR-a na događanja u obitelji** udomitelji navode važnost posjete djelatnika HZSR-a u obitelj, pri kojemu razgovaraju s djetetom (... *bio je psiholog, socijalna (1), Tražila sam da mi pomognu... Došli su dva puta (3)*), nakon kojega se ovisno o situaciji i potrebi djeteta upućuje na dodatne preglede i opservacije (... *saslušani smo, upućeni na preglede i na dodatnu pomoć (2)*). Kao negativne reakcije udomitelji navode primjere tzv. „neinzistiranja“ od HZSR-a na uključivanju djeteta u stručni tretman (*Odbio je Polikliniku i ikakvu stručnu pomoć... sa 16 godina ne može on reći: 'Ja neću stručnu pomoć'... to nije odgoj... On je odbijao i ništa...(1)* kao i izostanak rada s roditeljima djece (... *nije se radilo s roditeljima. Oni imaju prevelik utjecaj na njih i prečesti susreti imaju nazadan utjecaj na djecu. Šta god smo uspjeli s djecom napraviti, vraćali smo se 50 koraka unazad nakon tih susreta (2)*). Čimbenici na razini podrške sustava koji inhibiraju uspješnost udomiteljstva su: nedovoljna podrška, nekvalitetna komunikacija sa sustavom

socijalne skrbi, neiskustvo socijalnih radnika (što možemo povezati s iskustvom udomitelja u ovome istraživanju vezano za učestale promjene socijalnih radnika), nedostatak smjernica od stručne službe što učiniti i kako dalje vezano za izazove na koje nailaze (npr. uključivanje djeteta u usluge sustava, podršku udomiteljima kada dobiju poziv na sud vezano za dijete), osjećaj neprihvaćenosti udomitelja kao člana tima te nemogućnost odmora od skrbi (Whiling i Huber, 2007.). Udomitelji u istraživanju Družić-Ljubotina, Kletečki-Radović i Jelača (2005.) naglašavaju da bi im u udomiteljstvu pomogla i stručna pomoć u tome kako se nositi s nekim oblicima ponašanja djece, češći posjeti djelatnika socijalne skrbi te radionice i seminari za udomitelje (vezano za teme kao što su rad sa djecom s problemima u ponašanju, vještine komunikacije s djetetom, zakonska regulativa i prava te medicinska znanja).

Prekid smještaja procesno

Udomitelji, govoreći o procesu donošenja odluke i realizacije prekida, navode svoj doživljaj reakcija HZSR-a na zahtjev udomitelja, komunikaciju s djetetom vezano za prekid smještaja te reakcije udomitelja vezano za donošenje odluke o prekidu udomiteljstva.

Vezano za sam **prekid smještaja udomitelji** navode različita iskustva. U nekim situacijama je HZSR nadležan za dijete odmah donio odluka o prekidu udomiteljske skrbi (*Centar je odmah donio rješenje (1)*). S druge strane, većina udomitelja navodi doživljaj otezanja HZSR-a s premještanjem djeteta iz udomiteljske obitelji (... *dobila sam preporuku da bi trebalo pričekat kraj školske godine, tražila sam da se to riješi što prije... vidjela sam da rastežu... na kraju sam postavila rok od tjedan dana (2)*, *Tražila sam hitno izmještanje... Oni su rekli da nemaju kud nju stavit, da moram bit strpljiva... tih sam mjesec dana strepila šta će napraviti (3)*, ... *rečeno mi je da postoji mogućnost da se majci oduzme roditeljska skrb, pa smo i zbog tog produživali... prije godinu i pol smo javili da bi željeli da se prekine smještaj, pisala sam preporučeno s povratnicom, međutim nisam ništa dobila, oni nisu našli nikoga i onda sam zahtijevala prekid udomiteljstva zbog preseljenja, i onda su rekli: 'Sad tražimo aktivno udomitelje'. Znači do tad je to bilo samo ono kao traže (5)*).

Govoreći o načinu **kako je prekid smještaja iskomuniciran djetetu**, jedna udomiteljica navodi da je stavljena u poziciju da dijete pred djelatnicima HZSR-a (na njihov zahtjev) obavijesti da traži prekid smještaja (*Oni su bili s njim u sobi, izašli, i vele: 'Sad mu Vi recite.'* *Grozno, kad vam*

stave dijete i šute i čekaju... počeo je plakat... gleda u mene i poslije me zagrlio i skupa smo plakali. Još sam pod dojmom... Oni vele da nemaju kud s njim, nema udomitelja. Nisu shvatili da treba napraviti opservaciju da se odredi pravilan oblik smještaja, radi se o djetetu koje treba stručnu pomoć. Sat vremena smo raspravljali... dijete je bilo prisutno(1)). Vezano za komuniciranje prekida smještaja djeci, udomitelji su naveli brigu kako djetetu, koje nije u mogućnosti to razumjeti, objasniti da više neće biti u toj obitelji (*Ja njemu pokušavam reći, al on ne razumije da će bit bez nas(5)*). Jedna udomiteljica opisuje svoje iskustvo da je dijete sama odvela u ustanovu (*Nazovem... rekla sam u čem je problem. A socijalni radnik veli doći će u srijedu po njega. A to je bilo dva tri dana prije srijede. Rekla sam, ne on tu više neće bit jedne sekunde. Pokupili smo njegove stvari, spremimo fino njega i u Dugave ga otfuramo i zbogom (4)*).

Kao svoje **reakcije vezane za donošenje odluke o prekidu udomiteljstva** udomitelji navode osjećaje krivnje i odgovornosti za dijete. Izostanak adekvatne i pravovremene stručne podrške tijekom procesa udomiteljstva i promišljanja te realiziranja prekida udomiteljstva može dovesti kod udomitelja do osjećaja krivnje, sumnje u same sebe, emocionalne iscrpljenosti, unutarnje podijeljenosti na „dobroga“ i „lošega“ udomitelja te depresije (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007.). Vezano za taj osjećaj jedna je udomiteljica istaknula situaciju u kojoj je dijete zaprijetilo da će se ubiti zbog promjene smještaja (*Rekao je da će im reći ako ide u dom da će se ubit. I sad možete mislit koji osjećaj nosim. Ne daj, Bože, da si nešto napravi (1)*). Svi udomitelji u ovome istraživanju donošenje odluke o prekidu smještaja opisuju teškom i stresnom. U slučaju prekida udomiteljstva, posebno kada se ono dogodi na njihov zahtjev, udomitelji mogu osjećati tugu, manjak samopouzdanja, demoraliziranost te krivnju zbog osjećaja vlastite nekompetentnosti, preispitujući se jesu li učinili sve što su mogli. Isto tako, mogu osjećati krivnju zbog olakšanja koje osjećaju s odlaskom djeteta iz njihove obitelji (Whiting i Huber, 2007.; Thomson i McArthur, 2009.). Redding, Fried i Britner (2000.) ističu važnost provođenja tzv. *revizije prekida*. Ciljevi su revizije razmotriti povijest djeteta i detalje kako bi se uvidjelo gdje su se pojavile poteškoće te naučiti iz tih pogrešaka korisne lekcije za buduće planiranje.

Dio udomitelja navodi da je ostao u kontaktu s djetetom nakon prekida smještaja (*... u kontaktu smo, čujemo se, vidimo... obiteljske fotografije je ostavio kod mene, to čuvam, kad bude imao svoju obitelj, veli da će*

doći po to (1), Imamo dobar odnos, komunikaciju (2)). S druge strane, udomiteljica navodi i strah da bi joj dijete za koje je tražen prekid smještaja moglo nešto napraviti (... nakon prekida smještaja on je zvao po danu, noći sljedeće dvije godine. Kesi se, glupira... Reko je da ide na psihijatrijsko vještačenje... bojim se da ne dođe tu. On je tako ružne stvari govorio na telefon. Ja ću vama ovo, ono... Loše se osjećam zbog tog... Nisam prijavila, šta imam od toga? Samo hodanja, pisanja, ništa (4)).

Preporuke udomitelja za unapređenje udomiteljstva

Udomitelji su naveli i konkretne preporuke vezane za unapređenje kvalitete skrbi za dijete bez odgovarajuće roditeljske skrbi na smještaju u udomiteljskim obiteljima, koje se odnose na procjenu i pripremu udomitelja na prihvata djeteta, podršku udomiteljima, razvoj specijalizirana udomiteljstva i rad s roditeljima djeteta.

Preporuke vezane za **adekvatniju procjenu i pripremu udomitelja na prihvata djeteta** uključuju davanje potpunih informacija o djetetu (... *treba bit iskren i reći sve informacije za dijete (4)*). U tome smislu prijedlog je udomitelja da se zdravstveno pregleda dijete/vještači prije smještaja kod udomitelja kako bi se znao status djeteta i mogao iskomunicirati udomiteljima (... *dobro se informirat o djetetu prije smještaja u obitelj, prikupiti medicinsku dokumentaciju (3), ... djecu pregledati, vještačiti... da udomitelj zna može li se s tim nositi... treba imati i znanja (5)*). Preporuča se i adekvatnija procjena kapaciteta udomitelja i uparivanje udomitelja i djeteta (... *bolja procjena djeteta i udomitelja da se vidi koliko je tko kompatibilan... Prvo moraš znat šta imaš, jel imaš zeku ili liju?! Mislim, ne moš ti sad zeku stavit kod lije ili liju kod zeke (3), ... da sam dobila muško dijete, nešto mlađi od mog sina, pa i da ima neke poteškoće s kojima se možemo nositi, rekla bi da (5)*). Ne „uvaljivati“ nekome dijete (*Dijete koje ima takvih psihičkih problema ne bi smjelo bit u obitelji, a njih baš briga! Njih zanima da oni dijete nekud smjeste (3), ... kad dođete u situaciju da vam djelatnik u timu kaže: 'Mi smo Vam njih uvalili.' Grozno mi je, zato jer ne možete računat na sustav. Kako netko može tako nešto napraviti. Možda ima premalo ljudi, previše slučajeva i možda po centrima pokušavaju smjestit čim više djece pod bilo koju cijenu. I pod cijenu da se prešute informacije (5)*).

Preporuke vezane za **podršku udomiteljima** odnose se na uspostavljanje i održavanje redovitih kontakata stručnjaka HZSR-a s udomiteljem

i djetetom radi podrške, stručnih savjeta, ali i nadzora (... *kontrolirat, dolazit, pitat, zvati...* (4), ... *treba kontakata*“ (5), ... *stručni savjeti* (6)), osigurati boravak djece u rehabilitacijskim ustanovama/školama i za vrijeme praznika (*Za vrijeme praznika nema smještaja u rehabilitacijskim ustanovama... ako radite pola radnog vremena, kud ćete s djecom... Tko će naći i platit dadilju koja će čuvat djecu s poteškoćama?* (5)) te osigurati *respit care* za udomitelje (...*moja mama, tri dadilje se nisu mogle nositi s djetetom... hrpetina je problema i trebate predah... a ne možete se odmaknuti jer ne možete djecu staviti negdje da ih nitko ne čuva* (5)). Rezultati ukazuju i na potrebu za adekvatnijim osmišljavanjem i vođenjem grupa podrške za udomitelje, uključujući i superviziju (*Povremeno smo išli na te sastanke... svatko ispriča svoje. U biti dođeš i jadaš se, to mogu i kod kuće. To je takva vrsta sastanka* (3)). Udomitelji uglavnom percipiraju grupe za podršku korisnima (Laklija i Rogić Šneperger, 2021.) s obzirom na to da im one pružaju mogućnost empatiziranja, iznošenja vlastitih osjećaja i briga u krugu osoba koje ih mogu razumjeti, razumijevanje osjećaja drugih, učenje na iskustvima drugih, učenje novih roditeljskih vještina i drugo. Udomitelji koji su uključeni u grupe za podršku također ističu i njihovu korist za udomljeno dijete. Pohvaliti, uvažiti udomitelje i napore koje čine (*Pohvalit, nagradit, uvažit za ono što su učinili* (4)).

Preporuke idu i u smjeru **unapređenja specijaliziranoga udomiteljstva** kroz osiguravanje tehničkih uvjeta za skrb za dijete, npr. osigurati prijevoz na rehabilitacijske tretmane za dijete (... *rekla sam da ne stignem napraviti sve medicinske pretrage, rekli su pa kako... nabijali su mi krivnju... ali muž radi, ja ne mogu biti u istom trenutku na više strana*“ (5)) te platiti naknadu koja ide uz to (... *plaćaju kao da je dijete zdravo. Ja kažem: Jeste mi rekli da je dijete s posebnim potrebama?* Kažu: *Ne možemo Vam platit jer nemamo medicinsku dokumentaciju, treba ići na vještačenje.* Rekla mi je: *Vi ste znali kog primete.* Rekoh: *Jelda, kad tražim novce, sam znala, a kad vi trebate platit, onda je zdrav*’ (3)).

Preporuke udomitelja vezane za **rad s biološkim roditeljima** odnose se na veću usmjerenost po dobivenim informacijama od udomitelja na interes djece, a ne roditelja (... *da budu angažiraniji, kad dobiju bitne informacije od nas, da ih isprocesuiraju, da štite interes djeteta* (2)), prevenirati situacije da roditelji ostvaruju prava koja nemaju (... *socijalna radnica je rekla da oni ne smiju dobivati invalidninu, da bi to trebali dobivati mi...* (5)) te osigurati mjesto za susrete roditelja s djecom izvan

kućanstva udomitelja (... osigurati neko mjesto na kojem će se sastajati. Nisam htjela da mi dolaze kući jer kad su dolazili, onda je dijete vrištalo. I onda je jedan od nas odlazio s našim djetetom da ne gleda takve stvari... U timu su mi rekli za jedno mjesto, ali kad sam zvala tu ustanovu, rekli su da to trebalo ranije javiti da organiziraju zaštitara i ne znam... (5)).

ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja ukazuju na različite okolnosti koje mogu pridonijeti prekidu udomiteljske skrbi za dijete. Ti čimbenici vezuju se za dijete (npr. obilježja djeteta, ponašanja, ranija iskustva skrbi itd.), biološku obitelj (npr. negativan utjecaj na dijete i njegovu prilagodbu), udomitelje (npr. promjena strukture obitelji, bolest itd.) i sustav (npr. pogrešne procjene usklađenosti karakteristika djeteta i udomitelja, nepripremljenosti udomitelja za prihvrat konkretnoga djeteta, izostanka ili neadekvatne pripreme djeteta i udomitelja na smještaj, izostanak podrške sustava, dostupnost i česte promjene djelatnika itd.). Djeca u razdoblju puberteta/adolescencije te djeca s teškoćama u razvoju i problemima u ponašanju u većemu su riziku prekida udomiteljske skrbi. Navedeno je posebice važno zbog činjenice da specijalizirano udomiteljstvo za djecu s teškoćama razvoju i problemima u ponašanju u Republici Hrvatskoj nije dovoljno razvijeno. Nadalje, iz izjava sudionika može se zaključiti da je najčešće riječ o donošenju odluke o prekidu udomiteljstva uslijed međudjelovanja više čimbenika te da je to odluka koja zahtijeva vrijeme i koju nije lako donijeti. Također, da je prije njezina donošenja tražena pomoć i podrška stručnjaka HZSR-a, koju su i djeca i udomitelji percipirali kao neadekvatnu, a oni koji su je tražili imali su često doživljaj da ih se ne čuje, ne uvažava i ne shvaća ozbiljno. Stoga je i posebna vrijednost ovoga istraživanja u tome da je ono participatorno, tj. temelji se na sagledavanju i uvažavanju perspektive djece koja su imala iskustvo prekida smještaja u udomiteljskim obiteljima kao i udomitelja. Dobiveni rezultati imaju praktičnu vrijednost i ukazuju na probleme postojeće prakse, koji dovode do većega rizika za negativan ishod udomiteljstva te daju u preporukama djece i udomitelja jasne smjernice za njegovo unapređenje. Rezultati ukazuju, među ostalim, na potrebu ulaganja dodatnih napora u unapređivanje i razvoj udomiteljstva za djecu, prije svega, stručni rad usmjeriti na kvalitetnije uparivanje djece i udomitelja, propitivanje mišljenja djeteta pri odabiru, ali tijekom smještaja na intenzivniji rad s biološkim roditeljima, kvalitetnu edukaciju i pripremu

udomitelja i djeteta na smještaj u udomiteljsku obitelj, ali i na preventivni i tretmanski rad s djecom i udomiteljima tijekom smještaja kako bi se na vrijeme reagiralo i kako bi se pružila adekvatna podrška i djetetu i udomiteljima u situacijama koje predstavljaju rizik za negativan ishod udomiteljstva. Prekid udomiteljske skrbi, s jedne strane, dovodi do dodatnih traumatizacija kako djece tako i udomitelja, kao i gubitka često kvalitetnih udomitelja koji zbog negativnih iskustava, visokih očekivanja od sebe/djeteta i/ili nemogućnosti nošenja s problemima pružanja udomiteljske skrbi odustaju od udomiteljstva. Također, važno je uključiti djecu i udomitelje u proces praćenja i evaluiranja ishoda udomiteljstva.

THE PERCEPTION OF FOSTER CARE AND EXPERIENCES OF DISRUPTION IN FOSTER FAMILY PLACEMENT – THE PERSPECTIVE OF CHILDREN AND FOSTER PARENTS

Abstract

The Office of the Ombudsman for Children, among its numerous activities, pays special attention to monitoring the protection of the rights of children growing up without adequate parental care. Despite the recognized importance of the current processes of deinstitutionalization and the transformation of social welfare institutions and other legal entities that perform social welfare activities in the Republic of Croatia, numerous problems affecting the quality of care and protection of children's well-being have been identified in their implementation. Accordingly, one of the activities of the Office of the Ombudsperson for Children was to conduct research to gain insight into the experience of foster care and the circumstances of the termination of foster care from the perspective of children and foster parents. This paper will present the research results obtained from a sample of children with experiences of foster care termination, who are placed in institutions for children without adequate parental care (N = 10), and foster parents who requested the termination of foster care for a child who was placed with them (N = 6). The data were collected through a semi-structured interview and processed using framework analysis. The research results indicate the current state of the system (recognized weaknesses of the system related to the development of fostering, inadequate preparation of foster parents and the child, characteristics of the family and child's adaptation process, factors contributing to the risk of placement termination, system responses to requests for help and support, (un)availability of support, etc.) and possible directions for improvement from the perspective of the research participants.

Keywords: deinstitutionalization, foster care, termination of placement, experience

LITERATURA

1. Ajduković, M., & Kolesarić, V. (2020). Etički kodeks istraživanja s djecom. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske.
2. Ajduković, M. i Urbanc, K. (2010). Kvalitativna analiza iskustva stručnih djelatnika kao doprinos evaluaciji procesa uvođenja novog modela rada u Centre za socijalnu skrb. *Ljetopis socijalnog rada*, 17 (3), 319-352. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/64352>
3. Aldgate J. (2009) Living in kinship care. *Adoption & Fostering*, 33(3), 51-63.
4. Barber, J.G., & Delfabbro, P.H. (2004). *Children in Foster Care*. London: Routledge/Taylor & Francis Group.
5. Brown, J.D., & Campbell M. (2007). Foster parent perceptions of placement success. *Children and Youth Services Review*, 29, 1010-1020.
6. Braun, V. i Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
7. Buljevac, M. (2014). Stigma intelektualnih teškoća. Perspektive članova obitelji. (Doktorska disertacija). Zagreb: Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagreb.
8. Cooper, C.L., Dewe, P.J., & O'Driscoll, M.P. (2001). *Organizational stress: A review and critique of theory, research, and applications*. Thousand Oaks: Sage.
9. Craven, P. A., Lee, R.E. (2006): Therapeutic Interventions for Foster Children: A Systematic Research Synthesis. *Research on Social Work Practice*. 16 (3), 287-304
10. Čičak, I., & Laklija, M. (2018). Udomiteljstvo djece s problemima u ponašanju iz perspektive stručnjaka. *Socijalne teme*, 1 (5), 27-54.
11. Družić-Ljubotina, O., Kletečki-Radović, M., & Jelača, N. (2005). Socio-demografska obilježja i iskustva udomiteljskih obitelji. *Ljetopis socijalnog rada*, 12(1), 89-106.
12. Dugan, I. (2014). Važnost kontakata između udomljene djece i bioloških roditelja. U Grujić, D. (ur.): *Internacionalna konferencija: Izazovi hraniteljstva na početku 21. veka – iskustva koja kreiraju budućnost*. Beograd: Centar za porodični smještaj i usvojenje Beograd, 153-162.

13. Fox, A., & Berrick, J. (2007). A Response to No One Ever Asked Us: A Review of Children's Experiences in Out-of-Home Care. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 24(1), 23-51.
14. Golding, K. (2010). Multi-agency and specialist working to meet the mental health needs of children in care and adopted. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 15(4), 573-587.
15. Kronstein, D., Horvat-Alajbegović, B., & Škrabić-Aničić, I. (2013). Iskustva i izazovi tima za udomiteljstvo Centra za socijalnu skrb Zagreb. U D. Grujić (ur.), *Izazovi hraniteljstva na početku 21.veka* (str. 117-125), Beograd: Internacionalna konferencija.
16. Laklija, M. (2011a). Pristupi udomiteljskoj skrbi za djecu u svijetu i čimbenici koji utječu na ishode udomiteljstva. *Revija za socijalnu politiku*. 18 (3); 291-310.
17. Laklija, M.(2011b). Spremnosti udomitelja za bavljenja udomiteljstvom i doživljaj vlastite uloge u suradnji sa centrima za socijalnu skrb. *Ljetopis socijalnog rada*. 18 (3); 469-496.
18. Laklija, M. (2014). Izazovi individualnog planiranja za potrebe djeteta u udomiteljskoj skrbi. U Grujić, D. (ur.): *Internationalna konferencija: Izazovi hraniteljstva na početku 21. veka – iskustva koja kreiraju budućnost*. Beograd: Centar za porodični smještaj i usvojenje Beograd, 58-69.
19. Laklija, M., & Sladović Franz, B. (2013). Individualni plan skrbi za dijete u udomiteljskoj obitelji. Zagreb: Sirius- Centar za psihološko savjetovanje, edukaciju i istraživanje.
20. Laklija, M., Vukelić, N, & Milić Babić, M. (2012). Specijalizirano udomiteljstvo djece s teškoćama u razvoju – iskustva udomitelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 48 (2); 109-123.
21. Laklija, M., & Rogić Šneperger (2021). Supervizija udomitelja – njezin značaj u podizanju kvalitete skrbi za djecu. *Zbornik radova: druga međunarodna znanstvena konferencija Dijete u fokusu – multidisciplinarni pristup*. Filozofski fakultet u Mostaru, Mostar, BIH.
22. Laklija, M., & Brkić, I. (2022). Proces uparivanja i pripreme udomitelja i djeteta na smještaj – U koju udomiteljsku obitelj smjestiti dijete?. *Ljetopis socijalnog rada*, 29 (2), 213-245.
23. Maclay, F., Bunce, M. & Purves, D. (2006). Surviving the system as a foster carer. *Adoption and Fostering*, 30(1), 29-38.
24. Mitchell, B. M., Kuczynski, L., Tubbs, Y. C., & Ross, C. (2010). We

- care about care: advice by children in care for children in care, foster parents and child welfare workers about the transition into foster care. *Child & Family Social Work*, 15, 176-185.
25. Morgan, K., & Baron, R. (2011). Challenging behaviour in looked after young people, feelings of parental self-efficacy and psychological well-being in foster carers. *Adoption & Fostering Journal*, 35(1), 18-32.
  26. Pravobranitelj za djecu (2009-2022.) Izvješće o radu pravobraniteljice za djecu. Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
  27. Price, J. M., Chamberlain, P., Landsverk, J., Reid, J. B., Leve L. D., & Laurent, H. (2008). Effects of a Foster Parent Training Intervention on Placement Changes of Children in Foster Care. *Child maltreatment*, 13(1), 64-75
  28. Reimer, D. (2010). „Everything was strange and different“. Young adults' recollections of the transition into foster care. *Adoption & Fostering* 34(2),14-22.
  29. Redding, R. E., Fried, C., & Britner, P. A. (2000): Predictors of Placement Outcomes in Treatment Foster Care: Implications for Foster Parent Selection and Service Delivery, *Journal of Child and Family Studies*, 9-4, 425–447.
  30. Rostill-Brookes, H., Larkin, M., Toms, A., & Churchman, C. (2011). A shared experience of fragmentation: Making sense of foster placement breakdown. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 16(1), 103-127.
  31. Rushton A. i Monck E. (2009) Adopters' experiences of preparation to parent children with serious difficulties, *Adoption and Fostering*, 33(2), 4-12.
  32. Sinclair, I. (2005). *Fostering now : messages from research*. London: Jessica Kingsley Publishers.
  33. SIRIUS - Centar za psihološko savjetovanje, edukaciju i istraživanje (2016.) Razvoj vještina odgajatelja i udomitelja za djecu u kontekstu tranzicije iz institucionalne u alternativne oblike skrbi unutar zajednice. Preuzeteo s mrežne stranice: http://centar-sirius.hr/-/pdf/carecomp_web_ok.pdf. Lipanj, 2023.
  34. Srivastava, A. i Thomson, S. B. (2009): Framework Analysis: A Qualitative Methodology for Applied Policy Research. *JOAAG*, 4, 2, 72-79.

35. Tarren-Sweeney M. J., Hazell, P. L., & Carr, V. J. (2003). Are foster parents reliable informators of children's behaviour problems? *Care, Health & Development*, 30(2): 167-175.
36. Thomson, L., McArthur, M. (2009). Who's in our family? An application of the theory of family boundary ambiguity to the experiences of former foster carers. *Adoption & Fostering Journal*, 33(1), 68-79.
37. Tilbury, C., & Osmond, J. (2006). Permanency Planning in Foster Care: A Research Review and Guidelines for Practitioners. *Australian Social Work*, 59(3), 265-280.
38. Tripp De Robertis, M., & Litrownik, A. J. (2004). The Experience of Foster Care: Relationship between Foster Parent Disciplinary Approaches and Aggression in a Sample of Young Foster Children. *Child Maltreatment*, 9(1), 92-102.
39. Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud-Borić, I., Maurović, I., Miro-savljević, A., & Ratkajec-Gašević, G. (2012). Što nam djeca govore o udomiteljstvu. Istraživanje dječje perspektive udomiteljstva u Hrvatskoj s preporukama za unaprjeđenje. Zagreb: Unicef Ured za Hrvatsku.
40. Žižak, A., Jeđud-Borić, I., & Maurović, I. (2013). Kvaliteta udomiteljstva najmlađe djece u Republici Hrvatskoj kroz perspektivu udomitelja. U D. Grujić (ur.), *Izazovi hraniteljstva na početku 21. veka* (str. 126-135), Beograd: Internacionalna konferencija.
41. Whiting, J. B., & Huher P. L. (2007): Significant stress and real rewards: The ecological and ambiguous experiences of foster parents, *Relational Child and Youth Care Pracdce*, 20-2, 9-20.

UDOMITELJSTVO (KAO) SOCIJALNI KAPITAL

MAJA LAKLIJA
Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet,
Studijski centar socijalnog rada
Zagreb, Republika Hrvatska

Pregledni rad
UDK: 316.472:364.446-058.866

Sažetak:

Ciljevi su ovoga rada istaknuti važnost socijalnoga kapitala za dobrobit djece/mladih u udomiteljskoj skrbi, ishode udomiteljske skrbi te neke čimbenike koji su važni za izgradnju i/ili održavanje te akumulaciju socijalnoga kapitala. Svrha je rada ukazati na specifičan položaj djece u udomiteljskoj skrbi, načine na koji djeca stvaraju i koriste/održavaju svoj socijalni kapital te čimbenike koji facilitiraju i inhibiraju te procese (na razini njih samih, obitelji, biološke i udomiteljske, te zajednice, uključujući sustav skrbi za djecu). Pregled literature na temu socijalnoga kapitala djece ukazuje na to da su istraživanja na ovu temu rijetka, a tema nedovoljno istražena. U radu su također iznesena promišljanja vezana za unapređenje postojeće prakse pristupa socijalnomu kapitalu djece u udomiteljskoj skrbi te udomiteljstva kao oblika skrbi za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi.

Ključne riječi: udomiteljstvo, djeca, socijalni kapital, obitelj, zajednica

UVOD

Institut udomiteljstva djece, kao i koncept socijalnoga kapitala vrlo su kompleksni te mogu biti promatrani iz različitih perspektiva. Tako možemo promišljati kako udomiteljstvo djece pridonosi npr. socijalnomu kapitalu zajednice ili, pak, kako bivanje djeteta u udomiteljskoj skrbi ima učinke na socijalni kapital djece, njihovih bioloških i udomiteljskih obitelji te zajednice, na čemu je i fokus ovoga rada. Poznato je da ne postoji konsenzus oko definiranja koncepta socijalnoga kapitala (Leonard, 2005.). Coleman (1988.) je socijalni kapital opisao kao vrijednost koja je stvorena ulaganjem resursa u odnose s drugima kroz procese povjerenja i reciprociteta. Socijalni kapital čine socijalne mreže, socijalne veze i odnosi između pojedinaca, koji su slični po nekim obilježjima/karakteristikama te predstavlja poveznicu između pojedinaca različitih obilježja/karakteristika. Prema Dekker i Uslaner (2001., prema Annie

E. Casey Foundation, 2012.) dimenzije socijalnoga kapitala su: količina, kvaliteta i vrijednost resursa koje uključeni pojedinci u socijalnim vezama mogu potencijalno staviti na raspolaganje jedni drugima. Nadalje, socijalni kapital specifičan je oblik javnoga dobra, a sastoji se od kulturnih praksi, tradicija, normi, mreža, veza, znanja i iskustva kroz koje se ljudi ponašaju u različitim neformalnim interakcijama (Jack i Jordan, 1999., 243). On je općenito prožet pozitivnim konotacijama, posebice u prepoznatoj važnosti socijalnih mreža i povjerenja u promicanju osjećaja pripadnosti i blagostanja te socijalnih veza kao izvora resursa za pojedinca i društvo (Dobrotić i Laklija, 2012.). Postoji mnoštvo literature na temu socijalnoga kapitala, no namjera ovoga rada nije pružiti pregled svih pitanja i aspekata o kojima se, vezano za ovaj koncept, raspravlja. Ciljevi su ovoga rada istaknuti važnost socijalnoga kapitala za dobrobit djece/mladih u udomiteljskoj skrbi, ishode udomiteljske skrbi te neke čimbenike važne za izgradnju i/ili održavanje socijalnoga kapitala.

Istraživanja na temu socijalnoga kapitala djece/mladih u sustavu socijalne skrbi izrazito su rijetka. Kada govorimo o socijalnome kapitalu obitelji i/ili djeteta/mlade osobe, važno je istaknuti Morrowu (1999.) kritiku Putnamova i Colemanova sagledavanja uloge roditelja u izgradnji/održavanju socijalnoga kapitala djece. Naime, stavljajući fokus na sposobnost roditelja da ulažu u dobrobit ili budućnost svoje djece, Putnam i Coleman ispuštaju činjenicu kako i sama djeca aktivno generiraju, koriste ili pregovaraju o vlastitome socijalnom kapitalu, pa čak i stvaraju socijalne veze za svoje roditelje i/ili im pružaju podršku.

SOCIJALNI KAPITAL I DJECA/MLADI IZ SUSTAVA ALTERNATIVNE SKRBI

Socijalni kapital (socijalne veze i mreže koje podupiru pozitivan/zdrav razvoj) ključan je za djecu i mlade. Naime, poticajni i podržavajući odnosi s prijateljima, obitelji, školom i zajednicom pridonose mentalnomu zdravlju i dobrobiti djece/mladih osoba te njihovoj otpornosti (Jack i Jordan, 1999., McCreary Centre Society, 2015.). No, unatoč tomu, postojeća praksa sustava socijalne skrbi vezana za djecu u alternativnoj skrbi pokazuje da očuvanje i izgradnja podržavajućih/poticajnih/zdravih odnosa djeteta sa značajnim osobama iz okoline nema isti prioritet u postupanjima stručnjaka socijalne skrbi kod postupanja vezanih za izdvajanje djeteta iz obitelji i smještanja u sustav alternativne skrbi,

kao npr. zaštita dobrobiti djece ili sigurnosti djeteta. Navedeno ne iznenađuje u kontekstu važnosti procjene rizika i pravovremene reakcije sustava, nedostatnih smještajnih kapacitete za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi u lokalnim zajednicama iz kojih dolaze, pa i opterećenosti stručnjaka koji rade u ovome području te ovaj aspekt često samo posredno dotiču. No, mladi s iskustvom odrastanja u udomiteljskim obiteljima ističu da bi stručnjaci, uključujući i pružatelje usluga koji skrbe za djecu/mlade ili s njima rade, trebali imati aktivniju ulogu i biti podrška te pomagati djeci/mladima u „kultiviranju“ njihova socijalnog kapitala (National Foster Youth and Alumni Policy Council, 2017.).

Za razumijevanje socijalnoga kapitala djeteta/mlade osobe važan je kapital koji proizlazi iz identiteta djeteta. Cote (2016., prema Kusturin, 2020.) identitet vidi kao važan kapital koji utječe na životne ishode mladih te prepoznaje dva tipa kapitala koji proizlaze iz identiteta: a) neopipljivi identitetski kapital (engl. *intangible identity* koji uključuje npr. osobnost, vještine, samopouzdanje, samopoštovanje, aspiracije, osjećaj pripadanja, mentalno zdravlje, inteligencija, interni lokus kontrole, kognitivni kapaciteti, moral) koji omogućuje mladima razumijevanje i pregovaranje o različitim preprekama i prilikama s kojima se susreću u životu, b) opipljivi identitetski kapital (engl. *tangible identity capital*) dolazi od struktura (npr. rod, klasa roditelja, klasa roditelja, financijski status roditelja, očekivanja obitelji, socijalne veze i mreže, reputacija, status) i strukturnih prilika (npr. podrška obitelji/vršnjaka, pripadnost stabilnoj zajednici, vanjska validacija, pripadnost etičkoj grupi) koji utječe na prilike s kojima će se mladi susresti. S obzirom na navedeno kapital na razini djeteta razlikuje se i s obzirom na npr. njegov tzv. status u skrbi, radi li se o djetetu čijim je roditeljima oduzeta roditeljska skrb (stečeni uvjeti za posvojenje) ili nije, nalazi li se dijete u dugotrajnoj skrbi ili je samo privremeno na smještaju u ustanovi ili udomiteljskoj obitelji za vrijeme privremene nesposobnosti roditelja da obavlja roditeljsku skrb zbog bolesti i sl. Nadalje, romska djeca u sustavu institucionalne skrbi zastupljena su u većemu broju od ostale djece, a šanse za njihovo posvajanje ili udomiteljstvo smanjene su, među ostalim i zbog predrasuda, stereotipa i stigmatizacije romske populacije općenito (Krčar i Laklija, 2018.).

Kada promišljamo o socijalnome kapitalu djece iz udomiteljske skrbi, važno je naglasiti da se socijalne veze stvaraju među različitim dionicima (Slika 1), da su one različita intenziteta, trajanja i kvalitete te da su

akteri u različitim ulogama, od kojih su neke vezane i za različite pozicije moći i sl., nadalje, da se neke socijalne veze nastavljaju, a neke od njih prekidaju ili tek uspostavljaju. Jedan od načina podržavanja ranije spomenuta kultiviranja socijalnoga kapitala djece iz alternativne skrbi jest smještavanje djeteta u lokalnoj zajednici iz koje djeca dolaze, kvalitetno uparivanje udomitelja i djeteta, osiguravanje podrške djetetu, njegovoj obitelji i udomiteljima, sve radi uspješne prilagodbe djeteta/roditelja/udomitelja i njihove kvalitetne suradnje, osiguravanja stabilnosti smještaja i pozitivna ishoda udomiteljstva (Bendeck i sur., 2022., Laklija i Brkić, 2022.).

Slika 1. Aspekti socijalnoga kapitala djece/mladih iz udomiteljske skrbi

Ostajanjem u svojoj lokalnoj zajednici (ako to situacija djeteta dopušta) djeca zadržavaju osjećaj pripadanja i identiteta, kao i mogućnost izravna korištenja više ili manje njima poznatih mreža podrške unutar nje (Iglehart, 2004.). No, često se djeca i mladi zbog nemogućnosti pronalaska smještaja u njihovim lokalnim zajednicama, uslijed nedovoljna broja udomiteljskih obitelji i regionalne nerazvijenosti udomiteljstva, smještaju u druge lokalne zajednice (Laklija i Brkić, 2022.), što utječe na

moćnost i učestalost njihova kontakta s članovima njihove uže i šire obitelji, dovodi do promjene škole, prekida kontakta s prijateljima/vršnjacima, susjedstvom, tj. utječe na različite aspekte socijalnoga kapitala.

Nadalje, otežavajući čimbenik za razvoj interpersonalnih odnosa u kontekstu udomiteljstva jest i izostanak pripreme te osiguranja razdoblja upoznavanja i posjete djeteta/biološke obitelji djeteta udomiteljskoj obitelji (Laklija i Brkić, 2022.). Navedeno utječe na njihove kapacitete, spremnost i sposobnost za stvaranje i održavanje socijalnoga kapitala koji su često ometeni njihovim prošlim iskustvima (gubitka, odvajanja i prekida odnosa i sl.) i traumama, što može predstavljati rizik za uspostavljanje i održavanje različitih socijalnih veza i mreže, koje uključuju njihove obitelji (biološke i udomiteljske), škole, sustav socijalne skrbi, susjedstva i zajednice te vršnjake (McCreary Centre Society, 2015). Nadalje, djeca iz sustava alternativne skrbi imaju i iskustvo stvaranja odnosa s različitim stručnjacima sustava socijalne skrbi, prije svega socijalnim radnicima koji su nadležni za njih i njihove obitelji i/ili udomiteljsku obitelj (Žižak i sur., 2012.). Percepcija kvalitete tih kontakata, doživljaj njihove (ne) dostupnosti za podrškom te doživljaj te podrške (ne)pomažućom utječu na (ne)spremnost djeteta da podijeli sa stručnjakom što se na razini nje/njega i/ili obitelji događa, što utječe na razvojne ishode djeteta i ishod udomiteljstva.

Kako dijete odrasta i biva na smještaju u udomiteljskoj obitelji, širi svoju socijalnu mrežu i veze izvan obitelji (biološke i udomiteljske) s odraslim osobama izvan obitelji (npr. prijatelji udomitelja, razrednici, stručni suradnici u školi) te se time socijalni kapital može povećati i diversificirati (McCreary Centre Society, 2015). Navedeno je posebice važno i dolazi do izražaja kod mladih koji se pripremaju za samostalan život po izlasku iz sustava alternativne skrbi. Prije izlaska iz sustava skrbi nužno je identificirati ili osmisliti resurse podrške djetetu te osigurati mehanizme podrške u obitelji i lokalnoj zajednici u kojoj borave ili iz koje potječu (ako se vraća u prijašnje okruženje) u području stanovanja, zapošljavanja, financiranja, obrazovanja i sl. (Wheal, 2005., Stein, 2009.). Poticanje održavanja tih odnosa s članovima uže i šire obitelji kao i zajednice (npr. potencijalnim mentorima, poslodavcima) ulaganje je u socijalnu mrežu koja može prihvatiti dijete nakon izlaska iz sustava skrbi (uz roditelje ili neovisno o njima) te u smanjivanje strahova/briga kako će ulazak u samostalni život izgledati i rizika od socijalne isključenosti djece koja odrastaju u sustavu skrbi (Laklija i Sladović Franz, 2015.).

Kroz te interakcije djeca/mladi stvaraju bitne odnose sa značajnim drugima, uče o (ne)povjerenju, što se iz kojega odnosa (ne)može očekivati kao i uloji pojedinca u društvu (Annie E. Casey Foundation, 2012.). Uspostavljanje bliskih odnosa, osjećaja privrženosti i interpersonalne povezanosti pridonosi socijalnomu razvoju djeteta te pozitivno utječe na njihovo mentalno zdravlje, na preuzimanje novih uloga i odgovornosti te prevenira različite rizične čimbenike na razini pojedinca, obitelji, ali i zajednice. Stoga je važno pomoći djeci i mladima kako razvijati i graditi vještine potrebne za njegovanje kvalitetnih odnosa te identificirati rizičke, uključujući i sustavne prepreke s kojima se suočavaju djeca i mladi iz sustava udomiteljske te šire alternativne skrbi, kako bi se isti prevenirali i kako bi se podržao njihov pozitivan razvoj (Vish i sur., 2024.)

NEKI OD ČIMBENIKA KOJI INHIBIRAJU I FACILITIRAJU IZGRADNJU SOCIJALNOGA KAPITALA DJECE/ MLADIH IZ UDOMITELJSKIH OBITELJI U ZAJEDNICI

Djeca iz sustava alternativne skrbi susreću se s mnogim predrasudama u zajednici i u školi (Čičak i Laklija, 2018.) te često bivaju žrtve vršnjačkoga nasilja. Prema McCreary Centre Society (2015.) djeca s iskustvom bivanja u sustavu alternativne skrbi, za razliku od njihovih vršnjaka bez toga iskustva, češće doživljavaju zadirivanje (46 % naspram 37 %), socijalnu isključenost (46 % naspram 34 %), fizičke napade (22 % u odnosu na 7 %) i zlostavljanje putem interneta (29 % u odnosu na 14 %). Ako se radi o djetetu s teškoćama u razvoju, dodatne su prepreke pristupu i izgradnji socijalnoga kapitala. Za razliku od svojih vršnjaka, djeca s teškoćama u razvoju češće izostaju iz škole zbog zdravstvenih razloga ili odlazaka na terapije, slabije su uključena u aktivnosti na razini škole i život lokalne zajednice te će imati slabije razvijenu vršnjačku mrežu podrške (manji broj prijatelja). Ako se radi o djetetu s emocionalnim poteškoćama i/ili problemima mentalnoga zdravlja, zbog stigme je pristup socijalnomu kapitalu još više ograničen, kao i rizik od samoozljeđivanja i samoubojstva (McCreary Centre Society, 2015.), što ukazuje na važnost osiguravanja usluga podrške za djecu i mlade te rada na senzibiliziranju i edukaciji zajednice.

Također, važna je i uključenost mladih iz udomiteljskih obitelji u izvanškolske aktivnosti koje dijete doživljava smislenim (npr. sport, ples, gluma), a koje se odvijaju u zajednici na tjednoj bazi. Osim for-

malnih aktivnosti, važna je uključenost djece/mladih u neformalne aktivnosti u zajednici (npr. igra u parku/sportskome igralištu, kulturna i vjerska događanja). Tijekom njih djeca uspostavljaju socijalne veze i uče vještine, koje zauzvrat pomažu u stvaranju socijalnoga kapitala (National Foster Youth and Alumni Policy Council, 2017.). McCreary Centre Society (2015.) ističu pozitivan aspekt volontiranja za mlade iz skrbi, ujedno ukazujući na podatak da je manja vjerojatnost za njihovim uključivanjem u volontiranje u odnosu na vršnjake koji nemaju iskustvo bivanja u skrbi (37 % naspram 45 %). Autori prepoznaju potencijal volontiranja u činjenici da socijalni kapital ne proizlazi samo iz podrške koju mladi dobivaju nego i iz reciprociteta, tj. uzajamnosti odnosa. U kontekstu udomiteljske skrbi istraživanja sugeriraju da je socijalni kapital ključan za mlade u udomiteljskoj skrbi, a posebice to dolazi do izražaja kod mladih koji se pripremaju za samostalan život (McCreary Centre Society, 2015, Kusturin, Makvić, Maglica, 2013., Sladović Franz, 2017.). Ulaganja u različite aspekte koji vode do unapređenja socijalnoga kapitala izrazito su važna za mlade koji izlaze iz sustava skrbi kako bi se tranzicija u samostalan život odvila na siguran i poticajan način te prevenirali brojni rizici, kao što su beskućništvo, ulazak u svijet kriminala, nezaposlenost i sl. Civilno društvo u poziciji je da kroz nuđenje inovativnih programa, zagovaranje i utjecaj na socijalne politike pridonosi njihovoj dobrobiti te izgrađuje socijalni kapital. Sve to pridonosi i doživljaju mlade osobe da je susjedstvo, zajednica prihvaća i brine o njoj (McCreary Centre Society, 2015.).

SOCIJALNI KAPITAL OBITELJI

S obzirom na važnost održavanja osobnih obiteljskih veza i s drugim članovima obitelji, izuzev s roditeljima, stručnjaci trebaju posvetiti posebnu pozornost braći i sestrama, bakama i djedovima, tetama, stričevima i dr. Roditelji, braća i sestre, članovi šire obitelji, fiktivni rođaci ili udomitelji mogu imati dugoročno važnu ulogu u životima djece u udomiteljskoj skrbi. Primjerice, starija braća i sestre koji su već izašli iz sustava skrbi (iako npr. nisu prikladna opcija smještaja za njihovu mlađu braću i sestre) mogu biti ključni za emocionalno zdravlje i dobrobit braće i sestara. Djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi često su uskraćena za opipljiv kapital koji dolazi od biološke obitelji (npr. nasljeđivanje, financijska pomoć, socijalne veze i poznanstva koji vode boljim životnim mogućnostima itd.) i moraju se više osloniti na vlastite snage,

odnosno neopipljivi identitet (Kusturin, 2020, 43.). Nadalje, često su u negativno naslijede dobili stigmatu koja se veže za njihove roditelje (npr. ovisnici, žive isključivo do pomoći centra za socijalnu skrb, krađu...), a ponekad i dugove roditelja ili obvezu preuzimanja brige o njima ili drugim članovima obitelji. Također, identitet „domskoga“ djeteta ili „djeteta iz sustava skrbi“ može imati utjecaj na životne prilike i pitanja su na koji se način mladi nose s tim dijelom svoga identiteta, kako on utječe na njihov život u kasnijoj dobi (Kusturin, 2020, 43.) te koji oblici podrške su im, vezano za navedeno pitanje, dostupni.

Udomiteljstvo omogućuje djetetu da usporedno s razvijanjem odnosa privrženosti s udomiteljima zadržava i odnos privrženosti biološkim roditeljima/obitelji (osim ako sudskom odlukom nije drugačije određeno) i identifikacije s njima (ako je moguće) te da se pruža prilika biološkim roditeljima za sudjelovanje u skrbi o djetetu u nekim aspektima (Laklija i Sladović Franz, 2015.). Navedeno ukazuje na važnost rada s roditeljima po izdvajanju djeteta iz obitelji. Najsigurniji, dugotrajniji i najjači socijalni kapital za mlade koji odrastaju u udomiteljstvu jest stabilna obitelj. Mladi u udomiteljstvu često gaje snažne nade za povratkom i/ili povezanošću sa svojom biološkom obitelji (nuklearnom i proširenom). Dio njih se stjecanjem uvjeta za povratak u obitelj u nju vraćaju (tzv. reunifikacija obitelji), dok se neki mladi po izlasku iz sustava skrbi uslijed različitih životnih okolnosti i prilika vraćaju biološkim roditeljima, čak i u situacijama kada je tim roditeljima bila oduzeta roditeljska skrb ili se na nekoj razini pokušavaju ponovno povezati s njima (Annie E. Casey Foundation, 2012.).

Nadalje, u kontekstu socijalnoga kapitala obitelji važno je spomenuti srodničko udomiteljstvo kao najstariji obliku zbrinjavanja djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi, u kojemu skrb za dijete preuzimaju srodnici djeteta.. U mnogim je društvima, poštujući načelo supsidijarnosti, zabilježena tradicija prema kojoj je brigu za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi preuzimala proširena obitelj djeteta, obitelj s kojom je dijete bilo povezano od ranije (prijatelji, susjedi) ili kumovi. Pa tako Šilović (1922., Branica, 2006, 57.) navodi:

Ako je ikako moguće dijete će se ostaviti u njegovoj porodici. Ako je mati živa, ostavlja se dijete materi. Ako je mati umrla ili je fizički i moralno nesposobna, stavlja se kod babe, djeda, strica, brata ili druge rodbine. Ako dijete nema nikog svog, ko bi ga primio, daje se prijatelju porodice ili drugoj vrijednoj porodici, i to ako je ikako moguće, u istom mjestu. Ako to nije moguće, daje se u valjanu porodicu u drugom mjestu. Majku i druge

rođake, koji su tako siromašni, da nikako ne mogu sami izdržavati djecu, valja novčano i inače pomoći.

Socijalni kapital srodničkoga udomiteljstva prema Lakliji (2009.) ogleda se u rezultatima istraživanja koji pokazuju da je u srodničkome udomiteljstvu manja vjerojatnost promjene smještaja te razdvajanja braće i sestara, da je vjerojatnije da djeca izražavaju manji broj poremećaja u ponašanju te da će dijete ostati u obitelji udomitelja po izlasku iz skrbi, kao i činjenici da srodnički udomitelji u većoj mjeri mogu poticati kontakte između djeteta i roditelja/drugih članova obitelji djeteta (Harden i sur., 2004.). S druge strane, djeca u srodničkome udomiteljstvu (u odnosu na nesrodničko) u njemu ostaju duže. Veća je vjerojatnost da će živjeti u siromaštvu / ekonomski skromnijim uvjetima, da će udomitelji imati niži stupanj obrazovanja, biti stariji, slabijega zdravlja te samci, što se odražava i na njihove sposobnosti i mogućnosti izgradnje i održavanja socijalnoga kapitala. Nadalje, udomljavanje od člana obitelji koji je preblizak djetetu (npr. djed, baka, tetka...), jer zalazi u djetetove genealoške (rodbinske) odnose privrženosti, može remetiti postojeće obiteljske uloge i odnose te dovesti dijete u poziciju da bude objektom obiteljskih konflikata.

Kvaliteta i obilježja odnosa djeteta i udomiteljske obitelji (srodničke i nesrodničke) također je važan aspekt socijalnoga kapitala. McCreary Centre Society (2015.) ističe da djeca i mladi koji osjećaju bliskost i povezanost s obitelji (imaju osjećaj da ih članovi obitelji razumiju, da obraćaju pažnju na njih i vode računa o njihovim potrebama te se s obitelji zabavljaju i opuštaju) ili barem jednom odraslom osobom u koju imaju povjerenja manifestiraju manji broj eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju, bolji školski uspjeh i pozitivne aspiracije vezane za budućnost (nastavak školovanja, zapošljavanje, izgradnja obitelji itd.). Važnost emocionalne veze, odnosno odnosa privrženosti udomitelja s udomljenim djetetom važno je i za zadržavanje udomitelja u udomiteljskoj ulozi te zadržavanje i pružanje podrške, pa u nekim situacijama i nastavka života mlade osobe koja je izišla iz sustava skrbi u udomiteljskoj obitelji u kojoj je bila na smještaju, kao i stvaranja veza, npr. kumstvom, kojima su i udomitelji i dijete vezani izvan formalnih okvira sustava socijale skrbi. Ostvaren blizak odnos s barem jednim članom udomiteljske obitelji bitan je zato što ta osoba može igrati veliku ulogu u djetetovu životu. Podrška koju dijete osjeća u toj osobi može pridonijeti djetetovoj socijalnoj prilagodbi unutar obitelji (Kregar, 2004., Fernandez, 2007.) te pozitivnu ishodu skrbi, dok će negativan utjecaj na

udomljeno dijete ostaviti nedostatak topline i loš tretman udomitelja ili njihove biološke obitelji prema djetetu te odnos koji je favorizirajući u korist pojedinoga člana obitelji (Brown i Campbell, 2007.; Morgan i Baron, 2011.).

Kako je zamijećen trend opadanja broja udomitelja, kao i smještajnih kapaciteta (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, 2021.), a zbog želje da se osigura trajniji oblik smještaja za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi, sve se više primjenjuje praksa istovremena/usporedna održavanja pripreme, tj. edukacija za udomitelje i posvojitelje te prepoznaje važnost udomiteljstva s perspektivom posvojenja (Čuljak, 2022.). Rhodes i sur. (2006.) navode da su oni udomitelji kojima je motiv za postajanje udomiteljem bilo promišljanje da je to brži put k mogućnosti posvojenja djeteta, u situacijama kada to nije bilo moguće ostvariti, u većemu broju slučajeva odustajali od bavljenja udomiteljstvom, kao i u situacijama kada posvoje udomljeno dijete, te nisu motivirani za nastavkom pružanja udomiteljske skrbi nekomu drugomu djetetu. Iako se udomiteljstvom s perspektivom posvojenja često gubi udomiteljska obitelj (Čuljak, 2022.), ipak je jasan njegov doprinos osiguravanju trajnosti skrbi, tj. zasnivanju odnosa dijete – roditelj u izgradnji socijalnoga kapitala djeteta. Nadalje, u praksi imamo situacije posvojenja udomljenoga djeteta od udomitelja koji su poznati biološkim srođnicima djeteta, onih koji ostvaruju neki oblik kontakta i nakon posvojenja djeteta (Čuljak, Blažeka Kokorić i Dugan, 2023., Laklija i Slipac, 2023.) te time sam čin posvojenja ne dovodi nužno do gubitka kontakta djeteta s biološkom obitelji.

Ranije je istaknuta važnost stabilnosti smještaja djece/mladih u udomiteljskoj obitelji. No, neka djeca i mladi koji se nalaze u udomiteljskoj skrbi doživljavaju iskustvo prekida smještaja. Naime, zbog različitih poteškoća u ponašanju te nemogućnosti nošenja s istim, poteškoća u odnosu na relacije dijete – biološka obitelj – udomitelji nerijetko dolazi do prekida smještaja u udomiteljskoj obitelji na zahtjev djeteta ili udomitelja. Zahtjev za prekidom smještaja prema Petrović i Laklija (2017.) udomitelji najčešće podnose zbog neslaganja s djetetom, osobnih zdravstvenih teškoća, nemogućnosti udovoljavanja potrebama djeteta i nošenja s poteškoćama u ponašanju djece te zbog narušenih odnosa s biološkim roditeljima djeteta (Petrović i Laklija, 2017.). Čičak i Laklija (2018.) ističu da je često rizik za prekid smještaja i činjenica da udomitelji nerijetko nedovoljno poznaju funkcioniranje sustava, percipiraju nedovoljnu po-

držku i pomoć od države, Hrvatskoga zavoda za socijalni rad te ostalih institucija. Za kvalitetno pružanje udomiteljske skrbi udomitelji bi trebali imati određene kompetencije, trebaju biti posvećeni toj ulozi, no važna su i financijska i emocionalna stabilnost te snažna socijalna mreža podrške u lokalnoj zajednici djetetu i udomiteljima, koja je pravovremena i dostupna (Foster Family-based Treatment Association, 2013.). Istraživanja pokazuju da djeca s iskustvom prekida udomiteljske skrbi, unatoč negativnu iskustvu, često govore i o pozitivnoj emocionalnoj povezanosti za pojedine članove udomiteljske obitelji (Aldgate, 2009., Žižak i sur., 2012.), što je i jedna od ključnih dimenzija udomiteljskoga oblika smještaja i resursa za izgradnju socijalnoga kapitala.

UDOMITELJSTVO U ZAJEDNICI I SOCIJALNI KAPITAL ZAJEDNICE

U Republici Hrvatskoj zamjetan je trend smanjenja broja postojećih udomiteljskih obitelji te smještajnih kapaciteta u ustanovama (uslijed procesa transformacije), uz usporedno povećanje broja djeca u alternativnoj skrbi, što dodatno stvara pritisak na udomiteljsku skrb. Navodno je (uslijed ukazivanja Ureda pravobranitelja za djecu kao i medijskih istupa stručnjaka vezano za nemogućnost pronalaženja smještaja za pojedino dijete) raspravljano i u okviru tematske sjednice saborskoga Odbora za zdravstvo i socijalnu politiku i Odbora za mlade, obitelj i sport. Tematska sjednica u fokusu je imala temu (ne)postojjećih smještajnih kapaciteta, problema u sustavu te mogućnosti djelovanja i pronalaženja rješenja radi osiguravanja dostupnosti i kvalitete usluge smještaja za djecu (<https://www.sabor.hr/hr/press/priopcenja/odrzana-tematska-sjednica-o-problemu-nedostatnih-smjestajnih-kapaciteta-za-djecu-u>). No, negativna percepcija sustava skrbi za djecu u javnosti, negativna iskustva udomitelja s pružateljima podrške i prekidi smještaja predstavljanju dodatne izazove u regrutaciji udomitelja (Laklija, 2023.). Postojeća situacija u skrbi za djecu kod nas ukazuje na važnost ulaganja dodatnih resursa u promociju udomiteljstva. Prema Lakliji (2023.) javna slika o stanju u udomiteljstvu te negativna iskustva udomitelja mogu dodatno obeshrabriti potencijalne udomitelje. Također, negativna slika o stanju alternativne skrbi za djecu te slučajevi neuspješna udomiteljstva ili negativna iskustva udomljavanja privlače veliku pozornost u masovnim medijima. Prijenos iskustva po principu „usta do usta” zadovoljnih udomitelja smatra se najučinkovitijim alatom za regrutaciju novih udo-

mitelja/udomiteljskih obitelji, odnosno da jedino zadovoljan udomitelj može preporučiti udomiteljstvo svojoj rodbini, prijateljima, susjedima i značajnim drugima koji ga okružuju. S druge strane, prijenos negativna iskustva stvara negativnu percepciju udomiteljstva na razini lokalnih zajednica i šire.

Strategije za uspješnije zadržavanje udomitelja, koje udomitelji sami prepoznaju, jesu poboljšanje sustava podrške udomiteljima (percipiraju da je podrška koju primaju adekvatna, pravovremena i dostupna u kriznim situacijama te da su oni uvažavani članovi tima), osiguravanje pravovremenih i točnih informacija o udomljenome djetetu te postupno upoznavanje udomitelja s njihovom ulogom (MacGregor i sur., 2006.). Nadalje, ishod udomiteljstva povezan je s postojanjem ili izostankom resursa za potporu. Kada pokušavamo procijeniti zašto pojedini udomitelj (ne)postigne učinak koji smatramo da je on ili ona u mogućnosti postići, bitno je sagledati posjeduje li osoba odgovarajuća znanja, vještine, odnosno resurse te kakvo je njihovo okruženje kako bismo dobili uvid je li ono podržavajuće. Isto tako, potrebno je utvrditi jesu li udomiteljima na raspolaganju servisi unutar lokalne zajednice te ima li razvijenu mrežu podrške. Važnu ulogu u izgradnji socijalnoga kapitala udomitelja imaju nevladine organizacije. Pregled aktivnosti udruga pokazuje da udruge udomitelja uglavnom nude projekte udomiteljima, njihovim obiteljima i udomljenoj djeci na razinama lokalnih zajednica. No, zamjetan je trend i njihova međusobnog umrežavanja u saveze i forume udomitelja te zajedničko angažiranje na projektima vezanima za udomiteljsku skrb te jačanja njihova socijalnog kapitala.

U kontekstu socijalnoga kapitala udomiteljstva u zajednici dva su pitanja relevantna za daljnja promišljanja: a) kako društvene i strukturne promjene utječu na socijalne mreže, a preko njih i na kvalitetu podrške udomiteljima, roditeljima i djeci na razini lokalnih zajednica?, b) kako analize tih promjena mogu pridonijeti teoriji socijalnoga kapitala udomiteljstva i zajednice, a posebno našem razumijevanju kako se povjerenje, suradnja i veze koje njeguju zajednice i sustav socijalne skrb međusobno podržavaju, izgrađuju ili uništavaju? U tome kontekstu važno je, primjerice, promišljati i voditi računa o krizi solidarnosti u hrvatskome društvu i padu povjerenja građana u zakonodavce i institucije, ali i niži stupanj povjerenja u druge ljude (Žanić i Miletić, 2023.), s obzirom na to da oni mogu inhibirati ili facilitirati učinkovitosti socijalnih mreža i socijalnoga kapitala zajednice. Nadalje, kako se to odražava na pitanje

senzibiliteta lokalne vlasti i građana na potrebe djece/obitelji u potrebi. Kakav je utjecaj slike i povjerenja u sustav socijalne skrbi u javnosti te kako ona utječe na spremnost građana na bavljenje udomiteljstvom, zadržavanje u udomiteljskoj ulozi i suradnju s tim sustavom? Kakav je doprinos procesa reforme sustava socijalne skrbi (deinstitucionalizacije, transformacije, učestalih izmjena ministarstava u okviru kojih se nalazi sustav socijalne skrbi, učestalih izmjena zakona, promjena ustrojstva dosadašnjih centara za socijalnu skrb u Hrvatski zavod za socijalni rad, osnivanja Županijskih službi i sl.) na dostupnost i kapacitete sustava (npr. smještajni, financijski, kadrovski i sl.) za pružanje usluga i podrške u lokalnim zajednicama djeci, udomiteljima i biološkim obiteljima? Koliko su pojedine lokalne zajednice usmjerene razvoju inovativnih aktivnosti koje jačaju socijalni kapital u području udomiteljstva, kroz npr. razvoj partnerskoga odnosa s ostalim organizacijama civilnoga društva i javnoga te privatnoga sektora? Postavljena pitanja vrlo su kompleksna te trebaju biti raspravljena u širem kontekstu od ovoga koji je za potrebe teme rada ovdje samo naznačen.

Politika smanjenja štete za djecu i optimizacije njihovih razvojnih ishoda najbolje se može postići u okolini u kojoj odrasli komuniciraju kao relativno ravnopravni članovi zajednice koja njeguje povjerenje, suradnju i pojedinačnu inicijativu te promiče neformalna i formalna udruživanja (Jack i Jordan, 1999.). Naime, neformalne potporne mreže u zajednici zasnivane na solidarnosti i emocionalnoj povezanosti predstavljaju dopunu formalnim/institucionaliziranim službama te nose dio tereta pružanja neformalnih oblika pomoći i podrške (Žganec, 1995.; Wall i sur., 2001., prema Dobrotić i Laklija, 2012.). Time postaju važnim izvorom/resursom socijalnoga kapitala, posebice za ranjive skupine, jer se upravo unutar lokalnih zajednica s razvijenim socijalnim kapitalom mnogi problemi mogu prevenirati i riješiti pomoću spontane i dobrovoljno nastale suradnje građana. Time socijalni kapital postaje važan i dostupan resurs sadržan u socijalnim strukturama, koji se mobilizira prema potrebi.

PRIMJER PRAKSE ULAGANJA U SOCIJALNI KAPITAL BIOLOŠKE OBITELJI DJETETA I KORIŠTENJA KAPITALA UDOMITELJSKIH OBITELJI

Djeca koja se nalaze u sustava alternativne skrbi suočavaju se s brojnim poteškoćama i izazovima. Istraživanja daju dokaze o pozitivnim učincima poduzetih konkretnih koraka za osiguravanje stabilne skrbi za djecu/mlade i razvijanja te jačanja mreža podrške sastavljenih od osoba i resursa te podražavajućih odnosa u njihovoj zajednici, školi, s obitelji i prijateljima tijekom i nakon skrbi. Naše se društvo često poziva na afričku izreku: „Potrebno je selo da se odgoji dijete.“ U kontekstu udomiteljske skrbi za djecu ona se pokazuje istinitom. Naime, imperativ je da se mladi u skrbi ne samo povezuju i grade odnose s odraslim osobama koje ih podržavaju nego i sa zajednicama u kojima žive i s kojima se identificiraju.

Primjer dobre prakse ulaganja u resurse, pa time i u socijalni kapital biološke obitelji djeteta i korištenja kapitala udomiteljskih obitelji, metoda je potpore djeci koja žive u obiteljima pod rizikom u Švedskoj, a koja može trajati od nekoliko mjeseci do nekoliko godina i zove se tzv. Obitelj za podršku (OZP) (više u Ajduković, 2008.). Dijete dobiva tzv. dodatnu obitelj u kojoj provodi vrijeme (jedan ili dva vikenda, nekoliko noći u tjednu i nekoliko tjedana praznika tijekom godine). Dobiti članova obitelji jesu te da: a) roditelj proširuje mrežu podrške (OZP značajne su za roditelje sa slabo razvijenom socijalnom mrežom ili za one koji pate od ovisnosti, duševnih ili drugih zdravstvenih problema) i dobiva neko vrijeme za sebe i svoje potrebe; dok b) dijete stječe iskustvo, sudjeluje u podržavajućemu okružju, sudjeluje u novim socijalnim aktivnostima, dobiva strukturu i izgrađuje socijalnu mrežu. Članovi obitelji za podršku služe kao modeli uspješna suočavanja s različitim životnim situacijama, na primjer situacija rješavanja sukoba, nošenja s krizama i sl. Ključna razlika u odnosu na tzv. klasične udomiteljske obitelji jest to da se ovaj model vodi idejom da dijete uz ovakav oblik potpore obitelji može nastaviti živjeti sa svojom biološkom obitelji (Ajduković, 2008.). OZP može se dijelom dovesti i u vezu s obiteljima za tzv. kratki odmor (engl. *respite care*), vikend i/ili poludnevni boravak djece u specijaliziranim udomiteljskim obiteljima kako bi se biološka obitelj na kraće vrijeme rasteretila intenzivne svakodnevne psiho-fizički izazovne skrbi (Laklija i Sladović Franz, 2013.). Kontakt-obitelji (engl. *back up family*) pružaju podršku (informativnu, emocionalnu, instrumentalnu itd.) bi-

ološkoj obitelji djeteta u situacijama nepovoljnih životnih okolnosti ili potreba koje bi mogle privremeno ugroziti dobrobit djeteta (Laklija i Sladović Franz, 2013.).

Navedeni model, na ranije opisan način, koristi socijalni kapital zajednice, stoga trebamo promisliti može li se i u kojim okolnostima ovaj model prilagoditi našim potrebama te postoji li mogućnost uključivanja u njega kvalitetnih udomitelja koji su se morali prestati baviti udomiteljstvom zbog svoje dobi, ali i regrutiranja obitelji iz lokalne zajednice koje su spremne angažirati se u ovakav oblik podrške djeci u riziku i njihovim obiteljima.

ZAKLJUČAK

Tema važnosti socijalnoga kapitala za dobrobit djece/mladih u udomiteljskoj skrbi i ishode udomiteljske skrbi te neki čimbenici koji su važni za izgradnju i/ili održavanje njihova socijalnog kapitala, ali i socijalnoga kapitala udomiteljskih i bioloških obitelji te zajednice u ovome radu samo je dijelom obrađena te ukazuje na složenost i kompleksnost ovoga fenomena. Istraživanja i praksa u svijetu ukazuju na važnost provedbe daljnjih istraživanja i, na temelju empirijskih dokaza, unapređenja postojećih praksi (Annie E. Casey Foundation, 2012.). Naime, pomoć djeci i mladima u udomiteljstvu da se izgrade i održe vlastiti i obiteljski socijalni kapital zahtijeva unapređenje postojećih politika i praksi kroz: a) osiguravanje uvjeta djeci i mladima za razvoj relacijskih kompetencija – vještina potrebnih za uspostavljanje i održavanje kvalitetnih odnosa i mreža, b) uključivanje djece i mladih u procese planiranja skrbi, osiguravanja stabilnosti i podržavanje u razvijanju odnosa s udomiteljima, koji omogućavaju djetetu da osjete da doista pripadaju obitelji, c) prepoznavanje i uvažavanje potrebe djeteta za održavanjem ili obnovom veze s članovima biološke obitelji, npr. roditeljima (ako je procijenjeno da je to u interesu djeteta) te braćom i sestrama, d) kontinuirano bavljenje obiteljskim socijalnim kapitalom, od trenutka kada se dijete smjesti u udomiteljsku skrb do prestanka udomiteljske skrbi zbog povratka u vlastitu obitelj ili izlaska iz sustava skrbi (kroz razvoj i održavanje osjećaja kontinuirane emocionalne povezanosti kao i autonomije te osiguravanje podrške) (Annie E. Casey Foundation, 2012.). U kontekstu socijalnoga kapitala u području udomiteljske skrbi važno je osigurati provedbu propisa kojima se zabranjuje diskriminacija te sustavno edu-

cirati i senzibilizirati javnost vezano za djecu u alternativnoj skrbi, obitelji u riziku te udomiteljstvu. Kako bi se ojačao socijalni kapital djeteta i obitelji (biološke, udomiteljske), važno je jačati podršku obiteljima i roditeljstvu, širiti mrežu udomiteljskih obitelji i socijalne, zdravstvene i odgojno-obrazovne usluge u zajednici, jačati resurse Hrvatskoga zavoda za socijalnu skrb, centara za pružanje usluge u zajednici i civilnoga sektora u području udomiteljstva te jačati resurse postojeće udomiteljske zajednice. Nadalje, treba promisliti o strategijama kako iskoristiti potencijale/resurse udomitelja koji se po sili zakona ne mogu više baviti udomiteljstvom, a imaju kompetencije za pružanje nekoga vida podrške npr. obiteljima u riziku od izdvajanja djeteta ili po povratku djeteta u obitelji, podrške/mentoriranja novih udomiteljskih obitelji, kao i za promišljanje te provođenje strategije promocije udomiteljstva. Nadalje, važan resurs socijalnoga kapitala predstavljaju i mladi koji su izišli iz sustava skrbi (tzv. alumni), a koji, osim na razini utjecaja na socijalne politike i prakse, predstavljaju i važan resurs podrške djeci/mladima u udomiteljskoj skrbi kroz različite programe poput „velika sestra, veliki brat“, mentorskih programa i slično. Odgovornost za unapređenje postojeće prakse je, uz nadležno ministarstvo i djelatnike sustava socijalne skrbi, i na djelatnicima odgojno-obrazovnoga sustava i sustava zdravlja, na donositeljima socijalnih politika, predstavnicima lokalne samouprave i donositeljima odluka na lokalnoj razini, civilnoga društva te svakoga člana lokalne zajednice pojedinačno.

FOSTER CARE (AS) SOCIAL CAPITAL

Abstract:

The aims of this paper are to highlight the importance of social capital for the well-being of children/youth in foster care and the outcomes of foster care and some factors that are important for building and/or maintaining and accumulating social capital. The purpose of the paper is to indicate the specific position of children in foster care, the ways in which children create and use/maintain their social capital, and the factors that facilitate and inhibit these processes (at their own level, the family level, both biological and foster, and the community level, including the child care system). A literature review on the topic of children's social capital indicates that research on this topic is rare and the topic is insufficiently explored. The paper also presents reflections related to the improvement of the existing practice of accessing social capital for children in foster care and foster care as a form of care for children without adequate parental care.

Keywords: foster care, children, social capital, family, community

LITERATURA

1. Ajduković, M. (2008) Rane intervencije i ostale intervencije u zajednici kao podrška roditeljima pod rizicima. U: Ajduković, M. i Radočaj, T. (ur.): Pravo djeteta na život u obitelji. Zagreb: UNICEF, 57-75.
2. Aldgate J. (2009) Living in kinship care. *Adoption & Fostering*, 33(3), 51-63.
3. Annie E. Casey Foundation (2012.) Social Capital: Issue Brief #2: Building Quality Networks For Young People In Foster Care. Preuzeto s: <https://www.aecf.org/resources/social-capital>
4. Bendeck, S., Moore, M. Life after Foster Care: The Importance of Human and Social Capital for Post-Emancipation Outcomes. *Child Adolesc Soc Work J* (2022). Preuzeto s: <https://doi.org/10.1007/s10560-022-00828-6>
5. Branica, V. (2006). Razvoj društvene skrbi za djecu u prvoj polovini 20. stoljeća. *Ljetopis socijalnog rada*, 13 (1), 47-62.
6. Brown, J.D., & Campbell M. (2007). Foster parent perceptions of placement success. *Children and Youth Services Review*, 29, 1010-1020.
7. Coleman, J. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94, 95-121.
8. Čičak, I., & Laklija, M. (2018). Udomiteljstvo djece s problemima u ponašanju iz perspektive stručnjaka. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 5(5), 27-54.
9. Čuljak, G. (2022.) Stavovi i iskustva stručnjaka o udomiteljstvu s perspektivom posvojenja. Zagreb: Diplomski rad, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagreb.
10. Čuljak, G., Blažeka Kokorić, S., & Dugan, I. (2023) Prednosti, prepreke i rizici kod udomiteljstva s perspektivom posvojenja. Laklija, M. (ur.). *AKTUALNI IZAZOVI I NOVI ISKORACI U PROCESU POSVOJENJA*. Zagreb: Na drugi način, 6-41
11. Dobrotić, I., & Laklija, M. Obrasci društvenosti i percepcija izvora neformalne socijalne podrške u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*. 2012;21.1(115):39-58
12. Fernandez, E. (2007). How children experience fostering outcomes: participatory research with children. *Child & Family Social Work*, 12, 349-359.

13. Foster Family-based Treatment Association (2013). *Program Standards for Treatment Foster Care* (4th ed.). Hackensack, NJ: Author.
14. Harden, B. J., Clyman, R. B., Kriebel, D. K., & Lyons, M. E. (2004). Kith and kin care: parental attitudes and resources of foster and relative caregivers. *Children and Youth Services Review*, (26): 657–671.
15. Iglehart, A. (2004). Kinship foster care: filling the gaps in theory, research, and practice. *Children and Youth Services Review*, 26 (7): 613–621.
16. Jack, G., & Jordan, B. (1999.) Social capital and child welfare. *Children and Society* 13: 242–256.
17. Krčar, M. i Laklija, M. (2018). Udomiteljstvo iz perspektive udomitelja Roma u romskim naseljima u Međimurskoj županiji. *Kriminologija & socijalna integracija*, 26 (2), 183–207. <https://doi.org/10.31299/ksi.26.2.3>
18. Kregar, K. (2004). Socijalna podrška djece smještene u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Republici Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 11(2), 229–248.
19. Kusturin, S. (2020). Kvaliteta života mladih nakon iskustva institucijske skrbi. Doktorski rad. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
20. Kusturin, S., Makvić, K. Maglica T. (2013). OkvirKO priručnik za osnaživanje mladih u procesu izlaska iz alternativne skrbi. Zagreb: Udruga Igra.
21. Laklija, M. (2009): Psihosocijalna obilježja udomitelja i iskustvo udomiteljstva djece. Doktorska disertacija. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada, Zagreb.
22. Laklija, M. (2023.) Smjernice za promišljanje o strategiji promocije udomiteljstva i regrutacije novih udomitelja/udomiteljskih obitelji. Rajčić, H. (ur.): I TI SI DIO podrške udomljenom djetetu - integrirani pristup u pružanju podrške udomiteljstvu za djecu. Zagreb: Udruženje „Djeca prva“, 17–22 .
23. Laklija, M., & Brkić, I. (2022). Proces uparivanja i pripreme udomitelja i djeteta na smještaj – U koju udomiteljsku obitelj smjestiti dijete?. *Ljetopis socijalnog rada*, 29 (2), 213–245, <https://doi.org/10.3935/ljsr.v29i2.442>
24. Laklija, M., & Sladović Franz, B. (2015). Individualni plan skrbi za dijete u udomiteljskoj obitelji. Zagreb: Sirius – Centar za psihološko savjetovanje, edukaciju i istraživanja.
25. Laklija, M, & Slipac, I. (2023) Treba li posvojenje u svim situacija-

- ma nužno značiti gubitak kontakta djeteta s biološkim roditeljima? - institut otvorenog posvojenja. Laklija, M.. (ur.). AKTUALNI IZAZOVI I NOVI ISKORACI U PROCESU POSVOJENJA. Zagreb: Na drugi način, 42-72
26. Leonard, M. (2005) Children, Childhood, and Social Capital: Exploring the Links. *Sociology*, 39, 605-622. <http://dx.doi.org/10.1177/0038038505052490>
  27. McCreary Centre Society (2015.) We all have a role: Building social capital among youth in care. Vancouver: McCreary Centre Society.
  28. MacGregor T.E., Rodger S., Cummings A. L., & Leschied A. W. (2006). The Needs of Foster Parents, A Qualitative Study of Motivation, Support, and Retention. Sage Publications London, Thousand Oaks, CA and New Delhi, 5(3): 351–368.
  29. Ministarstvo rada mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike (2021).. Nacionalni plan razvoja socijalnih usluga za razdoblje od 2021. do 2027. godine. Ministarstvo rada mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, Zagreb.
  30. Morgan, K., & Baron, R. (2011). Challenging behaviour in looked after young people, feelings of parental self-efficacy and psychological well-being in foster carers. *Adoption & Fostering Journal*, 35(1), 18-32.
  31. Morrow, V. (1999.) Conceptualising social capital in relation to the well-being of children and young people: a critical review. *Sociological Review* 47 (4): 744-765.
  32. National Foster Youth and Alumni Policy Council (2017.) Improving Social Capital for Youth in Foster Care. Preuzeto s: <https://www.nationalpolicycouncil.org/sites/default/files/docs/landingpage/Improving%20Social%20Capital%20for%20Youth%20in%20Foster%20Care%20%281%29.pdf>
  33. Petrović, L., & Laklija, M. (2017). Kretanje broja djece na smještaju u ustanovama za djecu bez odgovarajuće roditeljske skrbi-kako protječe proces deinstitucionalizacije. U S. Popović & J. Zloković (ur.), *Djeca i mladi u alternativnoj skrbi: zaštita prava na zdravlje*. (str. 10-27). Rijeka: Filozofski fakultet.
  34. Rhodes, K., Cox, M. E., Orme, J.G., & Coakley, T. (2006). Foster parents Reasons for Fostering and Foster Family Utilization. *Journal of Sociology and Social Welfare*, XXXIII (4): 105-125.
  35. Sladović Franz, B. (2017). Tranzicija u odraslo doba djece i mladih iz alternativne skrbi. U: Popović, S. i Zloković, J. (ur.), *Djeca i mladi*

- u alternativnoj skrbi: Zaštita prava na zdravlje (str. 26-40). Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
36. Stein, M. (2009.) *Quality Matters in Children's Services: Messages from Research*. London: Jessica Kingsley
  37. Teresa Eckrich Sommer, Terri J. Sabol, P. Lindsay Chase-Lansdale, Mario Small, Henry Wilde, Sean Brown & Zong Yang Huang (2017) *Promoting Parents' Social Capital to Increase Children's Attendance in Head Start: Evidence From an Experimental Intervention*, *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 10:4, 732-766, DOI: 10.1080/19345747.2016.12580999
  38. Vish, N.L., Budig, K., Stolfi, A., Elliston, R. i J. D. Thackeray (2024) *Predictors of mental health emergency department visits and psychiatric hospitalizations in children in foster care*. *Children and Youth Services Review*, Vol. 158, 107485, doi.org/10.1016/j.childyouth.2024.107485.
  39. Wheal, Ann (2005.) *The leaving care handbook: helping and supporting care leavers*. London: Russell House Publishing. Kingsley.
  40. www.sabor.hr/hr/press/priopcenja/odrzana-tematska-sjednica-o-problemu-nedostatnih-smjestajnih-kapaciteta-za-djecu-u
  41. Žanić, M. i Miletić, G. (2023). *Relacije povjerenja u društvu »niskog povjerenja«: primjer mladih iz Vukovarsko-srijemske županije*. *Bogoslovska smotra*, 93 (1), 97-117. <https://doi.org/10.53745/bs.93.1.7>
  42. Žižak, A., Koller-Trbović, N., Jeđud-Borić, I., Maurović, I., Miroslavljević, A., & Ratkajec-Gašević, G. (2012). *Što nam djeca govore o udomiteljstvu. Istraživanje dječje perspektive udomiteljstva u Hrvatskoj s preporukama za unaprjeđenje*. Zagreb: Unicef Ured za Hrvatsku.

NEKE ODREDNICE UDOMITELJSTVA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

ILIJA KRIŠTO

Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet,
Mostar, Bosna i Hercegovina

Pregledni rad

UDK: 364.446-053.2(497.6)
364.446-053.8(497.6)

ANA MARIJA DRAŠKIĆ

Studentica Studija socijalnog rada
Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet,
Mostar, Bosna i Hercegovina

Sažetak

Udomiteljstvo je oblik neinstitucionalne skrbi kojom se djetetu ili odrasloj osobi pružaju zaštita, skrb i smještaj izvan vlastite obitelji. Ono je u pravilu privremeno dok se ne riješe sve teškoće u biološkoj obitelji ili se ne done- se odluka o trajnu zbrinjavanju djeteta. Za odrasle ono, pak, predstavlja kvalitetno i dostojanstveno starenje. Cilj je ovoga rada dati pregled rezul- tata istraživanja, praksi i statističkih podataka vezanih za udomiteljstvo, uz kritički osvrt na postojeću praksu u Bosni i Hercegovini. U radu će se prikazati i važnost edukacije udomitelja i socijalne podrške te različiti obli- ci udomiteljstva s posebnim teorijskim prikazom udomiteljstva trudnica i roditelja s djetetom kao vrste udomiteljstva koje je nedovoljno istraženo u FBiH.

Ključne riječi: udomiteljstvo, djeca, osobe starije životne dobi, trudnice i roditelji s djetetom, edukacija udomitelja, socijalna podrška

UVOD

Obitelj predstavlja grupu od najmanje dvoje ili, pak, više ljudi koji su povezani rođenjem, brakom ili posvojenjem i žive zajedno; sve takve povezane osobe smatraju se članovima jedne obitelji. Člankom 2. *Obiteljskoga zakona Federacije Bosne i Hercegovine* (2005) obitelj je defini- rana kao životna zajednica roditelja i djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, posvojitelja i posvojčeta i osoba iz izvanbračne za- jednice ako žive u zajedničkom kućanstvu. Glavna sastavnica koja se spominje uz obitelj jest brak. Kada se govori o bračnome pravu, može se istaknuti da ono predstavlja skup pravila odnosno propisa kojima je uređen brak, kao i odnosi unutar njega (Alinčić, Hrabar, Jakovac-Lozić

i Korać Graovac, 2007). Ugovorni bračni odnos obično podrazumijeva da par ima zakonske obveze jedno prema drugome tijekom cijeloga života. Roditeljstvo je logičan slijed životnih događanja između dvoje supružnika. Među glavnim obvezama, pravima i dužnostima između roditelja jest i roditeljska skrb o djetetu. Erdec i Jareb (2020) navode da se roditelji mogu definirati kao osobe koje su emocionalno najbliže djeci te je prirodna potreba roditelja da skrbe o svojoj djeci. Kada se govori o roditeljskoj skrbi, može se reći da ona predstavlja pravni odnos između djece i roditelja koja se uz rođenje može steći i pravnim putem odnosno posvojenjem djeteta. Roditeljska skrb predstavlja najvažniji oblik obiteljskopравnih učinka između roditelja i djece. „Može se reći da je roditeljska skrb dio osobnog statusa osobe i samo je jedan od mnogih pravnih odnosa u koje ulazimo (i u kojima jesmo) za vrijeme našeg života“ (Erdec i Jareb, 2020:64). Centar za socijalnu skrb ima obvezu i dužnost reagirati na svaku podnesenu prijavu o mogućemu neizvršavanju roditeljske odgovornosti i skrbi o djetetu. Ovisno o težini povrede dječjih prava, razlikuje se više vrsta obiteljsko-pravnih mjera. Upozorenje na propuste i pružanje pomoći i nadzor nad ostvarivanjem roditeljske skrbi predviđeni su kao blaže mjere iz nadležnosti tijela skrbništva. Prema odredbama *Obiteljskoga zakona Federacije Bosne i Hercegovine* (Službene novine FBiH, 35/05, 41/05, 31/14.) roditelju koji zlouporabom svojih prava ili grubim zanemarivanjem svojih dužnosti ili napuštanjem djeteta ili nebrigom o djetetu s kojim ne živi očito stavlja u opasnost sigurnost, zdravlje ili moral djeteta ili koji ne zaštiti dijete od ovakva ponašanja drugoga roditelja ili druge osobe (čl. 154. st.1) sud će u izvanparničnome postupku oduzeti roditeljsku skrb. Ova mjera ima za cilj potpuno onemogućavanje roditelja u njihovoj skrbi za dijete zbog učinjenih štetnih postupaka. U slučaju da se odredi mjera lišenja roditeljske skrbi kao i mjera zabrana roditelju da živi s djetetom, potrebno je donijeti odluku gdje će se dijete smjestiti. „Djeca se mogu smjestiti u instituciju, domove obiteljskog tipa, kod treće osobe te u udomiteljsku obitelj“ (Bartuloci, 2014: 54). Kada se razmatra izuzimanje djece iz primarne obitelji, tada se udomiteljstvo smatra najadekvatnijim oblikom skrbi (Štambuk i Penava Šimac 2021). Roditelji imaju primarnu ulogu za razvoj i odgoj djeteta, a ako roditeljska skrb izostane, nadležne institucije moraju osigurati odgovarajuću pomoć.

Određenje pojma „djeca bez roditeljske skrbi“ nije usklađena ni u različitim zakonima ni u sustavu dječje skrbi i upravljanja podacima u BiH (UNICEF, 2017). Prema odredbama *Zakona o osnovama socijalne zaštite*

te, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom FBiH (Službene novine Federacije BiH, 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16, 40/18, 16/23)

dijete bez roditeljske skrbi je: - dijete bez oba roditelja, dijete čiji su roditelji nepoznati, dijete napušteno od roditelja lišenih roditeljskog prava, dijete roditelja spriječenih da vrše roditeljsku dužnost (čl.13. st.1). S druge strane, OZ FBiH ne sadrži definiciju djeteta bez roditeljske skrbi, ali je implicirana u odredbama o razlozima za stavljanje pod skrbništvo maloljetnih osoba, s tim u vezi pod skrbništvo će se staviti sljedeće maloljetne osobe:

- a. „čiji su roditelji umrli, nestali, nepoznati ili nepoznatog boravišta dulje od tri mjeseca;
- b. čijim roditeljima je oduzeta roditeljska skrb;
- c. čiji roditelji nisu stekli poslovnu sposobnost ili im je ona oduzeta ili ograničena;
- d. čiji roditelji su odsutni, spriječeni ili nesposobni redovito skrbiti o svom djetetu, a nisu povjerali njegovo čuvanje i odgoj osobi za koju je tijelo skrbništva utvrdilo da ispunjava uvjete za skrbnika (čl. 186).

Svaki oblik smještaja izvan biološke obitelji predstavlja alternativni oblik zbrinjavanja djece bez roditeljske skrbi. Potrebna je jasna i jedinstvena definicija, odnosno kriteriji za prepoznavanje obitelji pod rizikom kako bi se osiguralo učinkovitije planiranje usluga koje će tretirati ove rizike i kasnije praćenje djelotvornosti usluga (UNICEF, 2017).

Nasuprot pravilnu njegovanju djeteta, odgajanja i pružanja njemu primjerena smještaja, udomitelj kao predstavnik udomiteljske obitelji može pružiti skrb i odrasloj osobi. *Zakon o udomiteljstvu FBiH* (Službene novine FBiH, 19/17, 52/22) poima odraslu osobu kao osobu koja je privremeno ili trajno bez obiteljske skrbi te na temelju rješenja o priznavanju prava na smještaj u udomiteljsku obitelj koje izdaje centar za socijalni rad, odrasla osoba ostvaruje pravo na usluge zaštite izvan vlastite obitelji te je smještena u udomiteljsku obitelj u kojoj će joj se omogućiti zaštita u obiteljskome okružju. Gledajući posljednji popis ukupna broja stanovništva provedena 2013. godine, Bosna i Hercegovina broji 3.531.159 stanovnika. U ukupnoj populaciji 501.996 osoba odnosi se na osobe starije od 65 godina, u postotku to iznosi 14,21 % od ukupna stanovništva BiH (Agencija za statistiku BiH, 2021). Prema procjeni Svjetske banke za 2022. godinu Bosna i Hercegovina ima 3.233.523 stanovnika. Po svim predviđanjima smanjit će se broj stanovništva, a to je sve rezultat manjega broja rođenih nego umrlih i drugih čimbenika koji na to utječu. Usporedno s time, duži je životni vijek starijih osoba i da se

zaključiti da će porasti broj osoba kojima će trebati neki oblik skrbi zbog nesposobnosti i uznapredovale starosti. U ustanovu socijalne zaštite mogu se smjestiti starije osobe kojima su potrebni stalna skrb i potpora u zadovoljavanju osnovnih potreba, a koji to ne mogu ostvariti u vlastitoj ili udomiteljskoj obitelji. U FBiH u 2017. godini bile su 42 ustanove socijalne zaštite za starije osobe. U FBiH ne postoji nijedna ustanova za trajni smještaj osoba s duševnim smetnjama, a nedostaje i ustanova za palijativnu zdravstvenu skrb, jer u FBiH za sad postoje samo dva, u Tuzli i Ljubuškom (Kepeš, Huzejrović i Kujundžić 2019). Povećanje broja udomiteljskih obitelji, dugoročno gledano, ostvaruje velike uštede u proračunima županija, a starije osobe sigurno imaju dostojanstveno starenje u obiteljskome okružju. Stoga je važno da se na razini FBiH udomiteljstvo za odrasle starije osobe sve više razvije, jer trenutačni kapaciteti ne zadovoljavaju ni sadašnje potrebe, a u potonjemu tekstu će se tablično prikazati (Tablica 3.) i razjasniti brojčano stanje udomljenih punoljetnih osoba.

UDOMITELJSTVO KAO ALTERNATIVNI OBLIK ZBRINJAVANJA

Djetetu kojemu je privremeno ili trajno uskraćena obiteljska sredina ili koje, pak, zbog vlastite sigurnosti ne smije ostati i boraviti u vlastitoj obitelji, ima pravo na posebnu zakonsku zaštitu te pomoć i intervenciju države, koja je u skladu s nadležnim zakonodavstvom. Takvu djetetu država je obvezna osigurati zamjensku zaštitu, koja prema odredbama UN-ove *Konvencije o pravima djeteta* (KPD, 1989) može uključivati udomiteljstvo, posvojenje ili smještaj u odgovarajuće institucije koje skrbe o djeci (čl. 20). Uz navedeno, KPD propisuje i sljedeća prava:

- Države moraju poštovati prava i odgovornost roditelja, odnosno proširene obitelji, usmjeravati i savjetovati dijete u vezi s njegovim pravima, sukladno njegovim razvojnim mogućnostima (čl. 5)
- Dijete ima pravo živjeti s roditeljima, osim u slučaju kada se u odgovarajućem postupku ocjeni da je odvajanje od roditelja u najboljem interesu djeteta. Dijete ima pravo održavati kontakte s oba roditelja ukoliko je odvojeno od jednog od njih ili od oba roditelja (čl. 9)
- Država će zaštititi dijete od svih oblika zlostavljanja dok je pod brigom roditelja ili drugih osoba koje se o njemu brinu i uspostaviti će

odgovarajuće programe prevencije i pomoći žrtvama zlostavljanja (čl. 19).

Niti jedno dijete ne smije odrastati samo, bez pomoći odraslih. Stoga je udomiteljstvo pokušaj stvaranja i održavanja osjećaja pripadnosti obitelji, stabilne strukture utemeljene na načelima obiteljskoga okružja i prihvaćanja djeteta kao vlastitoga člana. Sustav zaštite djece izvan vlastite obitelji treba biti popraćen i odgovarajućim sustavom podrške obitelji, „a izdvajanje djeteta iz primarne obitelji nikako ne bi smjela biti prva, a ni posljednja u nizu mjera koje je u zaštiti djece čiji je život u obitelji ugrožen potrebno poduzeti“ (Sladović Franz, 2003, prema Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005:3). Djeca ulaze u udomiteljstvo jer su oni ili njihove obitelji u krizi. Često su ta djeca, čija dob varira od novorođenčadi do tinejdžera, iskusila nesigurne uvjete odrastanja, ovisnost roditelja, zlostavljanje, zanemarivanje ili imaju roditelje koji se ne mogu brinuti za njih. Udomiteljstvo se koristi za pružanje privremene skrbi dok roditelji dobiju pomoć u rješavanju problema. Jedan broj djece vraća se u biološku obitelj nakon što se riješe problemi zbog kojih je došao u udomiteljsku skrb i kada je jasno da se njihovi roditelji mogu sigurno brinuti o njima. Druga mogu ostati u dugotrajnu udomiteljstvu, neka mogu biti posvojena, a neka će nastaviti živjeti samostalno, ovisno o životnoj dobi djeteta.

Svakomu djetetu potrebna je čvrsta i nepokolebljiva privrženost barem jednoj odrasloj osobi kao roditelju i da je taj odnos ključan za razvoj i dobrobit mlade osobe (Lesički, Leder i Balenović, 2015). Udomitelji zbrinjavaju djecu bez roditeljske skrbi u svojoj obitelji, kojoj je dijete povjereno na smještaj, njegu, skrb, čuvanje i odgoj. To je privremeni odnos kojim se ne mijenja identitet djeteta za razliku od posvojenja kojim se zasniva roditeljski, odnosno srodnički odnos. Sustav udomiteljstva stvoren je da ponudi poticajno obiteljsko okružje za djecu (Laklija, 2009), iako neka istraživanja (Sabolić i Vejmelka, 2015) pokazuju da djeca smještena u sustav udomiteljstva imaju ozbiljne emocionalne i ponašajne probleme. U takvim okolnostima poželjno je da udomiteljska obitelj djetetu ponudi zdravo okružje, tako da ono stekne nove vještine, modificira negativne aspekte i poveća svoju otpornost poticajnim čimbenicima. Djeca odgajana bez nježna dodira, toplih riječi, ispunjenih potreba i osjećaja osnovne sigurnosti najčešće razvijaju nesigurnu privrženost, a Kerns i Brumariu (2014) opisuju povezanost između nesigurne privrženosti u djetinjstvu i kasnijega razvoja ponašanja. Naime, ne-

uspješno stvaranje sigurne privrženosti dovodi djecu u rizik od razvoja internaliziranih poremećaja odnosno patnje usmjerene intrapsihički te je manja vjerojatnost da će razviti socioemocionalne kompetencije, dok djeca sa sigurnom privrženosti imaju bolju samoregulaciju emocija. Izdvajanjem djeteta iz obitelji prekida se emocionalna veza s osobom za koju je dijete privrženo, a brojna istraživanja pokazuju da to predstavlja znatan čimbenik rizika (Ajduković, Kregar Orešković i Laklija, 2007). To je posebno bitno jer obitelj može imati dvije funkcije: funkciju u kojoj se razvija rizični faktor i funkciju zaštitnog faktora razvoja. Obitelj je, ili bi trebala biti, sigurno mjesto u kojemu dijete traži ljubav i podršku, no često se dogodi da dijete ne primi njemu potrebnu i zadovoljavajuću razinu tih vrijednosti. Kvaliteta interakcija između roditelja i djeteta povezana je s internaliziranim (Reitz, Deković i Meijer, 2006, prema Klarin i Đerđa, 2014), a posebice s eksternaliziranim problemima u adolescentnome razdoblju života (Van den Akker, Deković i Prinzie, 2010, prema Klarin i Đerđa, 2014). U internalizirane probleme mogu se svrstati ponašanja usmjerena prema sebi (anksiozni poremećaj), dok se u eksternalizirane probleme u ponašanju ubrajaju ponašanja kroz interakcije s drugima u društvu, npr. agresivno ponašanje (Klarin i Đerđa, 2014). Iz svega dalo bi se zaključiti da je udomljenoj djeci potreban skrbnik koji već ima razvijen siguran tip privrženosti kako bi konzistentno i dosljedno odgovarao na potrebe udomljenoga.

Djeca i adolescenti koji žive u udomiteljskim obiteljima često su prethodno iskusili nevolje kao što su fizičko zlostavljanje, zanemarivanje, seksualno zlostavljanje, roditeljska psihopatologija i raspad obitelji (Laklija, 2009). Život u rizičnu i nestabilnu okružju djeci donosi negativan utjecaj na društveno-emocionalni, fiziološki razvoj te nerijetko se primjećuju problemi u razvoju psihičkoga i tjelesnoga zdravlja (Jee i sur. 2014; Conn i sur., 2016, prema Čičak i Laklija, 2018). Bihevioralni problemi i emocionalne poteškoće kao i kognitivno oštećenje najizraženije su razvojne poteškoće udomljene djece navode Heller, Smyke i Boris (2002, prema Čičak i Laklija, 2018). Prethodnu tvrdnju potvrđuje Bruska (2008 prema Rivera i Sullivan, 2015) koji ukazuje da više od polovine djece i mladih u udomiteljstvu ima iskustvo depresivnih i anksioznih poremećaja, pokazuju sklonost ovisnostima te pate od posttraumatskoga stresnog poremećaja, a skoro 20 % djece ima višestruke probleme. Djeca koja se nalaze u udomiteljstvu pokazivat će 2,5 puta više emocionalnih, ponašajnih i razvojnih poremećaja u odnosu na djecu koja pripadaju ostatku populacije (Garwood i Close 2001, prema Craven i

Lee, 2006). U Hrvatskoj ne postoji u potpunosti razvijen oblik specijaliziranoga udomiteljstva za djecu i mlade s problemima u ponašanju, te upravo zbog toga u praksi socijalnoga rada nije lako pronaći udomitelje koji će živjeti s djecom s poremećajima u ponašanju, zato je uloga udomitelja djece i mladih s problemima u ponašanju vrlo složena (Čičak i Laklija, 2018). U svezi s tim slično je stanje i u FBiH koje se odnosi na smještaj udomljenika na tradicionalno udomiteljstvo, a potrebe udomljenika ukazuju da ima potrebu za specijaliziranim udomiteljstvom (Izveštaj o radu, 2022). Pronalaženje, tzv. „uparivanje“, udomitelja koji su specijalizirani za rad s djecom koja pokazuju prijestupničko ponašanje može biti izazovno, iako postoje određeni koraci koji se poduzimaju kako bi povećali šanse za pronalazak odgovarajućih udomitelja. Uparivanje je kompleksna procedura pri kojoj su bitni različiti organizacijski i vanjski čimbenici. Primarno kod udomljavanja djece s prijestupničkim ponašanjem važno je odabrati udomitelja koji ima prethodno uspostavljenu kvalitetnu suradnja s različitim profilima profesionalaca: psiholozima, socijalnim radnicima i terapeutima. Sekundarno, prije samoga udomljavanja važno je educirati udomitelja. Mnoge države zahtijevaju od udomitelja da prođu posebne tečajeve ili certifikacijske programe kako bi bili kvalificirani za rad s djecom s posebnim potrebama (Laklija i Brkić, 2022). Također, prema odredbama ZOU FBiH propisana je obavezna edukacija za buduće udomitelje.

VRSTE UDOMITELJSTVA

Prema odredbama ZOU FBiH postoje dvije vrste udomiteljstva: prema potrebama udomljenika (čl. 8) i prema statusu (čl. 13). Udomiteljstvo prema potrebama udomljenika može biti: tradicionalno, specijalizirano, hitno i povremeno udomiteljstvo, s tim da se u okviru prva dva udomiteljstva pružaju usluge zaštite i djeci i odraslim osobama (Zakon o udomiteljstvu FBiH, Službene novine FBiH, 19/17, 52/22, čl. 8.)

Udomiteljstvo prema statusu može biti nesrodničko i srodničko (Zakon o udomiteljstvu FBiH, Službene novine FBiH, 19/17, 52/22, čl. 13.)

Pored udomiteljstva za djecu, postoji i udomiteljstvo za osobe starije životne dobi koje nisu sposobne brinuti se samostalno o sebi. Najčešće su to starije osobe koje su nemoćne ili, pak, imaju neke psihičke ili tjelesne poteškoće. Udomitelji odraslih osoba moraju biti spremni na pružanje individualizirane skrbi i podrške prema specifičnim potrebama

svake starije osobe. To može uključivati pomoć u oblačenju, hranjenju, osobnoj higijeni, uzimanju lijekova i sl. Cilj udomiteljstva odraslih jest pružiti osobama potrebnu podršku za održavanje njihove autonomije i kvalitete života (Štambuk i Penava Šimac, 2021). Kao i kod udomljavanja djece i za udomljavanje odraslih osoba potrebno je ispuniti određene kriterije. Važno je da udomitelj može zadovoljiti specifične potrebe odrasle osobe (npr. medicinske potrebe, psihološku podršku, pomoć u svakodnevnim aktivnostima i sl.), da je uspostavio otvorenu liniju komunikacije, spremnost za suradnju s relevantnim stručnjacima te da je voljan prilagođavati skrb prema potrebama odrasle osobe. U svezi s tim u nekim jurisdikcijama postoji potreba za licenciranjem udomitelja za skrb o odraslim osobama (Wiener, Manoeli i Branch, 2003.). S druge strane, autori Kepeš, Huzejrović i Kujundžić u istraživanju provedenu 2019. godine u BiH navode da je skrb u instituciji poprilično skupa te da nije uvijek najbolji izbor za svaku stariju osobu koja više nije u mogućnosti brinuti se za sebe. To je posebno jer deinstitutionalizacija iziskuje manje financijskih sredstava u odnosu na bolnički ili domski smještaj pa je udomiteljstvo novčano prihvatljivije naspram institucionalnoga smještaja te je češće bolja opcija za osobe treće životne dobi (Štambuk i Penava Šimac, 2021).

Osim udomiteljstva djece i odraslih osoba, ZOU FBiH propisuje i mogućnost udomiteljstva trudnica ili roditelja s djecom mlađom od jedne godine koji trebaju dijeliti privremeni smještaj. U svezi s tim mladi roditelji u udomiteljskoj obitelji nekada su izloženi riziku od napuštanja redovnoga obrazovanja, nezaposlenosti, koje u konačnici vodi siromaštvu, problemima s mentalnim zdravljem i cjelokupne brige oko djece (Child Welfare Information Gateway, n.d.). Stoga maloljetne trudnice u udomiteljskoj obitelji trebaju podršku u završavanju obrazovnoga procesa da postanu samodostatne, da se nauče nositi s proživljenim traumama, dobiju pomoć za sve mentalne teškoće i spriječe dodatne i nepoželjne trudnoće (Casey Family Programs, 2018). Udomiteljstvo trudnica u Hrvatskoj relativno je nerazvijeno područje koje se suočava s brojnim izazovima. Iako postoje zakoni i propisi koji omogućavaju udomljavanje trudnica, provedba tih mjera i stvarna podrška ovom obliku skrbi još su uvijek ograničeni. Glavni razlozi nerazvijenosti jesu nedostatak informacija o postupku udomljavanja, nedostatak specijalizirane podrške za udomitelje koji se bave trudnicama, nedostatak financijskih resursa za udomljavanje trudnice te nedostatak suradnje i koordinacije socijalnih službi, bolnica i organizacija civilnog društva (Laklija, Vla-

dić i Stanić, 2022). Udomiteljstvo samohranih roditelja u FBiH, prema odredbama ZOU-a (čl. 9) regulirano je kroz tradicionalno udomiteljstvo tako da će se njime privremeno pružiti zaštita samohranom roditelju s djetetom dobi do godine dana starosti ako je uslijed neriješena stambenog pitanja ili narušenih obiteljskih odnosa potreban smještaj u udomiteljsku obitelj. Istim *Zakonom* propisano je i pružanje specijalizirane usluge udomiteljstva maloljetnim trudnicama, maloljetnomu roditelju s djetetom ako nema podršku u primarnoj obitelji (čl. 10). Na tragu je navedenoga i jedno istraživanje (Stanić, 2011) prema kojemu 91 % stručnih radnika u CSS-u smatra da je smještaj trudnice ili roditelja s djetetom u udomiteljsku obitelj najbolji izbor u situacijama kada su odnosi u obitelji poremećeni ili ako nemaju dovoljnu potporu obitelji. Ovdje treba uzeti u obzir da su moguće i situacije u kojima se trudnoća dogodila za vrijeme boravka u udomiteljskoj obitelji, što sa sobom donosi nove i jedinstvene izazove s kojima se cijela udomiteljska obitelj treba nositi (Laklija, Vladić i Stanić, 2022).

Programi i edukacije koje se rade s udomiteljima trebali bi sadržavati sljedeća tri sveobuhvatna cilja za dobrobit trudnica i roditelja s djetetom: *osigurati zdrav razvoj trudnica*, što uključuje prenatalnu i postnatalnu skrb, poticanje zdravih odnosa s partnerima, vršnjacima, članovima obitelji i drugim osobama koje pružaju podršku, pružanje edukacije u vezi sa zluporabom stvari koje ugrožavaju zdravlje nerođenoga djeteta, edukacija vezana za spolno zdravlje te prevencijom druge trudnoće; *osigurati zdrav razvoj djeteta* kroz povezivanje djece s očevima, ali i drugim srodnicima te djetetu osigurati medicinsku skrb; *razvijati snažne odnose između roditelja i djeteta* koji trebaju raditi na privrženosti i zbližavanju tako što će stručni radnici omogućiti pristup programima koji promiču pozitivno roditeljstvo i naglašavaju važnost roditeljske skrbi, pružanjem edukacije o bitnim roditeljskim vještinama i važnosti odgovorna roditeljstva te brinuti se da se u udomiteljskoj obitelji održava pozitivno obiteljsko okruženje (Casey Family Programs, 2018).

EDUKACIJA UDOMITELJA

Udomiteljstvo predstavlja oblik skrbi izvan biološke obitelji pomoću kojega se djeci ili odraslim osobama osiguravaju skrb i smještaj u udomiteljskoj obitelji. Ključna obilježja udomiteljstva uspostavljena *Zakonom o udomiteljstvu u FBiH* (2017) nalažu da se udomiteljstvo provodi u skla-

du s temeljnim načelima socijalne skrbi, ravnopravnosti u obiteljskome okružju, načelom održivosti socijalnih veza, uključenosti udomljenika i načelom najboljega interesa udomljenika te poštivanjem ravnopravnosti spolova. Žižak i Koller-Trbović (2006) ističu da se obiteljskim okružjem djeci ili starijim osobama koje su udomljene osiguravaju osnovna i specifična skrb, kao i podrška da postanu ravnopravni članovi obitelji u koju su smješteni, dok se održivost odnosi na socijalne veze i njime se osigurava smještaj unutar lokalne zajednice kako bi se mogli održavati socijalni i obiteljski kontakti. *Zakon o udomiteljstvu FBiH* normira da svaka osoba koja želi postati udomitelj mora podnijeti prijavu za obavljanje udomiteljstva centru za socijalnu skrb (CSS) prema mjestu svoga prebivališta, tj. boravišta na obrascu prijave za obavljanje udomiteljstva koji propisuje federalni ministar. Također, potrebno je priložiti pisanu suglasnost svih članova potencijalne udomiteljske obitelji i prikupiti drugu potrebnu dokumentaciju koju CSS ne može pribaviti po službenoj dužnosti. Od podnošenja prijave CSS u roku od 30 dana utvrđuje ispunjavaju li podnositelji prijave sve potrebne uvjete za obavljanje udomiteljstva. Istovremeno, ZOU FBiH propisuje da tijekom stručne procjene CSS razmatra razloge i motive osoba i članova njegove obitelji za obavljanje udomiteljstva, kao i odnos između članova unutar obitelji te se promatra njihov utjecaj na prihvata udomljenika u obitelj kao privremenu, zamjensku obitelj (čl. 24). Naravno, razmatraju se i psihofizičke sposobnosti članova obitelji uzimajući u obzir sve činjenice koje bi potencijalno mogle utjecati na zadovoljavanje potreba i na najbolji interes udomljenika. Nakon edukacije udomitelji će dobiti certifikat i biti upisani u registar udomitelja. Uz navedeno, CSS će potencijalne udomitelje informirati da postoji više vrsta udomiteljstva (rodbinsko i tradicionalno udomiteljstvo te profesionalno udomiteljstvo), kao i koju vrstu udomiteljstva mogu pružiti s obzirom na njihove obrazovanje, radni status i druge želje i mogućnosti (Ajduković, 2004).

Cilj je edukacije i osposobljavanja upoznati buduće udomitelje s praktičnim i teorijskim konceptima koji su povezani s udomiteljstvom i izazovima te specifičnostima udomiteljstva (Vidović i Ivković, 2010). Ukratko, za obavljanje udomiteljstva potrebno je prethodno dobiti rješenje o dozvoli za obavljanje udomiteljstva. Budući da korisnik udomiteljstva postaje ravnopravan član udomiteljske obitelji, svi bi članovi obitelji trebali zajedno raspraviti odluku o udomiteljstvu prije podnošenja zahtjeva za izdavanje dozvole (Lesički, Leder i Balenović, 2015). Udomiteljsku obitelj, pored udomitelja, čine partner s kojim je on u braku kao i druge

osobe koje žive u istome kućanstvu te su u rodu (Kletečki Radović i Kregar Orešković, 2005). Po ZOU FBiH udomitelj je predstavnik udomiteljske obitelji ili samac koji ima sklopljen ugovor o udomiteljstvu. Prema stručnoj procjeni Centra moraju se zadovoljiti određeni kriteriji poput onoga da potencijalni udomitelj mora biti državljanin i imati prebivalište u Bosni i Hercegovini, imati poslovnu i zdravstvenu sposobnost, kompetencije za pružanje brige drugoj osobi te imati stambene i materijalne uvjete za obavljanje udomiteljstva (čl. 17). CSS kreira individualni plan tijekom procesa zasnivanja udomiteljstva prema kojemu je dužnost udomitelja postupati po uputama plana. Pored toga, udomitelji imaju obvezu i dužnost voditi evidenciju i dokumentirati sve bitne događaje u životu djeteta ili odrasle osobe i minimalno dva puta u godini dana izvještavati Centar za socijalnu skrb o njima. Djetetu se mora omogućiti ostvarivanje interakcije, tj. odnosa s biološkom obitelji djeteta u skladu s prethodno dobivenim individualnim planom od centra za socijalnu skrb. Obvezno osposobljavanje udomitelja propisano je *Planom i programom osnovnih i dodatnih edukacija udomitelja* (čl. 48) ZOU FBiH. U skladu s odredbama ZOU FBiH dodatne edukacije udomitelja obavljaju se dva ili više puta godišnje prema potrebama, dok, primjerice, u Republici Hrvatskoj udomitelji minimalno jednom godišnje imaju obvezu i dužnost pohađati edukaciju za udomiteljstvo (Popović i Zloković, 2017). U svezi s tim Kaasbøll i sur. (2019) nakon razmatranja više istraživanja dolaze do zaključka da edukacija povećava osjećaj osobne dobrobiti udomitelja te cjelokupna užitka u ulozi udomitelja što utječe na veće zadovoljstvo u odnosu s udomljenim djetetom, bolju suradnju udomitelja s biološkom obitelji udomljenoga djeteta i manje „sagorijevanje“ udomitelja te poboljšanje kvalitete odnosa udomitelja i stručnih radnika (Bogović, Lakija i Blažeka Kokorić, 2022). U procesu edukacije udomitelji razvijaju i poboljšavaju vještine, proširuju znanja te se upoznaju s drugim udomiteljima, stručnjacima, i drugim ustanovama ili udrugama i organizacijama koje djeluju u području udomiteljstva (Buehler i sur., 2006 prema Bogović, Lakija i Blažeka Kokorić 2022). Kvalitetna priprema udomitelja kroz edukaciju poticajno utječe i na njihovo obavljanje te dugotrajnije zadržavanje u ulozi udomitelja (Lanigan i Burleson, 2017 prema Bogović, Lakija i Blažeka Kokorić, 2022). Tijekom edukacije bitno je obučiti udomitelje da znaju prepoznati kada se udomljeno dijete nalazi u nekakvoj poteškoći, ali i da znaju u kojemu trenutku potražiti potrebnu pomoć onda kada im je ona neophodna (Bogović, Lakija i Blažeka Kokorić, 2022). Plan i program osnovnih i dodatnih eduka-

cija sadržan u ZOU FBiH podijeljen je na dva područja edukacije, uz definirana područja edukacije za djecu ima i jasno navedena područja edukacije udomitelja za odrasle gdje se nalaže podučavanje udomitelja o načinima kako poticati odraslu osobu, razvijanju njezinih sposobnosti i vještina za samostalnu brigu o sebi, učenje o komunikacijskim vještinama u razgovoru s odraslim osobama, upoznavanje i praćenje svih promjena koje su vezane za proces starenja te rad na boljoj uključenosti u lokalnu zajednicu. Tijekom edukacije za odrasle osobe udomitelj će znati prepoznati emocionalne potrebe odrasle osobe, pratiti promjene koje dolaze uz starenje, kvalitetno socijalizirati stariju osobu u užemu i širem okružju. U FBiH prema raspoloživim podacima ne postoje posebna istraživanja o edukaciji udomitelja, naročito unazad posljednjih nekoliko godina, točnije od stupanja na snagu ZOU FBiH, 2018. godine, s tim da jedno od rijetkih istraživanja UNICEF (2017) ističe da je u prosjeku više stručnih zaposlenika CSS prošlo edukaciju iz oblasti dječje zaštite, nego iz podrške udomiteljstva, posvajanja ili obiteljima. Tako je prema ovome istraživanju edukaciju iz dječje zaštite prošlo 58,2 % zaposlenika koji rade na poslovima skrbništva, dok je u 63 CSS-a navedeno da je u području preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja edukaciju prošlo u prosjeku dvoje zaposlenih. Samo 31 CSS naveo je da su zaposlenici imali edukaciju iz ovoga područja. Edukaciju iz udomiteljstva prošlo je 48,4 % profesionalaca koji rade na ovim poslovima, a 19,1 % zaposlenih koji imaju odgovornosti vezane za posvojenje imalo je obuku iz područja posvojenja. Istovremeno, i pored usvajanja *Pravilnika o središnjem registru u oblasti udomiteljstva u FBiH* (čl. 3), do sada prikupljeni podatci, prema raspoloživim podacima, nisu dostupni.

ZNAČAJ SOCIJALNE PODRŠKE

Socijalna podrška u udomiteljstvu može se razumjeti kroz prisutnost osoba na koje se udomljena osoba može osloniti. Drugim riječima, socijalna podrška sastavljena je od dvaju elemenata od kojih je jedna subjektivna procjena udomljene osobe o potrebnu broju osoba na koje se on sam može osloniti u slučaju potrebe te drugoga neovisnog elementa koji predstavlja stupanj zadovoljstva koju pruža raspoloživa podrška (Sladović Franz i Mujkanović, 2003). Uz navedeno, postoje i druga određenja socijalne podrške. Tako, primjerice, Sarafino (2002, prema Milić Babić, 2019:15) navodi da se ona „odnosi se na percipiranu brigu, poštivanje ili pomoć koju osoba prima od drugih ljudi ili grupa“. U skladu s ovom

definicijom ljudi koji dobivaju dovoljnu količinu socijalne podrške vjeruju da su voljeni od drugih ljudi, sigurni i da netko o njima brine, da su poštivani i vrijedni (Cobb, 1979, prema Milić Babić, 2019). Socijalna podrška posebice utječe na to da se udomljene osobe osjećaju sigurnije i prihvaćenije u udomiteljskoj obitelji te utječe na smanjenje raznih psiholoških poremećaja, kao što su depresija, anksioznost i slično. Uz to, ona pridonosi boljoj socijalnoj prilagodbi (Kregar, 2004). Uz pojam socijalne podrške može se pridružiti i pojam socijalne integracije, odnosno prilagodbe i uključivanje pojedinca u društvo, ali i podrške koja se pojedincu pruža od zajednice u kojoj se nalazi, tako da državne institucije (ustanove socijalne skrbi) mogu imati značajnu, podupirujuću, ulogu u životima ljudi, posebice udomljenih osoba (Milić Babić, 2019). Cohen, Skover i Doyle (2000) smatraju da socijalna podrška i socijalna uključenost imaju utjecaja na fizičko i mentalno zdravlje pozitivnim djelovanjem na emocionalni aspekt, kognitivne procese i ponašanja te da socijalna bliskost s prijateljima može biti od značaja za produljenje života starijih osoba. Udomitelji mogu pružati osjećaj sigurnost udomljeniku strpljenjem, ohrabriranjem te podrškom kroz odgovarajuće dodire i zagrljaje pokazujući istinsku radost i emocionalnu toplinu te bi samim time smanjili neke od nepoželjnih oblika ponašanja (Škrbina, 2010). Kada je riječ o samoj podršci u sustavu udomiteljstvu, ne smije se zanemariti pružanje podrške udomiteljima. Jedan od načina motiviranja udomiteljske obitelji za pružanjem skrbi jest savjetovanje, u kojemu je temelj pozitivan odnos između stručnih radnika i osobe koja se savjetuje. Tako se ojačava njihovo samopoštovanje i povećavaju se sposobnosti suočavanja s poteškoćama (Ivančić i Stančić, 2004). Stoga je nerijetko potrebno pružiti superviziju udomiteljima koja je kontinuiran proces u kojemu se udomitelji međusobno, uz nadzor i vođenje supervizora, proučavaju, analiziraju, procesuiraju, odražavaju svoja djelovanja i postupke, cjelokupan sustav vrijednosti te osjećaje koje dijeli s udomljenom osobom, a sve sa svrhom kako bi se nadogradili u još kompetentnije, odgovornije i emocionalno izdržljivije udomitelje (Laklija i Rogić Šneperger, 2021; Bogović, Laklija i Blažeka Kokorić, 2022).

STATISTIČKI POKAZATELJI O UDOMITELJSTVU NA PODRUČJU FBIH (2020. – 2022.)

Pregled broja udomljene djece u Federaciji Bosne i Hercegovine u razdoblju 2020. – 2022. (Federalni zavod za statistiku) pokazuje pad u 2021. godini u odnosu na 2020. godinu, a potom ponovni rast u 2022. godini. (Tablica 1). Odnos spola među udomljenom djecom gotovo se izjednačio u 2021. godini. Analiza dobi udomljene djece pokazuje porast udomljavanja mlađe djece, posebno djece do desete godine života, dok se smanjuje udio udomljene djece starije od 15 godina. U sve tri godine više od 50 % udomljene djece starije je od 10 godina. U analiziranome razdoblju povećavao se, a potom smanjio udio djece nad čijom je imovinom osigurano upravljanje. Unatoč porastu udjela u 2020. godini, u 2022. godini znatno se smanjio udio udomljene djece s posebnim potrebama.

Tablica 1. Udomljena djeca u F BiH u razdoblju 2020. – 2022.

	Broj (%) djece		
	2020.	2021.	2022.
Ukupno	234	228	246
Djeca nad čijom je imovinom osigurano upravljanje	36 (15,4 %)	63 (27,6 %)	57 (23,2 %)
Djeca s posebnim potrebama	26 (11,1 %)	4 (1,8 %)	2 (0,8 %)
Spol			
M	109 (46,6 %)	112 (49,1 %)	118 (48,0 %)
Ž	125 (53,4 %)	116 (50,9 %)	128 (52,0 %)
Dob (godine)			
0 – 2	14 (6,0 %)	17 (7,5 %)	13 (5,3 %)
3 – 5	20 (8,5 %)	23 (10,1 %)	25 (10,2 %)
6 – 10	33 (14,1 %)	38 (16,7 %)	54 (21,9 %)
11 – 14	65 (27,8 %)	66 (28,9 %)	71 (28,9 %)
15 – 18	102 (43,6 %)	84 (36,8 %)	83 (33,7 %)

Izvor: Priprema autora prema podatcima Federalnoga zavoda za statistiku. (<https://fzs.ba/index.php/statisticke-oblasti/stanovnistvo-i-drustvene-statistike/socijalna-zastita/>)

Analiza spola i dobi udomljene djece u FBiH u razdoblju 2020. – 2022. pokazuje promjene u odnosu udomljenih dječaka i djevojčica u različitim dobnim skupinama (Tablica 2). Među djecom do pet godina tijekom godina smanjio se udio djevojčica, a povećao udio udomljenih dječaka. S druge strane kod starije djece, djece iznad pet godina života, povećava se udio udomljenih djevojčica uz istovremeno smanjenje udjela udomljenih dječaka.

Tablica 2. Broj (%) udomljene djece u F BiH u razdoblju 2020. – 2022. prema spolu i dobi

Dob (godine)	Spol	Broj (%) djece		
		2020.	2021.	2022.
0 – 2	Ž	6 (42,9 %)	7 (41,2 %)	6 (46,2 %)
	M	8 (57,1 %)	10 (58,8 %)	7 (53,2 %)
3 – 5	Ž	12 (60,0 %)	8 (34,8 %)	9 (36,0 %)
	M	8 (40,0 %)	15 (65,2 %)	16 (64,0 %)
6 – 10	Ž	18 (54,5 %)	23 (60,5 %)	34 (63,0 %)
	M	15 (45,5 %)	15 (39,5 %)	20 (37,0 %)
11 – 14	Ž	29 (44,6 %)	33 (50,0 %)	33 (46,5 %)
	M	36 (55,4 %)	33 (50,0 %)	38 (53,5 %)
15 – 18	Ž	60 (58,8 %)	57 (67,9 %)	46 (55,4 %)
	M	42 (41,2 %)	27 (32,1 %)	37 (44,6 %)

Izvor: Priprema autora prema podacima Federalnoga zavoda za statistiku. (<https://fzs.ba/index.php/statisticke-oblasti/stanovnistvo-i-drustvene-statistike/socijalna-zastita/>)

Podatci za promatrano razdoblje pokazuju kako je u 2021. godini u odnosu na 2020. godinu porastao broj udomljenih punoljetnih osoba, no u 2022. godini smanjio se (Tablica 3). Udio punoljetnih osoba nad čijom je imovinom osigurano upravljanje pokazuje rast (s 24,3 % u 2020. godini na 38,6 % u 2022. godini). Analiza spola udomljenih punoljetnih osoba u promatranome razdoblju pokazuje smanjenje broja udomljenih punoljetnih muškaraca. Dobna struktura udomljenih punoljetnih osoba u sve tri godine pokazuje najveću zastupljenost osoba u dobi do 30 godina.

Tablica 3. Broj (%) punoljetnih osoba u udomiteljskim obiteljima u F BiH u razdoblju 2020. – 2022.

	Broj (%) punoljetnih osoba		
	2020.	2021.	2022.
Ukupno	107	78	70
Punoljetne osobe nad čijom je imovinom osigurano upravljanje	26 (24,3 %)	20 (25,64 %)	27 (38,6 %)
Spol			
M	38 (35,5 %)	21 (26,9 %)	19 (27,1 %)
Ž	69 (64,5 %)	57 (73,1 %)	51 (72,9 %)
Dob (godine)			
18 – 30	67 (62,6 %)	37 (47,4 %)	30 (42,9 %)
31 – 50	16 (15,0 %)	13 (16,7 %)	15 (21,4 %)
51 – 70	17 (15,9 %)	22 (28,2 %)	18 (25,7 %)
Više od 70	7 (6,5 %)	6 (7,7 %)	7 (10,0 %)

Izvor: Priprema autora prema podacima Federalnog zavoda za statistiku. (<https://fzs.ba/index.php/statisticke-oblasti/stanovnistvo-i-drustvene-statistike/socijalna-zastita/>)

Analiza spola i dobi udomljenih punoljetnih osoba u F BiH u razdoblju 2020. – 2022. pokazuje promjene u odnosu udomljenih žene i muškaraca različite dobi (Tablica 4). U dobnim skupinama 18 – 30 i više od 70 godina uočava se veći udio udomljenih žena.

Tablica 4. Broj (%) punoljetnih osoba u udomiteljskim obiteljima u F BiH u razdoblju 2020. – 2022. prema spolu i dobi

Dob (godine)	Spol	2020.	2021.	2022.
18 – 30	Ž	41 (61,2 %)	31 (83,8 %)	24 (80,0 %)
	M	26 (38,8 %)	6 (16,2 %)	6 (20,0 %)
31 – 50	Ž	10 (62,5 %)	8 (61,5 %)	8 (53,3 %)
	M	6 (37,5 %)	5 (38,5 %)	7 (46,7 %)
51 – 70	Ž	11 (64,7 %)	13 (59,1 %)	12 (66,7 %)
	M	6 (35,3 %)	9 (40,9 %)	6 (33,3 %)

Neke odrednice udomiteljstva u Federaciji Bosne i Hercegovine

Više od 70	Ž	7 (100 %)	5 (83,3 %)	7 (100 %)
	M	0	1 (16,7 %)	0

Izvor: Priprema autora prema podacima Federalnoga zavoda za statistiku. (<https://fzs.ba/index.php/statisticke-oblasti/stanovnistvo-i-drustvene-statistike/socijalna-zastita/>)

U razdoblju 2020. – 2022. uočava se da se u FBiH broj udomiteljskih obitelji povećao u 2021. godini pa onda smanjio za 25 udomiteljskih obitelji u 2022. godini (Tablica 5). Udio obitelji koje su udomile maloljetne osobe s posebnim potrebama tijekom godine ostaje gotovo jednak. Odnos obitelji s udomljenim maloljetnicima i obitelji s udomljenih punoljetnim osobama mijenja se u korist obitelji s udomljenih punoljetnim osobama, iako je njihov udio znatno manji u odnosu na udio obitelji s udomljenim maloljetnicima, ali i dalje se vidi ponovni porast udomljenih maloljetnih osoba. Među udomiteljskim obiteljima dominiraju obitelji s udomljenom jednom osobom, ili maloljetnikom ili punoljetnom osobom. Službeni statistički pokazatelji FZS-a ne sadrže podatke o svim korisnicima udomiteljstva jer se ne navode podatci o maloljetnim trudnicama kao ni o majkama s djecom do jedne godine.

Tablica 5. Broj (%) udomiteljskih obitelji u F BiH u razdoblju 2020. – 2022., ukupno i prema broju udomljenih osoba

	Broj (%) obitelji		
	2020.	2021.	2022.
ukupno	180	288	263
Maloljetne osobe s posebnim potrebama	6 (3,3 %)	6 (2,1 %)	7 (2,7 %)
Udomljene osobe			
Maloljetne osobe	131 (72,8 %)	175 (60,8 %)	189 (71,9 %)
Punoljetne osobe	49 (27,2 %)	113 (39,2 %)	74 (28,1 %)
Broj maloljetnih osoba			
1	94 (52,2 %)	132 (45,8 %)	137 (52,1 %)
2	25 (13,9 %)	32 (11,1 %)	36 (13,7 %)
3	12 (6,7 %)	11 (3,8 %)	16 (6,1 %)
Broj punoljetnih osoba			
1	41 (22,8 %)	106 (36,8 %)	67 (25,5 %)
2	7 (3,9 %)	7 (2,4 %)	7 (2,7 %)
3	1 (0,6 %)	0	0

Izvor: Priprema autora prema podacima Federalnoga zavoda za statistiku. (<https://fzs.ba/index.php/statisticke-oblasti/stanovnistvo-i-drustvene-statistike/socijalna-zastita/>)

ZAKLJUČAK

Udomiteljstvo je proces kojim se pruža sigurno i podržavajuće okruženje osobama koje nisu u mogućnosti živjeti s vlastitom biološkom obitelji. Udomiteljstvo može obuhvaćati udomljavanje djece i odraslih osoba. Udomljavanje djece praksa je u kojoj djeca, koja nemaju roditeljsku skrb ili su izložena riziku u svojim biološkim obiteljima, dobivaju priliku živjeti s udomiteljskom obitelji. Udomitelji pružaju siguran dom, brigu, podršku i ljubav djeci koja su im povjerena. Cilj je osigurati djetetu stabilno i podržavajuće okruženje za rast, razvoj i ostvarenje njihova punog potencijala. S druge strane, udomljavanje odraslih osoba proces je u kojemu odrasle osobe koje su u potrebi za podrškom i skrbi zbog različitih razloga (poput invaliditeta, starije dobi ili tjelesnih/mentalnih izazova) dobivaju priliku živjeti s udomiteljskom obitelji. Udomitelji pružaju potrebnu skrb, podršku i sigurnost tim osobama kako bi im omogućili dostojanstven život i poboljšali njihovo blagostanje. Kako bi to postigli, važna je edukacija udomitelja putem koje razvijaju i poboljšavaju vještine, proširuju znanja te se upoznaju s drugim udomiteljima, stručnjacima i drugim ustanovama ili udrugama i organizacijama koje djeluju u području udomiteljstva. Udomitelji pružaju emocionalnu podršku, sigurnost i potrebnu skrb trudnicama kako bi im pomogli da se pripreme za dolazak djeteta i pružili im podršku u tome važnom razdoblju. Iz navedenih podataka vidljivo je da u FBiH nema udomiteljskih obitelji koje u smještaju imaju trudnice, što ostavlja prostor za daljnja istraživanja o mogućim razlozima nepostojanja navedena oblika zbrinjavanja spomenute kategorije korisnika. Kako je navedeno, udio obitelji koje su udomile maloljetne osobe s posebnim potrebama tijekom godine smanjuje se. Među udomiteljskim obiteljima dominiraju obitelji s udomljenom jednom osobom, ili maloljetnikom ili punoljetnom osobom. Kako bi se povećao broj udomiteljskih obitelji, ističe se i važnost socijalne podrške. Kontinuiranom i podržavajućom interakcijom udomljene osobe mogu izgraditi osjećaj pripadnosti i sigurnosti u svojoj novoj obitelji. Uzimajući u obzir da je popis stanovništva na području Bosne i Hercegovine proveden 2013. godine, ne može se sa sigurnošću, na osnovi procjene, govoriti o točnim brojkama starijih osoba. Smještaj u udomiteljske obitelji socijalna je mjera koja nije dovoljno iskorištena. Uzimajući to u obzir, kreatori politike trebaju biti oprezni s osmišljavanjem kvalitetnih usluga za osobe treće životne dobi koje su primjerene njihovim potrebama. Posebno je važno poticati i motivirati smještaj punoljetnih,

odraslih ili starijih osoba kako bi im se omogućilo zdravo starenje. Za motivaciju je potrebna kvalitetna i sveobuhvatna edukacija udomitelja koja je propisana *Planom i programom za osnovnu i dodatnu edukaciju udomitelja*. Navedeni *Plan i program* ne sadrži navedene vrste korisnika unutar navedena dva područja, što bi se moglo protumačiti kao njegov velik nedostatak jer opći moduli edukacije ne mogu detaljno podučiti udomitelja za obavljanje udomiteljstva za onoga specifičnog korisnika koji će biti smješten u njegovu obitelj. Preporuka je da se *Plan i program za edukaciju* jasnije razradi u skladu s jedinstvenim potrebama svakoga djeteta ili svake odrasle osobe. Trenutačno su područja široka opsega i nisu u stanju dubinski podučiti o individualnim karakteristikama svakoga korisnika. Preporuka je uz opća dva područja edukacije definirati i specifične kategorije koje zahtijevaju specifične edukacije, poput dodatne edukacije za udomiteljsku obitelj koja je u procesu udomljavanja maloljetne trudnice ili roditelja s djetetom jer takvi korisnici zahtijevaju sveobuhvatan pristup u njihovoj skrbi. U radu je teorijski prikazano da se boljom edukacijom povećavaju šansa i motivacija za ostajanjem u ulozi udomitelja, stoga je prijeko potrebno posvetiti dodatnu pažnju za izradu posebnih modula kako za udomitelje trudnica i roditelja s djetetom, tako i za djecu s poremećajima u ponašanju, ili za ovisne osobe i odraslim osobama s invaliditetom.

SOME DETERMINANTS OF FOSTER CARE IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

Foster care is a form of non-institutional care that provides protection, care and accommodation to a child or adult outside their own family. It is generally temporary until all difficulties in the biological family are resolved or a decision is made on the permanent care of the child. For adults, it represents quality and dignified ageing. The aim of this paper is to give an overview of research results, practices and statistical data related to foster care, with a critical review of the existing practice in Bosnia and Herzegovina. The paper will also present the importance of foster care and social support, as well as various forms of foster care with a special theoretical overview of foster care of pregnant women and parents with a child as a type of foster care that is insufficiently researched in the FB&H.

Keywords: foster care, children, older persons, pregnant women and parents with a child, education, social support

LITERATURA

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021). *Bosna i Hercegovina u brojevima 2020*. Sarajevo. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
2. Ajduković, M. (2004). Pristupi zbrinjavanju djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi u Europi. *Revija za socijalnu politiku*, 11(3-4), 299-321.
3. Ajduković, M., Kregar Orešković, K., & Laklija, M. (2007). Značaj teorije privrženosti za konceptualizaciju javne skrbi za djecu. *Ljetopis socijalnog rada*, 14 (1), 93-118.
4. Alinčić, M., Hrabar, D., Jakovac-Lozić D., & Korać Graovac, A. (2007). *Obiteljsko pravo, III. Izmijenjeno i nadopunjeno izdanje*. Zagreb: Narodne novine d.d.
5. Bartuloci, M. (2014). Smještaj djece izvan obitelji u Republici Hrvatskoj i Smjernice za alternativnu skrb UNICEF-a. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 47(95), 53-72.
6. Bogović, K., Laklija, M. & Blažeka Kokorić, S. (2022). Različiti modeli edukacije udomitelja i njihova uloga u osiguravanju kvalitetne skrbi za djecu u udomiteljskoj skrbi. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 163 (3 - 4), 375-397.
7. Casey family programs (2018). Strategy Brief: What are some strategies for supporting pregnant and parenting teens in foster care?, 1-6.
8. Child Welfare Information Gateway, n.d., Supporting Expectant, Pregnant, and Parenting Youth in Foster Care, preuzeto s: <https://www.childwelfare.gov/topics/preventing/promoting/parenting/pregnant-youth/> (17.7. 2023.)
9. Cohen, S., Skoner, D.P., & Doyle W., (2000). Social integration and health: the case of the common cold. *The Journal of Social Structure*, 1(3), 1-7.
10. Craven, P. A., Lee, R.E. (2006): Therapeutic Interventions for Foster Children: A Systematic Research Synthesis. *Research on Social Work Practice*. 16 (3), 287-304.
11. Čičak, I. & Laklija, M. (2018). Udomiteljstvo djece s problemima u ponašanju iz perspektive stručnjaka. *Socijalne teme*, 1(5), 27-54.

12. Erdec, Š., & Jareb, I. (2020). *Obiteljsko pravo*. Zagreb: Alka script d.o.o.
13. Federalni zavod za statistiku (2021). *Socijalna zaštita/skrb 2020. godinu*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku.
14. Federalni zavod za statistiku (2022). *Socijalna zaštita/skrb 2021. godinu*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku.
15. Federalni zavod za statistiku (2023). *Socijalna zaštita/skrb 2022. godinu*. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku.
16. Ivančić Đ. & Stančić Z. (2004). Roditelji – suradnici škole. U: Lj. Igrić (ur.), *Moje dijete u školi. Priručnik za roditelje djece s posebnim edukacijskim potrebama*. Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti – Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama „IDEM“, Zagreb.
17. Izvještaj o radu JU KCSR Sarajevo za 2021. <https://kcsr.ba/izvještaj-o-radu.pdf> (21.9.2023.).
18. Kaasbøll, J., Lassemo, E., Paulsen, V., Melby, L. & Osborg, S. O. (2019). Foster parents' needs, perceptions and satisfaction with foster parent training: A systematic literature review. *Children and Youth Services Review*, 101, 33–41. doi: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.03.041>.
19. Kepeš, N., Huzejrović, V., & Kujundžić, H. (2019). Socijalna inkluzija starijih osoba u Bosni i Hercegovini – istraživačka studija. Gračanica: Osmijeh – Društvo za psihosocijalnu pomoć i razvijanje dobrovoljnog rada.
20. Kerns K.A., & Brumariu L.E., (2014). Is Insecure Parent-Child Attachment a Risk Factor for the Development of Anxiety in Childhood or Adolescence?, *Child Dev Perspect*, 1;8(1), 12-17.
21. Klarin, M. & Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(2), 243-262.
22. Kletečki Radović, M., & Kregar Orešković, K. (2005). Kvalitativna analiza za iskustva udomitelja. *Ljetopis socijalnog rada*, 12(1), 67-88.
23. Konvencija o pravima djeteta (1989). Ujedinjeni narodi.
24. Kregar, K. (2004). Socijalna podrška djece smještene u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Republici Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 11(2), 229-248.

25. Lakija, M., & Brkić, I. (2022) Proces uparivanja i pripreme udomitelja i djeteta na smještaj - u koju udomiteljsku obitelj smjestiti dijete?, *Ljetopis socijalnog rada*, 213-245.
26. Laklija, M. & Rogić Šneperger (2021). Supervizija udomitelja – njezin značaj u podizanju kvalitete skrbi za djecu. U: A. Begić& I. Krišto (ur.), *Dijete u fokusu – multidisciplinarni pristup*. Mostar, Filozofski fakultet, 144-168.
27. Laklija, M. (2009). Izazovi udomiteljstva djece s emocionalnim poteškoćama i poremećajima u ponašanju u Republici Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17(2), 71-86.
28. Laklija, M., Vladić, A., & Stanić, S. (2022). Udomiteljstvo trudnica ili roditelja s djetetom iz perspektive stručnjaka. *Kriminologija i socijalna integracija*, 30(1), 26-46.
29. Lesički, J., Leder, V., & Balenović, O. (2015). *Priručnik za udomiteljstvo*. Zagreb: Sitografija.
30. Milić Babić, M. (2019). Socijalna podrška i roditeljstvo. *Socijalne teme*, 1(6), 13-26.
31. Obiteljski zakon Federacije Bosne i Hercegovine. Službene novine Federacije BiH, br. 35/05, 41/05, 31/14.
32. Obiteljski zakon. Narodne novine, br. 103/15, 98/19, 47/20.
33. Popović, S., & Zloković, J. (2017). *Zaštita prava na zdravlje*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
34. Pravilnik o središnjem registru u oblasti udomiteljstva u Federaciji Bosne i Hercegovine. Službene novine Federacije BiH, br. 35/18.
35. Rivera, M. & Sullivan, R. (2015). Rethinking Child Welfare to Keep Families Safe and Together: Effective Housing-Based Supports to Reduce Child Trauma, Maltreatment Recidivism and Re-Entry to Foster Care. *Child Welfare*, 94, 2, 185-204
36. Sabolić, T., & Vejmelka, L. (2015). *Udomiteljstvo djece u Hrvatskoj iz perspektive udomitelja i stručnjaka*. *Holon*, 5(1), 6-42.
37. Sladović Franz, B., & Mujkanović, Đ. (2003). Percepcija socijalne podrške djeci u dječjim domovima i u udomiteljskim obiteljima. *Ljetopis socijalnog rada*, 10(2), 161–170.
38. Škrbina, D. (2010). Podrška udomitelja koji udomljavaju djecu s down sindromom. *Život i škola*, LVI (23), 9-34.

39. Štambuk A., & Penava Šimac, M. (2021). Prikaz udomiteljstva kao oblika skrbi za osobe starije životne dobi u Hrvatskoj. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 57(2), 123-149.
40. U.S. Department of Health & Human Services - Substance Abuse and Mental Health Services Administration: Supporting Teen Mothers in Foster Care, 2019. preuzeto s: <https://www.samhsa.gov/homelessness-programs-resources/hpr-resources/supporting-teen-mothers> (17.7.2023.)
41. UNICEF BiH (2017). Situaciona analiza o djeci pod rizikom od gubitka porodične brige i djeci bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini.
42. Vidović, L., & Ivković, Đ. (2010). *Smjernice za alternativnu skrb o djeci*. Zagreb: UNICEF.
43. Wiener, JM., Manoeli, RS., Branch, LG. (2003). *Residential Care for the Elderly: Critical Issues in Public Policy*, Springer Publishing Company
44. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rada i zaštite obitelji s djecom. Službene novine Federacije BiH, br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16, 40/18, 16/23.
45. Zakon o udomiteljstvu Federacije Bosne i Hercegovine. Službene novine Federacije BiH, br. 19/17.
46. Zakon o udomiteljstvu. Narodne novine, br. 115/18, 18/22.

DOPRINOS SPORTA U PRIPREMI DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU ZA NEOVISNO ŽIVLJENJE

SARA MARKUS
mag. soc. rad

Izvorni znanstveni rad
UDK: 796:376-056.34

IVAN LEUTAR
Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet,
Mostar, Bosna i Hercegovina

ZDRAVKA LEUTAR
Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet,
Studijski centar socijalnoga rada
Zagreb, Republika Hrvatska

Sažetak

Djeca s teškoćama u razvoju djeca su koja imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna, osjetilna i druga oštećenja koja u interakciji s raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Njihovo odrastanje obilježeno je mnoštvom aktivnosti usmjerenih na smanjenje teškoća i stjecanje obrazovnih kompetencija, dok gotovo u zanemarivu broju sudjeluju u rekreativnim, sportskim i drugim aktivnostima slobodna vremena. Sport je, međutim, prepoznat kao izuzetno perspektivan čimbenik u kontekstu osnaživanja djece s teškoćama u razvoju i stvaranja preduvjeta za neovisno življenje. Cilj je ovoga istraživanja, stoga, bio istražiti doprinos sudjelovanja djece s teškoćama u razvoju u sportskim aktivnostima iz perspektive stručnjaka. Provedeno kvalitativno istraživanje pokazuje da bavljenje sportom djece s teškoćama u razvoju poboljšava njihovo psihofizičko funkcioniranje, napredak u tjelesnome zdravlju, razvoju emocionalnih vještina, kognitivni napredak, integraciju u društvo i osposobljavanje za samostalan život. Rezultati istraživanja ukazuju na nebrojene prednosti i vidljive pozitivne učinke sporta u kontekstu pripreme djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje.

Ključne riječi: djeca s teškoćama u razvoju, sport, neovisno življenje

UVOD

Prema *Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom* „djeca s teškoćama u razvoju“ službeni je termin koji se koristi unutar terminologije osoba s invaliditetom. Korištenje toga termina upućuje na mogućnost otklanjanja teškoća u razvoju s kojima se neka djeca susreću. Štoviše, ovaj termin ističe kako teškoće u razvoju kod djece ne uzrokuju nužno i invaliditet u odrasloj dobi (Leutar, Buljevac, 2020.). UNESCO navodi kako se 10 % djece u svijetu rađa s nekom teškoćom ili je stekne kasnije u životu (Paušić i sur., 2013.). Osim toga, djeca s teškoćama u razvoju jedna su od najosjetljivijih skupina u društvu te treba posvetiti posebnu pozornost njihovom razvoju, potrebama i razvoju usluga koje im se pružaju. Tema su u društvu o kojoj se mnogo govori, no, njihove potrebe nisu adekvatno prepoznate, kao ni mogućnosti i nužnost njihove inkluzije u društvo (In-Portal, 2015.). Dakle, izjednačavanje pojmova „djeca s posebnim potrebama“ i „djeca s teškoćama u razvoju“ jest neispravno s obzirom na to da termini ne predstavljaju sinonime.

Adekvatno prepoznati potencijale, mogućnosti i sposobnosti djece s teškoćama u razvoju može biti i prvi korak u njihovoj pripremi za neovisno življenje. Ovaj koncept, priznat *Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom* i usvojen kao ljudsko pravo, podrazumijeva uključivanje čitavih zajednica i mobiliziranje njihovih resursa kako bi osobe s invaliditetom živjele u takvu okružju koje im omogućava ostvarenje njihovih punih potencijala. Kako bi do toga došlo, važno je razvijati životne i druge vještine i sposobnosti djece s teškoćama u razvoju. U tome kontekstu, naime, strana istraživanja (Celenk, 2021.) pokazuju bitno unaprjeđenje životnih vještina djece uključene u sport. Novije istraživanje (Celenk, 2021.) ukazuje na činjenicu da mladi s invaliditetom koji se bave sportom imaju u značajnoj mjeri razvijenije životne vještine u odnosu na mlade s invaliditetom koji se ne bave sportom. Osim toga, važnost sporta vidljiva je i na području razvoja inkluzije. Naime, autori Đonlić, Marušić-Štimac i Smojver-Ažić (2005.; prema Bašić, 2021.) ističu kako kroz sportske aktivnosti djeca uče poštivati međusobne razlike te prihvaćati druge. Napominju kako se naučeno prenosi s generacije na generaciju te tako sport dugoročno osigurava povećanje inkluzivnosti društva. To pridonosi jačanju kapaciteta zajednica za neovisno življenje osoba s invaliditetom. Ipak, brojna istraživanja (King i sur., 2010.; Axelsson i Wilder, 2014.; Sanches-Ferreira i sur., 2019.) pokazuju kako mali broj djece

s teškoćama u razvoju sudjeluje u sportskim i aktivnostima slobodnoga vremena. Samim time ona potencijalno gube dobrobiti kojima bi sport pridonio njihovu razvoju.

U skladu s navedenim podacima vidljivo je kako su dobrobiti bavljenja djece s teškoćama u razvoju sportom višestruke te kako utjecaj sporta u svakodnevnome životu i odgoju nije zanemariv. Velik broj istraživanja također upućuje na brojne prednosti bavljenja djece sportom.

Ponajprije je važno istaknuti kako ne postoji općeprihvaćena definicija invaliditeta, pa tako ni teškoća u razvoju. Prema *Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom* djeca s teškoćama u razvoju uključuju djecu koja imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u interakciji s raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima (UNICEF, 2021.). Paušić i sur. (2013.) pojam „dijete s teškoćom“ objašnjavaju kao dijete koje ima određeno urođeno ili naknadno stečeno oštećenje različita stupnja, koje može biti tjelesno, intelektualno ili neka druga vrsta oštećenja, kao što su oštećenje sluha, vida i govorne funkcije i slično. Djeca s teškoćama u razvoju, prema nekim podjelama, također uključuju djecu oboljelu od anksioznosti ili depresije kao rezultat stresnih životnih događaja (UNICEF, 2021.).

Teškoće u razvoju kod djece najčešće nazivamo odstupanjima u psihomotornome razvoju. Ako teškoće ostanu prisutne i kasnije u razvoju, posebno tijekom razvoja komunikacije, govora i sensorike, može se govoriti o psihičkim i mentalnim odstupanjima djece. Velik broj djece u konačnici, unatoč postojanju odstupanja, dostigne pravilan razvoj. Kako bi se to ostvarilo, potrebno je da dijete što prije započne s redovitom rehabilitacijom i nužnim terapijskim aktivnostima (Armano, 2018.). S obzirom na to da su prve tri godine života djeteta kritično razvojno razdoblje, nužno je otkrivanje teškoća u što ranijoj dobi. Ako se teškoće ne identificiraju rano, one mogu ugroziti djetetov kasniji pravilan razvoj i imati dugotrajne negativne posljedice (Hauschild, 2017.). Kada se teškoće identificiraju, djeci su, također, potrebni pomoć i podrška roditelja i poticajna okolina u kojoj će moći umanjiti ili kompenzirati svoje teškoće.

Članak 23. *Konvencije o pravima djeteta* obvezuje sve strane koje su ratificirale *Konvenciju*, među njima i Republiku Hrvatsku, da djeci s teškoćama u razvoju osiguraju pristojan život i uvjete koji osiguravaju dostojno

janstvo, promiču samopouzdanje i olakšavaju djeci aktivno sudjelovanje u zajednici (UN, 1989.; prema Hauschild, 2017.). Osim toga, *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom* također daje snažan poticaj za promicanje ljudskih prava sve djece s teškoćama u razvoju (UNICEF, 2017.). Dakle, riječ je o društvenoj skupini čija se prava, što i jest nužno, promiču i štite međunarodnim pravnim propisima. Zemlje koje usvajaju te propise integriraju ih u svoj pravni sustav i tako društvo i kroz zakonski okvir daje podršku inkluziji i cjelovitu razvoju djece s teškoćama.

Pojam sporta podrazumijeva sve oblike tjelesnoga vježbanja koji imaju za cilj unaprijediti tjelesne i mentalne sposobnosti, stvaranje društvenih odnosa ili ostvarivanje rezultata na natjecanjima (Vijeće Europe, 1992.). Sport obuhvaća proces pripreme za sudjelovanje u natjecateljskim aktivnostima, same sportske aktivnosti, odnose koji se razvijaju tijekom baljenja sportom i razne norme i pravila ponašanja koja se usvajaju tijekom aktivnosti (Sutula, 2018.). Osim toga, sport predstavlja sustavan organiziran proces koji pozitivno utječe na pravilni psihofizički razvitak čovjeka (Anastasovski i sur., 2013.).

Kako bavljenje sportom ima raznolike prednosti i dobrobiti za zdravlje i opće stanje ljudi, nužno je sagledati značaj sportskih aktivnosti u kontekstu djece s teškoćama u razvoju. Stručnjaci i istraživači koji se bave proučavanjem učinaka koje sport ima na ovu skupinu djece ističu nekoliko bitnih stvari. Ponajprije, naglašavaju kako bavljenje sportom na djecu s teškoćama djeluje rehabilitacijski te povećava snagu i izdržljivost (Tomažin, 2015.) te pridonosi razvoju osnovnih motoričkih sposobnosti (Sindik, 2008.). Brojni autori govore o sportu kao sredstvu koje služi kao nadopuna rehabilitaciji invaliditeta i teškoća u razvoju (Heath i Fentem, 1997.; prema Martin, 2006.). Osim toga, navode terapijske učinke bavljenja sportom, poput razvoja grube motorike, poboljšanje ravnoteže i koordinacije te unapređenje kardiovaskularnoga zdravlja (Shields i Synnot, 2016.).

Osim značajnih potencijala za tjelesni napredak djece s teškoćama u razvoju, sport ima i značajne socijalizacijske potencijale, jer razvija osjećaje pripadnosti i uključenosti, omogućava sudjelovanje u socijalnim interakcijama te razvoj društvenosti (Sindik, 2008.). Sportska aktivnost pozitivno djeluje na razvoj socijalizacijskih procesa pojedinca, nudi modele za identifikaciju i razvija poželjne osobine (Sindik, 2009.). Nadalje, kod djece s teškoćama u razvoju bavljenje sportom pridonosi unapređenju sposobnosti socijalne prilagodbe (Ozsoy i sur., 1988.; prema Kizar

i sur., 2015.). Ona najčešće imaju vrlo reduciranu socijalnu mrežu te su rijetko u kontaktu s djecom izvan njihove škole ili terapijske grupe. Takvo okruženje ne pridonosi razvoju njihovih socijalnih vještina, socijalne prilagodbe i inkluzije te se sport na tome području prikazuje kao izvrsno rješenje za postizanje napretka. Tijekom bavljenja sportom dijete surađuje s drugima i tako podmiruje potrebe za sigurnošću, ljubavlju, samoostvarenjem i pripadanjem (Sindik i Brnčić, 2012.). U zajedničkoj igri djeca se uče međusobno uvažavati i poštivati te se tako socijaliziraju. Autori Prskalo i sur. (2014.) i Blažević i Lukšić (2007.) također spominju važnost sporta za socijalizaciju djece. Naime, u sportskim aktivnostima djeca sudjeluju s drugom djecom, zajedno se igraju, poštuju ista pravila, razvijaju odnose u timu i stvaraju prijateljstva. Ovi i brojni drugi autori (Brustad, 1992.; Weiss i Smith, 1999.; Weiss i Stuntz, 2004.; prema Martin, 2006., Sindik, 2009., Bartoš, 2013.) ističu nepobitnu važnost sporta za socijalizacijski napredak djece. Osim toga, autori ističu i potencijale sporta u području razvoja bitnih životnih vještina i navika. Perkins i Noam (2007.; prema Celenk, 2021.) naglašavaju kako sport pospješuje samostalnost i unaprjeđuje životne vještine djece.

Stručnjaci koji rade s osobama s invaliditetom i djecom s teškoćama u razvoju trebaju poticati bavljenje sportom, jer ono pruža mnogobrojne dobrobit, a, osim toga, podiže i kvalitetu života. Sve se više razvijaju sportski programi namijenjeni posebno za djecu s teškoćama u razvoju. Posebno educirani i motivirani stručnjaci nude sportske i rekreativne aktivnosti prilagođene djeci s određenom vrstom teškoće u razvoju.

Autori Heath i Fentem (1997.; prema Martin, 2006.) ističu kako posljedice fizičke neaktivnosti pogoršavaju teškoće s kojima se osobe s invaliditetom susreću. Nalaz je primjenjiv i na djecu s teškoćama u razvoju. Fizička neaktivnost šteti djeci s teškoćama u razvoju, kako u vidu motorike, tako i u vidu slabijega psihosocijalnog razvoja. Izostankom iz sportskih aktivnosti djeca gube priliku za dobivanjem svih potencijalnih dobrobiti sporta za svoj razvoj. S druge strane, Dykens, Rosner i Butterbaugh (1998; prema Bašić, 2021) navode kako sportska aktivnost pomaže djeci koja imaju fizičke teškoće u jačanju zdravih dijelova tijela te tako osnažuje djecu u kretanju unatoč teškoći s kojom se suočavaju. Osim toga, navedeni autori ističu nebrojene pozitivne učinke sporta na pravilan razvoj djece s teškoćama u razvoju. Rezultati tih istraživanja predstavljaju važan argument za uključivanje djece s teškoćama u razvoju u sportske aktivnosti. Snažan su poticaj roditeljima da svoju djecu

uključuje u sportske aktivnosti, stručnjacima koji se bave djecom teškoćama da osmisle i pokrenu sportske programe te u konačnici i samoj djeci koju je potrebno dodatno inspirirati i motivirati na bavljenje sportom.

Zajednica je odgovorna za postizanje promjena u vidu jačanja pristupačnosti osobama s invaliditetom u svrhu omogućavanja njihova neovisnog življenja. Autori ističu neke vještine koje je važno da steknu djeca s teškoćama u razvoju, a nužne su za neovisno življenje. Između ostalog, ističu socijalne vještine, vještine održavanja kućanstva, obrazovni status i svakodnevne životne vještine (NSW Government, 2019.). Osim toga, među važnijim vještinama ističu se održavanje osobne higijene i zdravlja, financijska pismenost, komunikacijske i socijalne vještine (Anderson, 2014.), vještine snalaženja u novim situacijama i vještine samoregulacije i upravljanja vlastitim ponašanjem (PACER Center, 2014.). Dakle, autori ističu mnoštvo vještina koje je nužno usvojiti kako bi djeca s teškoćama u razvoju bila kvalitetno pripremljena za neovisno življenje.

Roditeljski odgoj, obrazovni sustav i institucije predstavljaju kontekst unutar kojega djeca primarno mogu usvojiti neke vještine važne za njihovu što veću samostalnost. Osim toga, važno je istaknuti i uključivanje djece u sportske aktivnosti kao važan čimbenik u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje. Navedeni autori (Blažević i Lukšić, 2007., Sindik, 2009., Bilić-Prčić, 2014., Ozsoy i sur, 1988.; prema Kizar i sur., 2015., Perkins i Noam, 2007.; prema Celenk, 2021.), kao i brojni drugi, naglašavaju značajne dobrobiti koje sportska aktivnost ima za djecu s teškoćama u razvoju. U skladu s tim prepoznaje se potencijal sporta u kontekstu pripreme djece za neovisno življenje kroz jačanje motoričkih sposobnosti, socijalizacije i socijalnih vještina te pomaže u unapređivanju životnih i vještina nužnih za stjecanje što veće samostalnosti za život u zajednici.

CILJ I ISTRAŽIVAČKA PITANJA

Cilj je rada istražiti doprinos i prepreke sudjelovanju djece s teškoćama u razvoju u sportu. Postavljeno je istraživačko pitanje: Kakav je doprinos sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje?

METODA

Sudionici

Populacija obuhvaćena ovim istraživanjem jesu stručnjaci koji provode sportske aktivnosti s djecom s teškoćama u razvoju. Ova je populacija izabrana radi pretpostavke da stručnjaci posjeduju određena stručna znanja koja su potrebna da bi dali relevantne informacije koje se od njih u ovome istraživanju traže. Izabrani su stručnjaci koji provode sportske aktivnosti s djecom jer oni iz neposredna iskustva mogu ocijeniti doprinos sporta u pripremi za neovisno življenje te se, stoga, smatraju najinformativnijim sudionicima.

Metoda uzorkovanja kojom se došlo do stručnjaka jest neprobabilistička metoda namjernoga uzorka. Namjerni je uzorak, prema Milas (2009.), uzorak kojim se odabir ispitanika može prilagoditi procjeni istraživača. Prema tomu, istraživač je taj koji određuje neke kriterije prema kojima uključuje sudionike u svoje istraživanje. Dakle, istraživač bi trebao imati potrebna znanja na temelju kojih će kvalitetno procijeniti koji bi sudionici bili najidealniji informatori, a, osim toga, mora biti dublje upoznat sa samim područjem istraživanja. Ranije stečeno znanje o temi koristi se kako bi proces provođenja istraživanja i odabira sudionika bio ekonomičniji i brži (Milas, 2009.). Kroz određivanje kriterija za uključivanje stručnjaka u istraživanje bit će postignuta najveća moguća informativnost sudionika, što i jest jedan od ideala koji se kvalitativnim istraživanjem nastoji postići.

Tehnika koja se koristila pri odabiru ispitanika jest tehnika kritičnoga slučaja. Korištenje ove tehnike omogućava da se prema nekim obilježjima odabiru ispitanici koji su u kontekstu predmeta istraživanja najinformativniji. Ključna obilježja korištena za potrebe ovoga istraživanja bila su minimalno jednogodišnje iskustvo provođenja sportskih aktivnosti s djecom s teškoćama u razvoju te vrste teškoća u razvoju s kojima stručnjaci rade.

U istraživanju je sudjelovalo sedam sudionika, prosječne dobi 42 godine (raspon dobi između 34 i 52 godine). Petero sudionika ima između 5 i 10 godina iskustva, dok troje ima više od 10 godina iskustva u radu s djecom s teškoćama u razvoju. U istraživanju su sudjelovala tri kineziologa, jedan logoped, dva socijalna pedagoga i jedan rehabilitator.

Postupak provedbe istraživanja

Kako bi se dobili odgovori na istraživačko pitanje i kako bi se postigao cilj istraživanja, bilo je potrebno provesti intervju s relevantnim sudionicima. Intervju je jedna od tehnika prikupljanja podataka tijekom provođenja kvalitativnoga istraživanja. Prema Kannell i Cahn (1968.; prema Milas, 2009.) istraživački je intervju razgovor koji je, radi dobivanja podataka relevantnih za istraživačka pitanja, inicirao intervjuer, a odvija se između dviju osoba. Intervju omogućava da se u tijeku istraživanja dobiju konkretna mišljenja, stavovi i iskustva sudionika bez da se na same sudionike značajno utječe.

Kako bi se došlo do potrebnih podataka, provedeni su polustrukturirani intervjui. Polustrukturirani intervju vrsta je intervju u kojemu imamo unaprijed određena pitanja, ali intervjuer aktivno sudjeluje postavljanjem dodatnih potpitanja ili pitanja radi pojašnjenja (Griffie, 2005.). Jedna od definicija polustrukturiranoga intervju naglašava kako je to vrsta intervju čija je svrha stjecanje uvida u iskustva ljudi radi dublje razumijevanja proučavane pojave (Kvale i Brinkmann, 2008.; prema Brinkmann, 2013.). Struktura i smjernice u polustrukturiranome intervjuu potrebne su jer omogućavaju da podatci dobiveni iz različitih intervju budu međusobno usporedivi, no ispitivaču je na raspolaganju određena fleksibilnost koja mu omogućava bolje shvaćanje stajališta, iskustava i mišljenja ljudi (Guthrie, 2010.).

Intervjui su provedeni u travnju 2022. godine. Sudionici su kontaktirani e-porukama u kojima su dobili osnovne informacije o istraživanju te su pozvani odazvati se na sudjelovanje. Od 43 pozvana stručnjaka, njih 7 odazvalo se pozivu. Pet intervju provedeno je uživo, jedan preko videopoziva te jedan telefonskim putem. Svi su intervjui snimani putem diktafona na mobitelu, prilikom čega su svi sudionici dali pristanak na snimanje.

Mjerni instrument

Polustrukturirani intervju sastojao se od nekoliko cjelina, kao što su doprinos sporta razvoju životnih vještina djece, psihosocijalnomu razvoju i razvoju nekih drugih vještina djece. Na kraju intervju ispitivana su neka obilježja sudionika koja su za ovo istraživanje procijenjena relevantnim, kao što je dužina radnoga iskustva s djecom teškoćama u razvoju i vrste teškoća u razvoju koje djeca s kojom se stručnjaci bave imaju.

Obilježja sudionika izabrana su kroz analizu potencijalne informativnosti sudionika radi dobivanja što relevantnijih i bogatijih informacija. Pitanja o obilježjima sudionika nalazila su se na početku upitnika te su sudionici na njih odgovarali usmenim putem.

Obrađa podataka

U svrhu obrade podataka korištena je tematska analiza. Ova metoda kvalitativne obrade podataka ne osvrće se na objašnjenje konteksta ili značenja odgovora sudionika, nego ih jasno i sustavno raspoređuje u općenitije i strukturirane, povezane, ali međusobno isključive teme. Tematska analiza omogućava nam dobivanje uvida u iskustva i subjektivnu stvarnost sudionika (Braun i Clarke, 2006.). Ova vrsta analize prema Braun i Clarke (2006) uključuje šest koraka: upoznavanje s podacima; generiranje početnih kodova; traganje za temama; pregled i provjera prepoznatih tema; određivanje i imenovanje tema i izrada izvješća.

Kako bi se moglo pristupiti analizi, važno je i po nekoliko puta iščitavati transkript, a, osim toga, preporučljivo je nakon pročitano napravit kratki osvrt na pročitani transkript. Zatim se pristupa potrazi za početnih kodovima. Svaki odlomak ili dio odgovora sudionika imenujemo kodom koji mora biti povezan s istraživačkim pitanjem. Kod prema tomu govori o čemu sudionik u pojedinome dijelu odgovora govori. Kodova može biti i nekoliko desetaka. Izuzetno sličnim kodovima dajemo zajednički naziv. U konačnici, iščitavamo kodove i tragamo za mogućim temama, koji predstavljaju tematski više jedinice te obuhvaćaju nekoliko kodova. Teme imenujemo i one predstavljaju jedinice koje čine cjelinu dobivenih podataka na pojedino istraživačko pitanje. Kao zadnji korak, radi se analiza i pisanje izvješća (Braun i Clarke, 2006.).

Etički aspekti istraživanja

Tijekom cijeloga procesa provedbe istraživanja vodilo se računa o etičkim aspektima istraživanja. Ponajprije, od sudionika je zatražen i dobiven informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Sudionici su pristanak dali usmenim putem, prije početka intervjua i snimanja istoga. O snimanju i svrsi istoga obaviješteni su te su također dali usmeni pristanak. Sudionici su upoznati sa svrhom provođenja intervjua te im je rečeno kako će se podatci koristiti isključivo za analizu na grupnoj razini u kontekstu pisanja diplomskoga rada. Sudionici su upoznati s

dobrovoljnošću sudjelovanja te mogućnošću odustanka od istraživanja. Naglašen je aspekt povjerljivosti te je sudionicima rečeno da se, u skladu s aspektom zaštite privatnosti, neće objavljivati njihova imena i prezimena ni osobni podaci te njihov identitet ni na koji način neće moći biti utvrđen. Upoznati su s činjenicom transkribiranja i analize njihovih odgovora uz korištenje pridodanoga broja i oznake sudionika bez njihovih osobnih imena. Sudionici su, u konačnici, upoznati s pravom uvida u rezultate istraživanja.

REZULTATI I RASPRAVA

U nastavku slijedi prikaz dobivenih rezultata na prvo istraživačko pitanje: **Kakav je doprinos sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje?**

TEME	KODOVI
Napredak u psihosocijalnom funkcioniranju	Razvoj pozitivne slike o sebi Razvoj socijalnih vještina Usvajanje društveno prihvatljivih oblika ponašanja Stjecanje prijateljstava
Napredak u tjelesnome zdravlju	Razvoj vještina grube i fine motorike Razvoj koordinacije Povećanje fizičke snage
Razvoj emocionalnih vještina	Poboljšanje emocionalne regulacije Razvoj emocionalne inteligencije
Kognitivni napredak	Unapređenje pažnje i koncentracije Razvoj samopercepcije
Integracija u društvo	Prihvaćenost djece u društvu Osjećaj pripadnosti obitelji zajednici Širenje socijalne mreže
Osposobljavanje za samostalan život	Stjecanje navike za zdravim životom Razvoj svakodnevne strukture Usvajanje svakodnevnih životnih vještina i navika

Rezultati istraživanja pokazuju kako je jedan od doprinosa sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje **napredak u psihosocijalnome funkcioniranju**. On se očituje u razvoju pozitivne slike o sebi: „Sport pridonosi jačanju samopouzdanja, vjere u sebe, bolje slike o samom sebi kod djece...“ (I1), „Nama je jako puno djece s cerebralnom prohodalo tu jer smo im rekli da mogu. Bitno je da ih se ne gleda onako.. a jadan, ne može... Oni tu shvate da mogu jako puno, da su sposobni za puno stvari i postanu toga svjesni. Počnu vjerovati u sebe. To je velika prednost ovog što radimo“ (I2), „...sport puno znači za nekakav bolji osobni rast, djeca su zadovoljnija sama sobom, sretnija su.“ (I4), „Oni s vremenom stječu samopouzdanje, veću sigurnost u sebe, veću kompetenciju...“ (I5). Osim toga, bavljenje sportom utječe na razvoj socijalnih vještina kod djece s teškoćama u razvoju: „Primjerice, kad su oni svi došli kod nas, oni su zapravo bili grupica individualaca, oni su bili mala grupica, ali se međusobno uopće nisu doživljavali potpuno su si bili nebitni. Kad bi nešto trebali, dolazili bi isključivo do nas, isključivo nama bi bacali loptu kad smo se igrali, uopće se nisu uvažavali, nisu se nešto pretjerano gledali, odbijali su bilo kakve suradnje. U krugu se ne bi htjeli dodavat' loptom, ne bi htjeli radit u paru uopće. Sad smo zapravo došli već do faze, ako sjedimo, ako radimo grupne aktivnosti, oni će se fokusirat' na ono dijete koje mi imenujemo, osloviti jedan drugog, obratiti mu se kad želi... Međusobno oni sad razgovaraju, igraju se zajedno i surađuju, a najbitnije, poštuju jedni druge.“ (I6), „Njima to postaje sve lakše, da priđu drugima, upoznaju se, daju ruku... pitaju jedni druge otkud su, koliko imaju godina... Zovu se imenom i druže.“ (I7), „Oni ne znaju za ruganje jedan drugome, ne postoji ruganje, a ovo drugo... Poštuju se, poštuju mene, kao autoritet, uče govoriti vi. Kod njih nema da će mi reći na ti.“ (I3), „Oni kad znaju da ovise jedan o drugome nekoj igri, oni su pomažu i rade skupa... Znači nastoje pratiti ritam i prilagodit' se drugome. Uče važnost tima, timskog rada i da trebaju jedni drugima pomagati da bi uspjeli.“ (I5). Nadalje, sport ima značajan doprinos za usvajanje društveno prihvatljivih oblika ponašanja: „Mislim da je vrlo bitan sport za usvajanje društvenom poželjnih ponašanja. Prije svega to je ono što svi mi koji smo bili u sportu smo ponijeli te vrijednosti, a općenito čovjek kroz sport jako puno nauči. Prije svega to je poštivanje jedno drugog, i to je što mi kroz sport djecu s teškoćama učimo da poštuju protivnika, kolegu, da da daju podršku, da moraju čekati na red, da moraju poštivati pravila, da nema vikanja, nema guranja, nema tuče, nekakav fer play i to su sve životne vrijednosti koje oni prenose na svoj svakodnevni život.“ (I1), „Pa sad mislim, sport zna-

čajno utječe na usvajanje novih oblika ponašanja, poželjnih struktura što nam je prioritet i u grupnom radu to dolazi najviše do izražaja u aspektu kad oni funkcioniraju sa svojim vršnjacima, a ne samo s terapeutima i roditeljima i odraslim osobama. Pa ja vidim kod svojih klinaca baš veliko poboljšanje. Oni sad već znaju što smiju, što ne smiju, ne guraju se, ne varaju u igri, poštuju jedan drugog. A mislim da kod njih ima i manje tih nekih nepoželjnih ponašanja jer tu puno uče, funkcioniraju prema pravilima i nekako im to uđe u glavu, da...“ (I6), „Oni nauče da ne smiju nikog udariti, da ne smiju trgat’ i bacat’ stvari, da sve što se nalazi u dvorani je i njihovo i da tako treba poštivati te stvari, da treba tako postupati i prema drugim osobama i oni to u principu brzo shvate i jednostavno.. Primjene to u svakodnevnom životu.“ (I2). U pripremi za neovisno življenje važno je i stjecanje prijateljstava koje je isto tako jedan od doprinosa sporta: „Ima nekih koji žele, moraju pobijediti, ali rekla bih da 90 posto njih se tu više razvijaju nekakvi prijateljski odnosi, odnosi zajedništva, prihvaćenosti... To su njihovi prijatelji, kolege sa sporta, vesele se uspjesima jednih i drugih. Ta prijateljstva s vremenom budu sve čvršća i kvalitetnija...“ (I1), „I ta socijalizacija je odlična, oni dolaze pola sata prije treninga da bi se podružili... Ostaju poslije treninga.. druže se u slobodno vrijeme i roditelji i djeca...U principu nema djeteta koje tu ne stekne nove prijatelje.“ (I2), „Na primjer, evo, kad dajemo uputu za rad, koji prije skuži, oni su djeca koja savršeno čitaju sa usana, ali koji prvi skuži pomogne ovome drugome tako da definitivno mislim da su to puno čvršća prijateljstva nego kod djece koja čuju. Mislim da to puno bolje funkcionira. A što je najbolje, druže se i izvan treninga što znači da im ta prijateljstva ostaju ustvari. Bitno je za djecu baš to, da znaju kako je imat’ prijatelje, razvijati povjerenje, ali nekad i tu neku skeptičnost, ustvari sami kontakt s ljudima. Posebno kod djece s intelektualnim teškoćama, njima su prijateljstva bitno iskustvo za nekakav kasniji život gdje će sami donosit’ odluke i znati kome vjerovati kome ne, i tome slično...“ (I3).

Sudionici prepoznaju napredak u psihosocijalnome funkcioniranju djece s teškoćama u razvoju kao jedan od doprinosa sporta u njihovoj pripremi za neovisno življenje. Djeca s teškoćama u razvoju pretežito provode vrijeme u krugu svoje obitelji ili na raznim terapijama i vježbama. Obitelj jest okružje unutar kojega se odvijaju psihosocijalni razvoj i socijalizacija djece, no za cjelovit razvoj djeteta potrebno je šire okružje koje uključuje, između ostaloga, i sportske aktivnosti koje su nužne za pravilan razvoj djeteta (Bašić, 2021.). U prilog ovomu nalazu govore i rezultati brojnih istraživanja. Istraživanje Svjetske zdravstvene

organizacije (2003: prema Bubaš, 2017.) pokazuje kako sudjelovanje u igri i sportu pridonosi rastu samopouzdanja, olakšanju napetosti i razvoju bolje socijalne interakcije uz stjecanje prijateljstava. Uključenost u fizičke aktivnosti i sport može, također, biti poticaj za usvajanje drugih zdravih ponašanja kao što su nekonsumacija cigareta, alkohola i droga, nenasilno ponašanje i ostala društveno prihvatljiva ponašanja. Osim toga, sport pridonosi unapređenju socijalnih vještina djece s teškoćama u razvoju i razvoju bolje slike o sebi (Stanford Children's Health, 2022.). Rezultati se mogu objasniti uzimanjem u obzir činjenice da sport omogućava i zahtijeva sudjelovanje i rad u grupi te da ovakva vrsta sporta uči dijete na zajednički rad s ostalom djecom i odraslima. Sport, osim toga, zahtijeva poštivanje drugih, suradnju i uvažavanje određenih pravila ponašanja (Tomažin, 2015.). Sportska aktivnost također kod djece s teškoćama razvija poželjne osobine, nudi pozitivne modele ponašanja te smanjuje učestalost neprihvatljivih oblika ponašanja (Marojević, 2019.).

Prema odgovorima ispitanika kod djece s teškoćama u razvoju koja se bave sportom vidljiv je **napredak u tjelesnome zdravlju**. U tome kontekstu sudionici su naveli razvoj vještina grube i fine motorike: „Evo mi smo imali tu jednog dečka sedmi razred, on nije znao čučnut'... Mislim to je žalosno da dijete u toj dobi ne zna najjednostavniju radnju, kretnju napraviti. I onda smo mi to vježbali i on je, mogu reći, relativno brzo to usvojio.“ (I7), „Neki roditelji su bili kao, joj di će to moje dijete... On Vam to ne može. A sad zna i držat' reket i igra tenis kao sva druga djeca.“ (I4), „Primjećujem kod njih, u fizičkom smislu se razlika vidi već nakon nekoliko treninga, od, ne znam, od krivog držanja do stopala do koljena, apsolutno cijeli taj sustav tijela od trupa prema dolje se poboljšava“ (I3), „Vrlo često roditelj dobije od doktora ispričnicu da dijete ne mora sudjelovati na nastavi tjelesnog u školi... I djeca vrlo često tek ovdje nauče osnove motorike, skočiti, uhvatit nešto, hodati na prstima... te stvari oni prije nisu znali, nije se od njih tražilo, a sad ih bez problema obavljaju.“ (I4). Osim grube i fine motorike, primjećuju povećanje fizičke snage djece s teškoćama u razvoju: „Evo tu mogu uzet za primjer djeteta jednog malog koji je došao kod nas prije godinu i pol, koliko je napredovao. Došao je sa mamom, mama je bila njemu asistent na treningu i to je dijete čija je dijagnoza autizam sa još popratnim stanjima. Na početku je došao s mamom, njoj se skrivao iza leđa nije htio uopće sudjelovat' i morala mu se davati fizička potpora. Evo nakon godinu dana to je dijete koje samo ulazi u trening bez fizičke potpore, prolazi poligone koji se sastoje od raznih prepreka, prepona, gdje se mora noga

dignuti visoko spustit' dolje, gdje mora poskočiti, gdje mora odraditi razne motoričke zadatke i tu se u biti vidio najveći napredak koliko dijete sa upornim radom, on je dijete koje je dolazilo svaki tjedan na trening, u tjelesnoj snazi napredovalo.“ (I1). Također, kao bitan doprinos sporta ističu i razvoj koordinacije: „Temelj našeg programa je učenje padova, prevencija ozljeđivanja kod djece posebno kod djece s motoričkim teškoćama. Njih učimo takvim situacijama, da oni znaju postaviti se, pasti a da se ne ozlijede.“ (I2), „A ono što je ovdje bitno jest da djeca postaju fizički jača, koordiniranija, posebno djeca s tjelesnim invaliditetom. Djeca koja su u kolicima na fizikalnoj terapiji često vježbaju noge... Mi ovdje forsiramo i ruke tako da postanu stabilniji. Ravnoteža im se poboljšava u cijelosti.“ (I7).

Kretanje je pretpostavka sudjelovanja u većini sportova. Sport nudi prostor i oblike aktivnosti koje pridonose razvoju motoričkih vještina kod djece. Sportska aktivnost pomaže djeci u izgradnji zdravih kosti, mišića i zglobova, a u konačnici djeluje na učinkovitu funkciju vitalnih organa, srca i pluća (Bašić, 2021.). Štrukelj (2021.) primjećuje kako upravo zahtjevi sporta pridonose razvoju motorike kod djece. Prilikom kretanja u našem se organizmu pojačava aktivnost svih fizioloških funkcija što poboljšava njegovo funkcioniranje. Tako dolazi do izmjene tvari u organizmu te eliminacije štetnih tvari iz organizma (Marojević, 2019.). Nadalje, u tome kontekstu Sindik (2008.) objašnjava kako kretanje omogućava stvaranje veće gibljivosti, koordinacije i ravnoteže. Osim jačanja mišića i kostiju, sport utječe i na unutarnje organe. Marojević (2019.) objašnjava ovakav doprinos sporta tjelesnomu zdravlju djece. Kretanje, napor i trčanje ubrzavaju puls djeteta koje zatim diše češće i dublje, a mišići obavljaju naporniji rad. Pluća i srce tako dobivaju snagu i povećavaju svoju produktivnost (Marojević, 2019.).

Ispitanici u svojim odgovorima naglašavaju važnost **razvoja emocionalnih vještina** kod djece s teškoćama u razvoju koja se bave sportom. U tome aspektu navode poboljšanje emocionalne regulacije: „Oni s vremenom, uz tu strukturu i trening dosta lakše kontroliraju emocije.“ (I6), „Napreduju i u tim emocijama... Znaju izraziti kad im je previše, primjerice plaču ako im je previše pa to razumijemo, nauče pokazati izrazom lica što misle pa nam to olakšava kod djece koja su neverbalna.“ (I6), „Sportska natjecanja su dobre situacije da se djeca naviknu na to da se nauče nositi s tim situacijama koje i jesu svakodnevne da nauče se emocionalno regulirati u školi i bilo kojoj društvenoj situaciji. Oni to

ovdje dobiju i roditelji nam daju povratne informacije koje stvarno govore tom u prilog, da su velike promjene kod djece u smislu napretka.“ (I7), „Strukturirane aktivnosti im pomažu da se nauče nekim važnim vještinama i unaprijede emocionalnu regulaciju, da se nauče pokaziva-nju želja i potreba na prihvatljive načine.“ (I3). Osim emocionalne re-gulacije ispitanici ističu da kod djece s teškoćama u razvoju primjećuju i razvoj emocionalne inteligencije: „Oni skuže, pa dobro, pa ja nisam samo dijete u invalidskim kolicima, ja to mogu. Postanu svjesniji svojih mogućnosti i budu nekako... zadovoljniji, sretniji, ispunjeni. Nekako su svjesniji sebe i svojih stanja, svojih mogućnosti.“ (I2), „S vremenom oni nauče ponajprije prepoznati emocije drugog djeteta, a onda s vremenom i reagiraju, kako se međusobno povezuju tako sve više tješe jedan drugog, zajedno se smiju... Onako, što se tih emocija tiče, postaju dosta osjetljiviji jedni na druge.“ (I3), „Znači uopće razvoj te svijesti da druga osoba postoji, da nisi jedini ovdje na čije se emocije odgovara. Dijete tu nauči izaći iz samog sebe i obratit' pažnju na drugo dijete, na njegovo stanje i razumjet' kako se prema tome postaviti. A ja mislim da je to i inače bitno i visokofunkcionalna djeca s autizmom to mogu i to najbolje uče ovdje u grupi gdje su drugi i struktura.“ (I7).

Uvriježeno je mišljenje da tjelesna aktivnost sama po sebi može poboljšati pozitivne, smanjiti negativne emocije te pomoći u njihovoj regulaciji i razumijevanju. Sudionici ovoga istraživanja navode kako sportske aktivnosti pridonose razvoju emocionalnih vještina kod djece s teškoćama u razvoju. Rezultat istraživanja u skladu je s nalazima istraživanja drugih istraživača. Naime, istraživanja (Wang i sur., 2020; Rodriguez-Romo i sur., 2021.) potvrđuju postojanje pozitivne povezanosti između bavljenja sportom i visine emocionalne inteligencije kod djece i mladih. Osim toga, istraživanje Pintarić (2019) pokazuje kako bilo koji oblik sporta ili rekreacije pridonose boljemu i stabilnijemu emocionalnom doživljavanju i reagiranju. Druga su istraživanja pokazala da tjelesna aktivnost također ima pozitivan učinak na sposobnost emocionalne regulacije (Bernstein i McNally, 2016., 2017.; Edwards i sur., 2017., 2018.; prema Zhang i sur., 2019.). Wang i sur. (2020.) nude objašnjenje ove pojave. Naime, navode kako solidarnost, interpersonalna komunikacija i emocionalno izražavanje koje pruža sportsko okruženje tijekom tjelesne aktivnosti pogoduju razvoju emocionalne inteligencije. To može objasniti nalaz ovoga istraživanja s obzirom na to da sudionici navode jasne promjene u emocionalnoj regulaciji i emocionalnoj inteligenciji djece koja se bave sportom.

Bitnim doprinosom sporta sudionici smatraju i **kognitivni napredak**. U tome kontekstu ističu unapređenje pažnje i koncentracije kod djece s teškoćama u razvoju: „I kroz sport radimo na tom povećanju pažnje i koncentracije tako da ti segmenti kad su krenuli su bili na nivou da bi riješili jedan krug poligona, sada je već to došlo da mogu bez ikakvog poticaja riješiti dva tri kruga poligona bez pada koncentracije i pažnje. Da, jer je djeci, posebno s poremećajem pažnje to teškoća s kojom se susreću svakodnevno, a ovdje ipak uspijevaju to malo nadograditi, ispeglati“ (I1), „A pogotovo kod djece koja imaju problema s koncentracijom, koja imaju dijagnosticiran ADHD, pažnja i koncentracija.. neka djeca nemaju aspekt pažnje duže od 10 sekundi... apsolutno sad ostaju sami na bazeni i sve što im se kaže rade. Tako da su to pomaci veliki.“ (I3). Sudionici kod djece primjećuju i razvoj samopercepcije: „Tu je ogroman utjecaj sporta, ne samo na motorički aspekt nego i na djetetovu percepciju samog sebe, oni uočavaju svoje mogućnosti, sposobnosti, ja mogu, to znam, to sam sposoban... svjesni su svojih kapaciteta...“ (I5), „Upravo to rušenje nekakvih predrasuda i to ne samo ljudima oko njih nego njima samima... Jer oni se uključe s 12, 13 godina i do tad ih je svijet percipirao na jedan način, a sad dolaze u svijet gdje ih se gleda kroz drugačije. Onda oni i sami sebe krenu drugačije percipirat', kroz svoje mogućnosti, pored svojeg invaliditeta što mogu, za što su dovoljno sposobni... Inače stalno imaju naglasak na onom što ne mogu, tako da prelaze svoje neke komfort zone i razvijaju to neko zdravo viđenje sebe, realnije.“ (I2).

Prema Šalaj (2013.) vježbanje potiče dječji mozak na razvoj većega broja veza među stanicama, čime se povećava kognitivni kapacitet. Sindik (2009.) također ističe važnost sporta za kognitivni napredak djece. Autori objašnjavaju doprinos sporta kognitivnomu napretku djece. Naime, djeca koja se bave sportom izložena su nebrojenim podražajima tijekom sportskih aktivnosti i natjecanja. Tijekom sportskih aktivnosti susreću se s fokusom na pravila, razmišljanjem o potezima protivnika i zadržavanjem koncentracije unatoč buci i drugim čimbenicima koji otežavaju zadržavanje fokusa na igri. Djeca u skladu s tim moraju izabrati relevantne podražaje, a ignorirati nevažne, odnosno distraktore (Canterbury Strength, 2020.). To daje objašnjenje nalazu ovoga istraživanja koji ukazuje na pozitivan doprinos sporta kognitivnomu napretku djece.

Ispitanici smatraju kako je **integracija u društvo** bitan doprinos sporta u pripremi za neovisno življenje. U tome kontekstu navode prihvaćenost

djece u društvu: „...tako da iz našeg iskustva vidimo da fizičko vježbanje pomaže generalno u svim aspektima našoj djeci jer ona se osjećaju prihvaćena među svojim vršnjacima.“ (I5), „Kad mi putujemo, idemo na natjecanja, druga djeca se familijariziraju s djecom s teškoćama i to stvarno znači za neku njihovu prihvaćenost, a druga djeca se naviknu na njih i prihvate ih bez obzira na invaliditet.“ (I7), „Mi provodimo tu inkluziju, znači nama djeca bez teškoća i djeca s teškoćama treniraju zajedno i svima je to sasvim normalno, najurednije prime to kao nešto potpuno normalno.“ (I2). Za integraciju u društvo važno je i širenje socijalne mreže: „Znači, oni su navikli uvijek ić' na terapije i u školu to su uglavnom specijalne škole ili posebni razredi tako da nekakvo društvo van toga nemaju i zato je iznimno bitan ovaj sport za njih gdje mogu steć' razne prijatelje iz nekih drugih škola, iz nekih drugih grupa.“ (I1), „Samim sudjelovanjem u sportu djeca upoznaju drugu djecu, druge ljude, trenere, roditelje, obitelj druge djece. To im daje važnu podlogu za socijalno funkcioniranje i svakodnevno uklapanje u društvo. Sport značajno utječe na te socijalne vještine i samim time djeca koja se bave sportom se sigurno bolje integriraju u društvo u odnosu na djecu koja se ne bave sportom.“ (I6). Također, sport pridonosi i osjećaju pripadnosti obitelji zajednici: „Bitno je i za djecu i za roditelje jer osjećaju tu pripadnost osjećaju da su prihvaćeni u grupi, u zajednici u kojoj žive.“ (I1), „Druže se u slobodno vrijeme i roditelji i djeca međusobno. To je velika korist sporta, povezuje ljude Ta inkluzija se baš vidi tu što cijele obitelji se međusobno povezuju, i roditelji i djeca i širi se njihova nekakva mreža ljudi. Dopisuju se, ostaju u kontaktu sa svojim prijateljima sa juda, a roditelji s drugim roditeljima. Cijele obitelji se nekako uključuju više kroz sport kao neku dodatnu aktivnost, pored svih terapija i svega na što djeca idu.“ (I2).

Svjetska zdravstvena organizacija (2003; prema Bubaš, 2017.) navodi kako sport pridonosi integraciji djece u društvo. Nalaz ovoga istraživanja u skladu je s nalazima drugih istraživača. Naime, Bonias u svojem istraživanju (2019.; prema Kamberidou i sur., 2019.) ističe bitnu ulogu sporta u integraciji osoba s invaliditetom u društvo. Isti nalaz i važnost sporta ističe Kirakosyan u svojem nedavnom istraživanju (Kirakosyan, 2019.). Sport stvara okruže u kojemu djeca s teškoćama u razvoju upoznaju drugu djecu s teškoćama i bez teškoća, a neizbježno je i međusobno povezivanje roditelja i obitelji djece s teškoćama u razvoju. Tako se proširuju socijalne mreže obitelji djece s teškoćama u razvoju što u konačnici pridonosi smanjenju izoliranosti i boljom uključenošću u društvo.

Iznimnom bitnim doprinosom sporta pripremi za neovisno življenje sudionici ističu **osposobljavanje djece za samostalan život**. Unutar toga područja navode stjecanje navike za zdravim životom: „Bitno je i stjecanje navike za zdravim životom, za bavljenje sportom. To mnoga djeca nemaju, a to dolazi iz obitelji. Ako neka obitelj nema naviku bavljenja sportom, ne mogu to prenijeti na dijete, tako da mi ovdje od njih zapravo želimo im prenijeti tu naviku koliko je sport zdrav, koliko je bitno baviti se tjelesnom aktivnošću.“ (I1), „Najvažnije je što se počele kretati i izvan dvorane. Količina kretanja koju će dobiti je od ogromne važnosti i kad oni sami steknu naviku za kretanjem, to u njihovom svakodnevnom životu puno znači.“ (I2). Nadalje, važnim vide i razvoj svakodnevnih struktura: „Ipak im je organiziran dan. Oni tad misle, aha, danas mi je organiziran dan, imam tenis, oblačim se, spremam se... Imaju strukturu. Struktura je kod njih jako važna. Sport je, što se tiče usvajanja strukture kod djece s teškoćama vrlo vrlo važan zbog te samostalnosti i sigurnosti koju dobivaju.“ (I4), „Da, struktura... To im je jako bitno za općenito, za funkcioniranje uopće. Dezorganizacija u danu bi njih pojela, djeca inače vole strukturu, a u konačnici u odrasloj dobi će im to ostati za eventualno daljnje školovanje, rad...“ (I2), „Mislim da zapravo te kretanje stvarno puno puno njima znači i za osjećaj organiziranosti u danu... Znaju kad što imaju, dižu se na vrijeme, doručak, odlazak u školu, na terapije, navečer trening koji oni uče uklopiti u svoj raspored... Tako da im to puno znači za tu neku... rekla bi čvršću strukturu u danu. A kasnije, da, to je izuzetno bitno u kontekstu samostalnog života jer će ih odrasli život isto tako tražiti organizaciju i strukturu...“ (I6). U kontekstu osposobljavanja za samostalni život sudionici ističu važnost usvajanja svakodnevnih životnih vještina i navika: „Definitivno je slijedeće uputa, čekanje u redu, čekaš na svoj red, slijediš upute dane zadatke pratiti. To je nešto što im ima utjecaja u svakodnevnom životu, kod ne znam, čekanja tramvaja, čekanja u vožnji, čekanja u pošti čekanja na blagajni. Izlažeš ih situacijama gdje smo zimi unutra ljeti smo vani, mijenja se okruženje u kojem rade, malo ih se izbacuje iz rutine. Oni moraju tu za sobom pospremiti, posložiti loptice, neke stvari koje usvoje i ostanu ima za život, pospremiti za sobom, počisti, donesi odnesi...“ (I4), „Često su roditelji nesvjesno postali sluge svojeg djeteta. Roditelj će preobuti djecu, napraviti sve, a ovako oni uče da se sami presvlače, oblače, hrane i to prihvate.“ (I7), „...šire lepezu svojih mogućnosti i znanja pa poslije i navika i sposobnosti koje može koristiti u svakodnevnom životu.“ (I6), „Naša ideja i je da ih kroz sport učimo svakodnevnom

životu, da usvoje navike ranog dizanja, odlaska na trening, bolja prehrana... Umorniji su navečer, ranije idu spavat'. Sve to utječe na razvoj boljih navika. Praktično im je za život.“ (I4)

Istraživanja su pokazala da sport ima bitne psihološke i druge prednosti za djecu te ih uči važnim životnim vještinama. Sudjelovanje u timskim sportskim aktivnostima pomaže djeci da razviju mnoge vještine koje će im trebati za samostalan život (Health Direct, 2020.). Rezultat ovoga istraživanja u skladu je s dosadašnjim nalazima. Naime, strana istraživanja (Celenk, 2021.) pokazuju da sport bitno unapređuje životne vještine djece. Osim toga, novije istraživanje provedeno na mladim osobama s invaliditetom ukazuje na činjenicu da mladi s invaliditetom koji se bave sportom imaju puno razvijenije životne vještine u odnosu na mlade s invaliditetom koji se ne bave sportom (Celenk, 2021.). Osim toga, Svjetska zdravstvena organizacija (2003.; prema Bubaš, 2017.) navodi kako sport pridonosi usvajanju zdrave prehrane i navika. Sport od djece traži usvajanje nekih navika, samostalnost, samostalno donošenje odluka, organiziranje dana u kojemu će naći vrijeme za trening i neke druge vještine koje su od velikoga značaja za što samostalniji život. Djeca sudjelovanjem u sportskim aktivnostima imaju priliku samostalno djelovati, postizati rezultate i uspjehe svojim trudom, surađivati, a u konačnici stjecati naviku za bavljenje sportom, što je izuzetno bitno za njihov daljnji razvoj i samostalno življenje.

ZAKLJUČAK

Kod djece s teškoćama u razvoju prisutne su specifičnosti na različitim aspektima njihova razvoja, što treba uzeti u obzir prilikom odabira aktivnosti koje će pridonijeti njihovom što pravilnijem razvoju. Između ostaloga, sport se ističe kao bitan čimbenik u osnaživanju i cjelovitu razvoju ove skupine djece. Sport pridonosi adekvatnu motoričkom i psihosocijalnom razvoju i razvoju važnih životnih vještina. Ipak, djeca s teškoćama rijetko su uključena u sportske aktivnosti i tako nemaju priliku iskusiti sve dobrobiti koje sport za njih nudi.

U provedenome istraživanju dobiveni su rezultati koji prikazuju doprinos sporta u pripremi djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje. Sudionici istraživanja ističu višestruke dobrobiti na nekoliko razina. Ponajprije, smatraju kako bavljenje tjelesnom aktivnošću može rezultirati napretkom u psihosocijalnome razvoju, gdje je kod djece vidljiv razvoj

pozitivne slike o sebi i razvoj socijalnih vještina. Osim toga, djeca usvajaju društveno prihvatljive oblike ponašanja te stječu prijateljstva. Isto tako, sudionici kod djece primjećuju napredak u tjelesnome zdravlju koji se očituje u razvoju vještina grube i fine motorike, razvoju koordinacije i povećanju fizičke snage djece. Nadalje, emocionalne vještine istaknute su kao još jedan bitan čimbenik pripreme djece s teškoćama u razvoju za neovisno življenje. Naime, sudionici naglašavaju kako se kod djece poboljšava emocionalna regulacija, a, osim toga, napreduju i u pogledu razvoja emocionalne inteligencije. Sudionici su istaknuli i kognitivni napredak kao važnu dobrobit sporta za djecu. Tako naglašavaju da sport pridonosi unapređenju pažnje i koncentracije te razvoju samopercepcije. S druge strane, stručnjaci objašnjavaju da bavljenje djece s teškoćama sportom daje važan doprinos i integraciji u društvo, pri čemu ističu prihvaćenost djece u društvu, osjećaj pripadnosti obitelji zajednici i širenje socijalne mreže djece s teškoćama u razvoju. U konačnici, sudionici navode kako sport pridonosi osposobljavanje djece s teškoćama za samostalan život kroz stjecanje navika za zdravim životom, razvoj svakodnevne strukture i usvajanje svakodnevnih životnih vještina i navika.

Ukupno govoreći, rezultati ovoga istraživanja nedvojbeno upućuju na brojne dobrobiti bavljenja djece s teškoćama u razvoju sportom u kontekstu njihove pripreme za neovisno življenje. Potreban je koordiniran i usmjeren rad svih ustanova, stručnjaka koji rade s djecom s teškoćama u razvoju pa i samih roditelja u smjeru unapređenja dostupnosti sporta za djecu s teškoćama u razvoju kako bi se ona mogla, sudjelujući u sportskim aktivnostima, razvijati i osnaživati za neovisno življenje u budućnosti.

Potrebno je istaknuti da ovo istraživanje donosi perspektivu stručnjaka, a svakako bi u budućim istraživanjima bilo korisno osvrnuti se i na druge perspektive kao što su roditelji i djeca i mladi s teškoćama u razvoju.

THE CONTRIBUTION OF SPORTS IN PREPARING CHILDREN WITH DISABILITIES FOR INDEPENDENT LIVING

Abstract

Children with developmental disabilities are children who have long-term physical, mental, intellectual, sensory and other impairments which, in interaction with various barriers, can hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others. Their upbringing is marked by a multitude of activities aimed at reducing difficulties and acquiring educational competencies, while they participate in recreational, sports, and other leisure activities in almost negligible numbers. However, sports are recognized as an extremely promising factor in the context of empowering children with developmental disabilities and creating preconditions for independent living. Therefore, the aim of this research was to investigate the contribution of the participation of children with developmental disabilities in sports activities from the perspective of experts. The conducted qualitative research shows that playing sports for children with developmental disabilities improves their psychophysical functioning, advances their physical health, develops emotional skills, fosters cognitive progress, facilitates social integration and prepares them for independent living. The research results indicate numerous advantages and visible positive effects of sports in the context of preparing children with developmental disabilities for independent living.

Keywords: children with developmental disabilities, sport, independent living

LITERATURA

1. Anastasovski, I. Milenkovski, J. Veličkovska Aleksovska, L. (2013). Značaj sporta i sportske aktivnosti u odrasloj dobi. Skoplje: Fakultet fizičke kulture.
2. Anderson, L. (2014). *Independent living*. Posjećeno 5.5.2022. na mrežnoj stranici Office of the State Superintendent of Education: <https://osse.dc.gov/sites/default/files/dc/sites/osse/documents/Independent%20Living.pdf>
3. Armando, G. (2015). *Dijete s teškoćama u razvoju*. Posjećeno 22.4.2022. na mrežnoj stranici Little Dot: <https://littledotapp.com/hr/blog/rast-i-razvoj/dijete-s-teskocama-u-razvoju>.
4. Axelsson, A, K. & Wilder, J. (2014). Frequency of occurrence and child presence in family activities: a quantitative, comparative study of children with profound intellectual and multiple disabilities and

- children with typical development. *International Journal of Developmental Disabilities*, 60(1), 13-25.
5. Bartoš (2016). *Sociološko – kineziološki pristup sportskoj rekreaciji u resocijalizaciji osoba s invaliditetom*. Posjećeno na mrežnoj stranici 16.9.1923. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/235852>.
  6. Bašić, I. (2021). Uključivanje djece s teškoćama u sportske aktivnosti. *Završni rad*. Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffst%3A3376/datastream/PDF/view>.
  7. Blažević, I. & Lukšić, E. (2007) Primjena atletskih sadržaja u radu s djecom predškolske dobi. U: Findak, V. (ur.), *16. ljetna škola kineziologa Republike Hrvatske* (str. 406-409). Poreč: Hrvatski kineziološki savez
  8. Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
  9. Brinkmann, S. (2013). *Qualitative interviewing*. New York: Oxford University Press.
  10. Bubaš, M. (2017). *Procjena funkcioniranja djece s teškoćama u razvoju ovisno o sudjelovanju u sportskim aktivnostima*. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci Filozofski fakultet.
  11. Canterbury Strength (2020). Sport Psychology: Attention & Concentration. Posjećeno 16.4.2022. na mrežnoj stranici Canterbury Strength: <https://www.canterburystrength.com/post/attention-concentration>.
  12. Çelenk, Ç. (2021). Motivation Affects Sports and Life Skills in Physical Disabled People. *Propósitos y Representaciones*. 9(3).
  13. Council of Europe, (1992). *The European Sport Charters*. Strasbourg: Department of Health Promotion and Physical Education.
  14. Griffie, D. T. (2005). Research Tips: Intervju Data Collection. *Journal of Developmental Education*, 28(3), 36.
  15. Guthrie, G. (2010), Interviews. U: Guthrie, G. *Basic Research Methods: An Entry to Social Science Research*. New Delhi: SAGE Publications India Pvt Ltd.
  16. Hauschild, (2017). Identification of children with disabilities. Posjećeno 23.4.2022. na mrežnoj stranici Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit: https://www.giz.de/en/downloads/06_Identification%20of%20Children%20with%20Disabilities.pdf.

17. Health Direct (2020). Developing life skills through sports. Posjećeno 2.5. na mrežnoj stranici Health Direct: <https://www.healthdirect.gov.au/developing-life-skills-through-sports>.
18. In Portal (2015). *Psiholozi: Pogrešno je izjednačavati djecu s posebnim potrebama i djecu s teškoćama u razvoju*. Posjećeno 20.5.2022. na mrežnoj stranici In Portala: <https://www.in-portal.hr/in-portal-news/moderna-vremena/8971/psiholozi-pogresno-je-izjednacavati-djecu-s-posebnim-potrebama-i-djecu-s-teskocama-u-razvoju>.
19. Kamberidou, I., Bonias, A., & Patsantaras, N. (2019). Sport as a means of inclusion and integration for “those of us with disabilities”. *European Journal of Physical Education and Sport Science*, 5(12), 99-12.
20. King, G., Law, M., Hurley, P., Petrenchik, T. & Schwellnus, H. (2010). A Developmental Comparison of the Out-of-school Recreation and Leisure Activity Participation of Boys and Girls With and Without Physical Disabilities. *International Journal of Disability, Development and Education*. 57(1).
21. Kirakosyan, L (2019). Sport for All and Social Inclusion of Individuals with Impairments: A Case Study from Brazil. *Societies*, 9(44).
22. Kizar, O., Dalkilic, M., Ucan, I., Mamak, H. & Yihit, S. (2015). The importance of sports for disabled children. *Merit Research Journal of Art, Social Science and Humanities*, 3(5), 58-61.
23. Leutar, Z. & Buljevac, M. (2020). *Osobe s invaliditetom u društvu*. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada.
24. Marojević, M. (2019). Važnost bavljenja sportom u ranoj i predškolskoj dobi. Završni rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
25. Martin, J. J. (2006). Psychosocial aspects of youth disability sport. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 23(1), 65-77.
26. Milas, G. (2009). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
27. NSW Government (2016). *Independent Living Skills - A checklist for young people in care*. Posjećeno 7.5.2022. na mrežnoj stranici NSW Government: https://facs-web.squiz.cloud/__data/assets/pdf_file/0011/319367/Independent-Living-Skills-A-checklist-for-young-people-in-care.pdf
28. PACER center (2014). *Housing: First Steps to Independent Living*. Posjećeno 11.5. na mrežnoj stranici PACER center: <https://www.pacer.org/housing/pdf/HousingWebinar2014.pdf>

29. Paušić, J., Čorak, A., & Galić, B. (2013). Individualno vježbanje djeteta s poteškoćama u razvoju. *Zbornik radova*, 22, 507-512.
30. Pintarić, N. (2019). *Uključenost djece s invaliditetom u sportske aktivnosti*. Posjećeno 16. 9. 2023. na mrežnoj stranici: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/270129498.pdf>
31. Prskalo, I., Babin, J. & Bilić-Prčić, A. (2014). Kineziološke aktivnosti i sadržaji za djecu, učenike i mladež s teškoćama u razvoju i ponašanjju. U: Findak, V. (ur.) *23. ljetna škola kineziologa Republike Hrvatske* (str. 38-46). Poreč: Hrvatski kineziološki savez
32. Rodriguez-Romo, G., Blanco-Garcia, C., Diez-Vega, I. & Acebes Sánchez, J. (2021). Emotional Intelligence of Undergraduate Athletes: The Role of Sports Experience. *Frontiers in Psychology*, 12
33. Sanches-Ferreira, M., Alves, S., Silveira-Maia, M., Gomes, M., Santos, B. & Lopes-dos Santos, P. (2019). Participation in Leisure activities as an indicator of inclusion: A comparison between children with and without disabilities in Portugal. *European Journal of Educational Research*, 8(1), 221-232.
34. Shields, N. & Synnot, A. (2016). Perceived barriers and facilitators to participation in physical activity for children with disability: a qualitative study. *BMC pediatrics*, 16, 9.
35. Sindik, J. & Brnčić, B. (2012). Psihološke dobrobiti sporta za djecu. *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, 3 (2), 91-94.
36. Sindik, J. (2008). *Sport za svako dijete*. Buševac: Ostvarenje
37. Sindik, J. (2009). Kineziološki programi u dječjim vrtićima kao sredstvo očuvanja djetetova zdravlja i poticanja razvoja. *Medica Jadertina*, 39 (1-2), str. 19-28.
38. Stanford Children's Health (2022). *Sports and Children with Special Needs*. Posjećeno na mrežnoj stranici Stanford Children's Health: <https://www.stanfordchildrens.org/en/topic/default?id=sports-and-children-with-special-needs-160-20>.
39. Šalaj, S. (2013). Rana motorička stimulacija - preduvjet sportske izvrsnosti. *11. godišnja međunarodna konferencija Kondicijska proprema sportaša* (str. 66 - 69). Zagreb: Kineziološki fakultet Sveučilišta u Zagreb
40. Štrukelj, V. (2021). *Važnost tjelesne aktivnosti u predškolskoj dobi*. Završni rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
41. Tomažin, O. (2015). *Utjecaj sporta na rast i razvoj djece predškolskog uzrasta*. Završni rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.

42. UNICEF (2017). *Children with disabilities*. Posjećeno 21.4.2022. na mrežnoj stranici UNICEF-a: <https://www.unicef.org/eap/what-we-do/children-with-disabilities>.
43. UNICEF (2021). *Children with disabilities overview*. Posjećeno 22.4.2022. na mrežnoj stranici UNICEF-a: <https://data.unicef.org/topic/child-disability/overview/>.
44. Wang, K., Yang, Y., Zhang, T., Ouyang, Y., Liu, B., & Luo, J. (2020). The Relationship Between Physical Activity and Emotional Intelligence in College Students: The Mediating Role of Self-Efficacy. *Frontiers in psychology*, *11*(967).
45. Zhang, Y., Fu, R., Sun, L., Gong, Y. & Tang, D. (2019). How Does Exercise Improve Implicit Emotion Regulation Ability: Preliminary Evidence of Mind-Body Exercise Intervention Combined With Aerobic Jogging and Mindfulness-Based Yoga. *Frontiers in Psychology*. *10*(1888).

PRONAĐENO, A STVORENO: PREGLED WINNICOTTOVE MISLI O PRIJELAZNOME OBJEKTU

MARIJA ETEROVIĆ

Klinička bolnica Dubrava, Klinika za psihijatriju,
Referentni centar Ministarstva zdravlja
za poremećaje uzrokovane stresom,
Zagreb, Republika Hrvatska

Pregledni rad
UDK: 154.913-053.2
Winnicott D. W.
159.922.7 Winnicott D. W.

Sažetak:

Prijelazni je objekt intrinzični dio djetetova puta od prvotna jedinstva s majkom, odnosno apsolutne ovisnosti i nesposobnosti razlikovanja sebe od okoline do relativne ovisnosti i sposobnosti razlikovanja Ja od ne-Ja. Razvija se u sklopu dijade majka – dijete, na temelju majčina pouzdana prilagođavanja djetetovim potrebama te posljedična djetetova osjećaja povjerenja u majku i doživljaja onipotentnosti, u (prijelaznome) prostoru koji spaja i razdvaja unutarnje od vanjskoga. U radu se razmatraju preduvjeti za nastajanje prijelaznoga objekta, njegove odlike s naglaskom na paradoksalne aspekte, neophodnost za razvoj osjećaja *selfa* te razvojna sudbina. Naglašava se važnost prijelaznoga prostora, ne samo kao dijela razvojnoga procesa nego kao mjesta igre, istoznačne s kreativnim življenjem koje daje osnovu za cjelokupno kulturalno iskustvo i kroz koje se osoba opetovano može pronalaziti, osjećati se živom, balansirajući pritom između činjenica i fantazija, između individualnosti i povezanosti.

Ključne riječi: prijelazni objekt; prijelazni prostor; self; igra; kreativnost

U POČETKU – PREDUVJETI ZA NASTAJANJE PRIJELAZNOGA OBJEKTA

Dijete treba dobar početak kroz sjedinjenost s majkom (odnosno osobom koja utjelovljuje majčinske funkcije, ne mora nužno biti riječ o biološkoj majci). Neminovno je ovisno o okolini i ta ovisnost određuje njegov emocionalni razvoj. Winnicott (1960; 1971a) predlaže da postoji stadij u razvoju ljudskoga bića koji prethodi objektivnosti i perceptivnosti te opisuje put od *apsolutne ovisnosti* preko *relativne ovisnosti* do *prema neovisnosti* (nazivom potonjega ukazuje na to da nikada ne po-

stižemo potpunu neovisnost). U stadiju apsolutne ovisnosti dijete ne razlikuje Ja od Ne-Ja (sebe od majke, odnosno od okoline), nema kontrolu nad majčinom skrbi te je ne poima. U poziciji je da dobije nešto što mu treba ili, pak, zbog manjka istoga trpi. Možemo reći da na teoretskome početku dijete živi u subjektivnome ili konceptualnome svijetu. Potom u stadiju relativne ovisnosti dijete može postupno postati svjesno potreba za majčinom skrbi te ih povezati sa svojim impulsima. Kroz kumuliranje sjećanja na dobiveno, projekciju osobnih potreba i pounutranje (introjekciju) njihova zadovoljavanja, razvija se povjerenje u okolinu pa dijete može napredovati do „prema neovisnosti“.

VAŽNOST ILUZIJE SVEMOĆI

Dojenče ima potrebu vjerovati da je odgovorno za stvaranje onoga što dobiva od majke. Majka mu kroz vrlo delikatnu i aktivnu prilagodbu nudi sebe, opetovano, u trenutcima kada za njom osjeća potrebu te kada je spremno zamisliti, odnosno stvoriti nešto poput onoga što mu je ponuđeno. Gladno je, plače, stvara ideju o nečemu što će utažiti njegovu potrebu, dojka mu se nudi baš u pravo vrijeme. Dakle, dojenče dobiva ono što mu treba, kada mu treba i na način na koji mu treba (pritom riječ „dojka“ ne označava samo konkretan dio majčina tijela nego čitavu tehniku majčinstva). Sve ga to vodi do toga da vjeruje da je dojku stvorilo. Riječ je o iluziji svemoći koja je djetetu nužna (Abram, 2007a).

Promjena iz primarnoga stanja u ono u kojemu je moguća objektivna percepcija nije stvar samo inherentnoga ili naslijeđenoga procesa rasta; za nju je potreban dodatak minimuma iz okoline (Winnicott, 1971a). Kako bi dijete koje se razvija i izlazi iz stadija apsolutne ovisnosti moglo razdvojiti i razumjeti razliku između unutra (onoga što je u njemu) i vani (okolina), potrebno je da prvo majku doživi kao odvojenu od sebe, odnosno kao Ne-Ja. Da bi se to počelo događati, majka mora *postupno* početi smanjivati svoje prilagođavanje djetetovim potrebama te tako *postupno* ukidati djetetovu iluziju vlastite svemoći. Nakon što je, dakle, pomogla djetetu da uspostavi iluziju svemoći, majčina je naredna funkcija pomoći djetetu da tu iluziju napusti (te da počne percipirati objektivno, a ne samo subjektivno). Dakle, majka se počinje osvrutati (i) na svoje potrebe (jer se oporavlja od visokoga stupnja identifikacije s djetetom i jer percipira djetetovu novu potrebu – potrebu za majkom kao zasebnim fenomenom) te tako omogućava djetetu da nakon stadija stolpjenosti s

majkom počne razlikovati majku od sebe. Winnicott (1971b) to povezuje s razdobljem u psihoterapiji kada se pacijent, nakon što je razvio povjerenje u terapeuta i doživio ga pouzdanim, treba odvojiti i doseći autonomiju. Kao što se dijete ne može odvojiti od majke koja ga čvrsto veže uz se, tako ni pacijent ne može postati autonoman ako ga terapeut nije spreman pustiti.

Ključna je za Winnicottovu teoriju ideja da će, ako dijete nije imalo dovoljno dobro iskustvo iluzije svemoći, put prema razlikovanju Ja od Ne-Ja biti narušen te ono neće moći percipirati objektivno. Winnicott (1953) naglašava da problem odnosa između onoga što je objektivno percipirano i onoga što je subjektivno stvoreno prati ljudska bića od rođenja te da pritom u njegovu rješenju nema zdravlja za ljudska bića koja nisu imala dovoljno dobar početak vezan za odnos s majkom. Ako je početak bio dobar, dijete može internalizirati dobra iskustva (bivanja u majci, poroda, življenja s majkom) pa osjeća da se može osloniti na majku (a kasnije i na (drugu) okolinu). Načelno, što je ranije došlo do smetnji u okolini, to je njihov utjecaj na mentalno zdravlje štetniji. Nasuprot tomu, zadovoljenje potreba u najranijoj dobi olakšava djetetu savladavanje eventualnih kasnijih smetnji. Uz to, navedene faze ostaju dio unutarnje dinamike osobe i u odraslome životu, pa iako je isti karakteriziran odgovornošću i međuovisnošću, osoba se može vratiti na stadij apsolutne ovisnosti, primjerice, kada se razboli (Abram, 2007b).

Proces razlikovanja Ja od Ne-Ja iziskuje vrijeme, ali i prostor. Prostor je to koji nije razmatran dok ga Winnicott (1951) nije opisao – prijelazni, potencijalni ili „treći“ prostor koji ujedno spaja i razdvaja unutarnje od vanjskoga, prostor koji nije potpuno subjektivan, ni potpuno objektivan. Pridonose mu i unutarnja i izvanjska realnost te ono i nadalje tijekom života ostaje mjesto u kojemu se osoba može odmarati od opetovanoga zadatka držanja tih dviju realnosti odvojenima, a opet povezanima. Djetetu se, a kasnije i odrasloj osobi, dopušta prijelazno područje između primarne kreativnosti i objektivne percepcije zasnovane na testiranju realiteta. Još je nešto neophodno djetetu tijekom opisanoga kretanja od apsolutne do relativne ovisnosti – prijelazni objekt.

PRIJELAZNI OBJEKT KAO PRVI NE-JA OBJEKT I PRVO POSJEDOVANJE

Winnicott je do spoznaje o prijelaznome prostoru došao uočivši poveznicu između načina na koji novorođenče koristi palac, prste ili cijelu šaku te načina na koji nešto starije dijete (u dobi od 3 do 12 mjeseci) koristi medvjedića, lutku, mekanu igračku, odnosno objekt koji prisvaja i koji postaje njegovo prvo vlasništvo, prvi Ne-Ja objekt – prijelazni objekt. Svako dijete pronalazi vlastiti način stvaranja prijelaznoga objekta. Često je to povezano s autoerotskim iskustvom kao što je sisanje pa, primjerice, dojenče slobodnom rukom uzima dio dekice te ga stavlja u usta zajedno s prstima. Ono može i sisati dio tkanine ili nekoga drugog predmeta koji mu je pri ruci. Također, dijete počinje ispuštati razne zvukove, mumljati i slično. Prijelazni objekt ne mora biti fizički opipljiv, to mogu biti riječ, melodija ili navika koji djetetu postaju neophodni prilikom odlaska na spavanja (te se njima brani od tjeskobe, posebice one depresivnoga tipa). Roditelji intuitivno prepoznaju važnost prijelaznih objekata pa ih, između ostaloga, nose na putovanja te ne dopuštaju da se uprljaju (pranje bi moglo prekinuti kontinuitet djetetova iskustva s objektom i tako narušiti njegov smisao i značaj za dijete; Winnicott, 1953).

Čini se i da roditelji intuitivno znaju da je prijelazni objekt za dijete (i) dio njega, kao što su usta ili dojka. Dijete koje izgubi prijelazni objekt istovremeno gubi usta, dojku, ruke, majčinu kožu, kreativnost i objektivnu percepciju. Prijelazni je objekt jedan od mostova između individualne psihe i vanjske realnosti (Winnicott, 1955). Postojanje prijelaznih objekata ovisi o pouzdanu odnosu sa stvarnom majkom koja djetetu pruža ljubav i kada te ljubavi i pouzdanosti (više) nema, prijelazni objekt postaje obični objekt, stvar koja gubi moć pružanja utjehe i svoju „živost“ (Ogden, 2021).

Izmjenama budnoga stanja i spavanja dijete opetovano „skače“ iz svijeta kojeg percipira (vanjski svijet koji pripada okolini i tzv. dijeljenoj stvarnosti) u svijet koji stvara (nesvjestan, subjektivan, unutarnji svijet koji pripada spavanju i sanjanju). Između ta dva svijeta postoji potreba za raznim prijelaznim fenomenima, odnosno za neutralnim teritorijem koji ih premošćuje. Razumljivo je, stoga, i da je potreba za prijelaznim objektom posebno izražena tijekom uspavlivanja (Winnicott, 1950).

PRIJELAZNI OBJEKT KAO PRVA KREACIJA

Kako se počinje služiti zvukom, dijete obično daje ime prijelaznomu objektu, često koristeći (dio) riječi koje koriste odrasli (npr. „baa“ može biti povezano s riječi „baka“). Dio je to djetetova stvaranja vlastitoga svijeta. Naime, iako izvanjski objekt predstavlja sve sastavnice majčinstva, ono, također, označava sposobnost djeteta da kreira ono što mu treba. Tako dijete običan komad dekice pretvara u *nešto više od* obična komada dekice. To nešto više jest: subjektivni dio djeteta, sjećanja na ranija iskustva odnosa s majkom (Winnicott, 1953).

Prijelazni proces ima svoju povijest: omogućuje ga majka koja daje djetetu iskustvo „primarne kreativnosti“ (pronalaženja zamišljene dojke u stvarnoj situaciji hranjenja). Iz toga iskustva izrasta razvojna linija u kojoj dijete može stvarati svoje vanjske objekte. Upravo zahvaljujući majčinoj prvotnoj adaptaciji, izvanjski objekti nisu jednostavno „tamo“, nego su dostupni za to da dijete u njih uloži nešto svoje. Iz toga je pogleda prijelazni objekt prototip kreativnoga odnosa prema svijetu. Uistinu, (i kasnije) u kreativnu življenju objekti koje pronalazimo značajni su nam zbog našega subjektivnog ulaganja u njih, bilo da je riječ o kamenčiću, prizorima iz prirode, ili čak ljudima – u svemu tome ili u njima nalazimo dio sebe (Wright, 2009).

ODLIKE PRIJELAZNOGA OBJEKTA

Winnicott (1953) navodi neke od odlika prijelaznoga objekta: 1. Dijete polaže prava nad objektom i mi se s time slažemo. Ipak, od početka je prisutno i djetetovo odricanje od svemoći. 2. Dijete se s objektom nježno mazi, također ga uzbuđeno voli, ali i oštećuje. 3. Ne smije se mijenjati, osim ako ga dijete ne promijeni. 4. Mora preživjeti djetetovu instinktivnu ljubav, mržnju, pa i agresiju, ako je ona dio odnosa. 5. Mora izgledati kao da djetetu daje toplinu, da se miče ili da ima teksturu, važno je da se doima kao da je živ, odnosno kao da ima svoj realitet. 6. Iz našega kuta gledanja prijelazni objekt dolazi izvana, no to nije tako iz djetetova pogleda. Ipak, ne dolazi ni iznutra, nije riječ o halucinaciji. 7. Njegova je sudbina da postupno kroz godine gubi emocionalnu važnost za dijete. U zdravlju on ne biva pounutren te osjećaji vezani za njega ne bivaju nužno potisnuti. Dijete ga ne zaboravlja te za njim ne žaluje. Prijelazni objekt gubi svoje značenje jer dolazi do difuzije prijelaznih fenomena –

šire se preko cijeloga prijelaznog prostora, između unutarnje psihičke realnosti i vanjskoga svijeta, odnosno kroz cijelo kulturalno polje.

Posljednja je odlika važna, ne samo za razumijevanje djetetova razvojnog puta nego i za razvoj psihoanalitičke teorije (Abram, 2007a). Naime, do ovoga su otkrića prema psihoanalizi objekti bili – ili internalizirani ili izgubljeni. Po prvi put (prijelazni) objekt nije nijedno od toga. Naime, jednom kada dijete postane sposobno razlikovati Ja od Ne-Ja, držeći ono što je unutra i ono što je vani odvojeno, a ipak povezano, ono više ne treba prijelazni objekt.

POTENCIJALNI PROSTOR I SEPARACIJA

Winnicott (1971b) nam nudi još jednu važnu ideju – da niti ne postoji tako nešto poput separacije, nego samo prijetnja separaciji. Pritom ta prijetnja za osobu može biti više ili manje traumatizirajuća, ovisno o iskustvu prvih separacija. Ovo se naslanja na koncept kapaciteta za bivanje samim, koji se temelji na iskustvu djeteta da bude samo u prisutnosti majke (ili općenito, značajne druge osobe). Možemo se pitati kako onda dolazi do separacije subjekta i objekta, djeteta i majke, unatoč nemogućnosti iste. Winnicott objašnjava da (i) ovdje moramo tolerirati paradoks.

Naime, zahvaljujući majčinoj empatiji (prema djetetu), dijete se kroz internalizaciju dobivenoga počinje osjećati sigurnim na putu od ovisnosti prema autonomiji. Prijelazni prostor nastaje samo unutar atmosfere pouzdanosti i povjerenja. Dijete koje se odvaja od majke istovremeno puni potencijalni prostor kroz igru i začetke kulturalnih iskustava. Djetetovo povjerenje u majčinu pouzdanost, i stoga u druge ljude i stvari, čini mogućim razdvajanje Ne-Ja od Ja. Istovremeno se, ipak, može reći da se separacija (i) izbjegava popunjavanjem potencijalnoga prostora kreativnim igranjem, korištenjem simbola i svega što u konačnici čini kulturalni život. Autonomija, dakle, podrazumijeva kontinuitet iskustva sjedinjenosti u *fantaziji*. Separacija može jedino postojati u kontekstu simboličkoga kontinuiteta. Uporabu prijelaznoga objekta, stoga, možemo vidjeti i kao odvajanje od djetetova prvog objekta i kao internalizaciju djetetova prvog objekta. U tome smislu nema separacije – prijelazni prostor i odvaja i povezuje.

NUŽNI PARADOKS

Razumijevanje „nužnoga paradoksa“ ključno je za koncept prijelaznih objekata i fenomena. Prijelazni je prostor dio života te nije ni objektivna stvarnost ni san. Pa, ipak, istovremeno je i jedno i drugo. Winnicott to naziva nužnim paradoksom te najvažnijim dijelom svoga glavnog članka o prijelaznim objektima smatra tvrdnju da taj paradoks trebamo *prihvatiti*, a ne ga nastojati riješiti (Winnicott, 1968). Tijekom brige za dijete valja ga dopustiti, odnosno dopuštati kroz vrijeme. Istina vezana za paradoks ne leži ni u jednome od njegovih polova, nego u prostoru između njih (Ogden, 1985).

Winnicott (1953) naglašava da nikada ne bismo smjeli pitati dijete je li stvorilo svoga medvjedića (dekicu ili bilo koji drugi prijelazni objekt) ili ga je pronašao. Važno je da se glede toga ne očekuje odluka. Paradoks bi se jedino mogao riješiti kroz korištenje rascjepa (*engl.* *splitting*) na polju intelektualnoga funkcioniranja. To bi upućivalo na otpor toleriranju paradoksa. Prema Winnicottu paradoks je inherentan – iako je prijelazni objekt postojao (kako bi bio pronađen), dijete ga je stvorilo. Taj objekt predstavlja začetak neutralnoga područja koje i nadalje (tijekom života) neće biti propitkivano.

Uobičajeno, nitko ne tvrdi da je prijelazni objekt dio stvarnoga (vanjskog) svijeta niti da ga je dijete stvorilo. Razumijeva se da je oboje točno – i dijete ga je stvorilo i svijet ga je djetetu donio. Kao i kod umjetnika, djetetovo iskustvo uključuje oba modaliteta. Dovesti ih u pitanje moglo bi zaustaviti dijete u daljnjemu razvijanju fantazije. Umjesto umećanja logike, valja dopustiti djetetu da naizgled otrcanu dekicu pretvara u objekt od izuzetna značenja. Ako to prenesemo na naš odnos prema umjetničkim djelima, radikalno odvajanje forme od sadržaja znači izlazak iz našega doživljaja umjetničkoga djela, čime se taj doživljaj umanjuje ili mijenja – uništava (Spitz, 2012). Istina, neke fenomene može se osjetiti jedino u obliku nerazriješena paradoksa (Ogden, 2021).

PRIJELAZNI OBJEKT I SIMBOL

Iz kuta promatrača prijelazni je objekt simbol (dijela) djetetova doživljaja okoline. Ipak, to ne znači da je dijete koje koristi prijelazni objekt dosegnulo kapacitet za korištenje simbola. Dijete je tek na putu do spo-

sobnosti korištenja simbola. Kada to umije, ono već jasno razlikuje fantaziju od činjenica, unutarnje od vanjskih objekata. Prijelazni je objekt korijen simbolizma, on je ono što nam je vidljivo na djetetovu putu od čiste subjektivnosti do objektivnosti (Winnicott, 1953). Odnos s prijelaznim objektom odnos je s objektom koji je opipljiv i koji ima svoje značenje uz simbolički ili izvan onoga simboličkog (Ogden, 2021).

Tijekom igranja dijete se postavlja u poziciju između sebe i drugoga (majke, oca) te, što god se tamo dogodi, simbolizira jedinstvo ili nedvojenost između djeteta i toga drugog. Nakon (prethodna) dovoljno duga iskustva sjedinjenosti dijete sada može uživati u svemu onom što proizlazi iz simbola sjedinjenosti. Simbol sjedinjenosti daje širi prostor za ljudsko iskustvo od same sjedinjenosti (Winnicott, 1966).

IGRA, KREATIVNOST I KULTURALNO ISKUSTVO

Kada govori o „mjestu o unutar kojega živimo”, Winnicott (1971b) to mjesto razmatra u apstraktnome smislu – gdje smo kada doživljavamo život. Pritom rani odnos majka – dijete proširuje u odrasli život i življenje. Promatra dva krajnja pristupa vezana za promišljanje o životu ljudskih bića – onaj koji se usredotočuje na ponašanje (odnosno na ono što je vidljivo izvana, zanemarujući pritom nesvjesne motivacije) i onaj koji razmatra samo unutarnji život čovjeka (zanemarujući pritom utjecaje okoline). Pritom napominje da vjerojatno većinu vremena u svojim svakodnevnim životima nismo „niti u ponašanju niti u kontemplaciji“ te pokušava odgovoriti na pitanje – a gdje onda jesmo. Primjerice, gdje smo i što radimo kada slušamo glazbu, čitamo knjigu, igramo tenis? Što radi dijete kada sjedi na podu i igra se igračkama? Gdje smo kada uživamo? Makar smo naučeni na koncepte unutra – vani, Winnicott uviđa potrebu za trećim konceptom. Odgovara da u zdravlju živimo upravo u prijelaznome prostoru. Ovisno o kulturi u kojoj smo rođeni, uživat ćemo na različite načine (plesanje, igranje nogometa, čitanje).

Primarna je kultura, ipak, odnos majka – dijete. Na njegove se temelje nadograđuju sposobnost djetetova korištenja prvoga objekta i sposobnost roditelja da mu dopuste (tu) igru. Majka u stanju primarne majčinske preokupacije zadovoljavanjem djetetovih potreba omogućava djetetu stvaranje iluzije da je stvorilo ono što mu treba, a zatim se to polje iluzije pretvara u prijelazni objekt, odnosno prijelazne fenomene koji će nadalje tijekom cijeloga života biti važni kao neutralno područje

iskustva koje se ne propitkuje. Valja naglasiti da nitko od nas nikada nije oslobođen borbe povezane s međuodnosom unutarnjega i izvanjskoga, odnosno, zadatak prihvaćanja realiteta nikada nije završen te napetost vezana za povezivanje unutarnje i vanjske stvarnosti pronalazi olakšanje kroz prijelazno područje iskustva (umjetnost, religija). To je prijelazno područje izravan nastavak područja igre maloga djeteta koje je „izgubljeno“ u igri (Winnicott, 1953). Igranje je temelj kulturalnoga iskustva koje se na njega prirodno nastavlja (Winnicott, 1971b).

Winnicott (1971c) navodi da u igri, i možda jedino u igri, osoba može biti kreativna te, nadalje, da jedino kreativna osoba može otkrivati samoga sebe. Pritom se kreativnost ne izjednačava sa stvaranjem koje je opće priznato ili uspješno, nego sa stvaranjem koje prati osjećaj da je život smislen, odnosno vrijedan življenja. Zadržavanje je to nečega što pripada iskustvu djeteta – sposobnosti da stvara svijest. Suprotan je tomu stav prema vanjskoj realnosti, koji je suviše prilagodljiv u smislu da se svijet i njegova obilježja poimaju tek kao nešto u što se treba uklopiti.

Kreativnost je činjenje koje izrasta iz bivanja te ukazuje osobi da je – živa; predominacija činjenja koje izvire iz osobnoga impulsa, u odnosu na činjenje koje je reaktivno u odnosu na izvanjski impuls (Winnicott, 1970). U kreativnu življenju sve što radimo osnažuje naš osjećaj da smo živi, da smo mi – mi. Kreativno življenje univerzalna je potreba, ona ne zahtijeva poseban talent, za razliku od umjetničke kreativnosti. Kreativni može biti bilo tko tko gleda ili čini nešto na zdrav način, od djeteta do starca (1971d).

OSJEĆATI SE ŽIVIM – OGDENOV ČITANJE WINNICOTTA

Ogdenovo (2021) razumijevanje Winnicotta naglašava da kroz prijelazne fenomene dobivamo uvid u podrijetlo osjećaja da smo živi, odnosno u stanje u kojemu nam se naše ideje, osjećaji i tjelesne senzacije čine živima i stvarnima. To stanje ima korijenje u najranijemu životu dojenčeta te se potom nastavlja kroz cijeli život osobe. Ukazuje na to da, iako je susret s prijelaznim objektima zapravo vrlo rani susret s onim što je Ne-Ja, prijelazni objekti bivaju utkani u djetetov osobni obrazac, odnosno u ono što je apsolutno osobno za dijete koje je na početku puta da

postane subjekt. Također, opominje nas da ne valja prijelazni objekt sve-
sti samo na objekt koji pomaže djetetu da iz subjektivnoga doživljavanja
prijede na objektivno. Naime, dok je razvojno razmišljanje po prirodi
linearno i kronološko, Winnicottovo se poimanje prijelaznoga prostora
opire kronološkomu, binarnomu i uzročno-posljedičnomu razmišlja-
nju. Nedvojbena, prijelazni fenomeni pridonose sazrijevanju osobe, no
nisu tek dio razvojnoga puta, nego predstavljaju oblik doživljavanja koji
ostaje dugo nakon što dijete postigne sposobnost *self*-objektne diferencijacije. Ogden (1995) naglašava da prijelazni prostor ne možemo opi-
sati kroz brojčanu oznaku između jedne i druge osobe, nego je to mjesto
u kojemu se stvara drugačija vrsta doživljavanja, u isto vrijeme stvarna i
iluzorna. Ako nov način doživljavanja ne potječe iz prijelaznoga prostora,
osobe ne postaje živom u psihološkome smislu riječi.

PRIJATELJSTVO I GRUPE

Winnicott (1957) opisuje da se iz početnoga uživanja u odnosima s maj-
kom i okolinom (ocem, sestrama, braćom...) razvija sposobnost igranja
i stvaranja prijateljstava. Igra pruža prostor za započinjanje emocional-
nih odnosa te tako omogućava stvaranje socijalnih kontakata (Winni-
cott, 1942). Prema Winnicottu prijateljstvo podrazumijeva sposobnost
„pridržavanja“ prijatelja u umu uz istovremeno prepoznavanje odvoje-
nosti. U tome smislu možemo reći da se sposobnost stvaranja i održava-
nja prijateljstava zasniva na sposobnosti osobe da bude sama. Dijeljenje
kulturalnih interesa unutar prijateljskih odnosa događa se unutar prije-
laznoga prostora između osoba.

Iskustvo prijelaznih fenomena može donijeti osjećaj vrhunskoga zado-
voljstva (npr. uživanje na koncertu). Potraga za zadovoljstvom u prije-
laznome prostoru može i ne mora biti ostvarena. Ako ta potraga izvire
iz pravoga *selfa*, veća je šansa za osjećaj zadovoljstva i za osjećaj da se
osoba „osjeća stvarnom“. Igra kroz koju se u trećemu prostoru odvijaju
kulturalne aktivnosti potiče međugrupne odnose, ona je je univerzalna,
potiče rast, odnosno pripada zdravlju, a može biti i oblik komunikacije
u psihoterapiji Winnicott (1971e). Igra i kulturalna iskustva obogaćuju i
ojačavaju naš doživljaj *selfa*, pa i kvalitetu života, prostiru se kroz vrije-
me i prostor, povezuju prošlost, sadašnjost i budućnost.

ZAKLJUČAK

Razumijevanje, pa i istraživanje svakodnevnih ljudskih stanja i iskustava, posebice onih tijekom kojih se osjećamo slobodnima, kreativnima, živima, počivaju na razumijevanju prijelaznih fenomena. Kliničke, pak, implikacije razumijevanja prijelaznih fenomena nisu ograničene samo na rad s regresivnim pacijentima, odnosno na faze terapije tijekom kojih se terapijski odnos najviše približava ranomu odnosu majka – dijete. Pacijent tek dijelom doživljava terapeuta kao odvojenu osobu sa specifičnim odlikama, drugim je dijelom terapeut (i) pacijentova kreacija, baš kao što je to nekada bio njegov prijelazni objekt. Također, kao što je nekada dekicu koju je pronašao pretvarao u objekt od iznimne subjektivne vrijednosti, tako sada daje značenje onomu što „pronađe“ u terapiji, određujući pritom koliko mu je ono što je pronašao važno, odnosno smisleno. U konačnici, separacije koje prate svaku terapiju mogu potrebovati objekte koji će ih olakšavati – bili oni nefizički opipljivi, pune potencijalni prostor između pacijenta i terapeuta te kroz doživljaj neodvojenosti u fantaziji omogućavaju ono što se ponekad čini kao zastrašujuće i nemoguće – odvajanje.

FOUND, YET CREATED: AN OVERVIEW OF WINNICOTT'S THOUGHT ON THE TRANSITIONAL OBJECT

Abstract:

The transitional object is an intrinsic part of the infant's journey from the initial unity with the mother, that is, from absolute dependence and the inability to distinguish oneself from the environment to relative dependence and the ability to distinguish Me from not-Me. It develops in relation to the mother-infant dyad, based on the mother's reliable adaptation to the infant's needs, the infant's consequent sense of trust in the mother and its experience of omnipotence, in a (transitional) space that both connects and separates the internal from the external. The paper considers the prerequisites for creating a transitional object, its characteristics with an emphasis on paradoxical aspects, its necessity for the development of the sense of self and its developmental destiny. The importance of the transitional space is highlighted, not only as part of the development process but as a place of play, synonymous with creative living that provides the basis for the entire cultural experience, through which a person can repeatedly find their sense of self and feel alive, while balancing between facts and fantasies, between individuality and connectedness.

Keywords: transitional object; transitional space; self; play; creativity

LITERATURA

1. Abram, J. (2007a). Transitional phenomena. U J. Abram (Ur.) *The Language of Winnicott: A Dictionary of Winnicott's Use of Words* (2nd edition). London: Karnac Books.
2. Abram, J. (2007b). Dependence. U J. Abram (Ur.) *The Language of Winnicott: A Dictionary of Winnicott's Use of Words* (2nd edition). London: Karnac Books.
3. Ogden, T. H. (1985). The mother, the infant and the matrix: interpretations of aspects of the work of Donald Winnicott. U J. Abram (Ur.) *Donald Winnicott today* (2013). London and New York: Routledge/Taylor & Francis Group.
4. Ogden, T. H. (1985). Analysing forms of aliveness and deadness of the transference-countertransference. *The International Journal of Psychoanalysis*, 76(4), 695-710.
5. Ogden, T. H. (2021). What alive means: On Winnicott's "transitional objects and transitional phenomena". *The International journal of psycho-analysis*, 102(5), 837-856. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207578.2021.1935265>
6. Winnicott, D. W. (1942). Why children play. U D. W. Winnicott (Ur.) *The Child, the Family, and the Outside World* (1964). Harmondsworth: Penguin Books.
7. Winnicott, D. W. (1950). The deprived child and how he can be compensated for a loss of family life. U D. W. Winnicott (Ur.) *The Family and Individual Development* (1965). London: Tavistock Publications.
8. Winnicott, D. W. (1951). Transitional objects and transitional phenomena. U D. W. Winnicott (Ur.) *Collected Papers: Through paediatrics to psychoanalysis* (1958). London: Tavistock Publications.
9. Winnicott, D. W. (1953). Transitional objects and transitional phenomena; a study of the first not-me possession. *The International Journal of Psychoanalysis*, 34, 89-97.
10. Winnicott, D. W. (1955). Group influences and the maladjusted child: The school aspect. U D. W. Winnicott (Ur.) *The Family and Individual Development* (1965). London: Tavistock Publications.
11. Winnicott, D. W. (1957). The capacity to be alone. U D. W. Winnicott (Ur.) *The Maturation Processes and the Facilitating Environ-*

- ment: Studies in the Theory of Emotional Development* (1965). London: Hogarth.
12. Winnicott, D. W. (1960). The theory of the parent-infant relationship. *The International Journal of Psycho-Analysis*, 41, 585–595.
  13. Winnicott, D. W. (1966). The child in the family group. U C. Winnicott, R. Shepherd, & M. Davis (Ur.) *Home is where we start from. Essays by a Psychoanalyst* (1986). Harmondsworth: Penguin.
  14. Winnicott, D. W. (1968). Playing and culture. U C. Winnicott, R. Shepherd, & M. Davis (Ur.) *Psycho-Analytic Explorations* (1989). Cambridge, MA: Harvard University Press.
  15. Winnicott, D. W. (1970). Living creatively. U C. Winnicott, R. Shepherd, & M. Davis (Ur.) *Home is where we start from. Essays by a Psychoanalyst* (1986). Harmondsworth: Penguin.
  16. Winnicott, D. W. (1971a). Tailpiece. U D. W. Winnicott (Ur.) *Playing and Reality*. London: Tavistock Publications.
  17. Winnicott, D. W. (1971b). The place where we live. U D. W. Winnicott (Ur.) *Playing and Reality*. London: Tavistock Publications.
  18. Winnicott, D. W. (1971c). Playing: Creative activity and the search for the Self. U D. W. Winnicott (Ur.) *Playing and Reality*. London: Tavistock Publications.
  19. Winnicott, D. W. (1971d). Creativity and its origins. U D. W. Winnicott (Ur.) *Playing and Reality*. London: Tavistock Publications.
  20. Winnicott, D. W. (1971e). Playing: A theoretical statement. U D. W. Winnicott (Ur.) *Playing and Reality*. London: Tavistock Publications.
  21. Wright, K. (2009). The search for form: a Winnicottian theory of artistic creation. U J. Abram (Ur.) *Donald Winnicott today* (2013). London and New York: Routledge/Taylor & Francis Group.
  22. Spitz, E. H. (2012). Psychoanalysis and the Visual Arts. U G. O. Gabbard, B. E. Litowitz, & P. Williams (Ur.) *Textbook of psychoanalysis* (2nd edition). American Psychiatric Publishing, Inc.

ZAKLJUČCI KONFERENCIJE

Na Konferenciji je izloženo ukupno 17 radova kroz četiri panela: *Suvremeni izazovi u radu s djecom, roditeljima i obitelji, Uloga pomažućih profesija u izgradnji inkluzivnog društva za svu djecu, Alternativni oblici zbrinjavanja djece i Slobodne teme.*

Ciljevi su Konferencije bili dobiti odgovore o tome s kojim se suvremenim izazovima suočavaju obitelji i pomažuće profesije te propitati mogućnosti doprinosa pomažućih profesija u kontekstu alternativnih oblika skrbi, preventivnoga djelovanja i izgradnji inkluzivnoga društva za svu djecu.

Na Konferenciji je sudjelovalo više od 70 sudionika, od kojih je velik broj praktičara što je pridonijelo dijeljenju iskustava i plodnoj raspravi u svakoj sesiji.

Zaključci izneseni na Konferenciji ukazuju na postojanje nekoliko suvremenih izazova s kojima se suočavaju obitelji i pomažuće profesije. Ponajprije, mentalno zdravlje djece u Bosni i Hercegovini trenutačno zahtijeva sve veću pažnju. Djeci i mladim osobama nedostaje resursa i podrške za nošenje s izazovima na koje ni odrasli često nemaju odgovor, a za posljedicu imamo sve narušenije mentalno zdravlje djece i mladih. Zabrinjavajuće je širenje problema rane konzumacije droga među mladima, što ukazuje na potrebu za sustavnom prevencijom. Suvremeni izazovi, uključujući utjecaj digitalizacije i izloženost djece neprimjerenim sadržajima, dodatno opterećuju roditelje i stručnjake. Tema sekstinga također je aktualizirana, naglašavajući potrebu za većim razumijevanjem potencijalnih rizika i koristi ove pojave kod adolescenata. Također, spolno zlostavljanje djece ozbiljan je društveni problem koji zahtijeva rano prepoznavanje i ciljane intervencije kako bi se zaštitila djeca i promijenila svijest unutar zajednice. Zakonske okvire u Bosni i Hercegovini, kada je u pitanju zaštita obitelji s djecom, pogotovo ugroženih skupina, potrebno je ujednačiti na svim razinama, kako bi se izbjegle velike i diskriminirajuće razlike u pojedinim dijelovima cijele Bosne i Hercegovine. Aktivno uključivanje zajednice, uz osnaživanje žrtava i prevenciju, može smanjiti stigmatu i potaknuti promjene u društvenome stavu prema ovome obliku nasilja.

U suočavanju sa svim navedenim izazovima osobitu ulogu mogla bi i trebala imati škola. Istaknuta je hitna potreba za promjenama unutar formalnoga obrazovnog sustava, koji mora staviti veći naglasak na individualne karakteristike učenika, kreativnost, osnaživanje, praktičnu

primjenu znanja, kritičko promišljanje i zabavu. Kao jedan od pozitivnih primjera ističe se NLP pristup učenju. Također, školski sustav treba osigurati sigurno okružje te provoditi preventivne programe za jačanje psihološke otpornosti kod djece. Posebno je naglašena uloga roditelja u održavanju mentalnoga zdravlja adolescenata kao i potreba za kontinuiranom i bliskom suradnjom roditelja i stručnjaka. U tome kontekstu uloga socijalnih radnika u školama prepoznata je kao ključna, ali postoji potreba za njihovim većim angažmanom u školama, kao i boljom suradnjom s centrima za socijalnu skrb.

Promjena paradigme u socijalnome radu prema jačanju otpornosti kod djece suočene s izazovnim okolnostima naglašava osnaživanje djece da se prilagode i napreduju unatoč nedaćama. Umjesto da se usmjere isključivo na ublažavanje trenutačnih problema, ovaj pristup razvija dugoročne snage, kao što su emocionalna regulacija, vještine rješavanja problema i snažne mreže socijalne podrške. Socijalni radnici trebaju uložiti napor u jačanju zaštitnih čimbenika u djetetovoj okolini, potičući pozitivan razvoj i osjećaj vlastite učinkovitosti, čak i u suočavanju s traumama ili teškoćama.

Govoreći o inkluzivnome društvu za svu djecu, posebna pažnja posvećena je interkulturalnoj kompetenciji u radu s djecom, posebno u kontekstu migracija i globalizacije, gdje su važni razumijevanje i prihvaćanje kulturnih raznolikosti. Nemoguće je raspravljati o inkluzivnosti bez osvrta na položaj djece s teškoćama u razvoju. Iskustvo pokazuje da djeca s teškoćama u razvoju nisu u dovoljnoj mjeri uključena u društvo u Bosni i Hercegovini, ali i u susjednim zemljama. Sport je prepoznat kao važan čimbenik u poticanju motoričkoga i psihosocijalnoga razvoja djece, ali je istaknuto da djeca s teškoćama u razvoju rijetko sudjeluju u sportskim aktivnostima. Potrebno je raditi na uključivanju djece s teškoćama u sport kroz suradnju svih relevantnih institucija, stručnjaka i roditelja.

Od alternativnih oblika zbrinjavanja djece udomiteljstvo je prepoznato kao ključno za pružanje stabilna i podržavajućeg okružja djeci bez roditeljske skrbi, a istaknuta je važnost učinkovite i usklađene zakonske regulative i podrške sustava kako bi se postigli pozitivni ishodi. Istaknuta je potreba za većim brojem udomiteljskih obitelji, posebice za djecu stariju od 10 godina, koja često imaju manje šanse za udomljavanje ili posvojenje. U praksi velik izazov predstavlja prekid udomiteljske skrbi. Kako bi se to spriječilo, potrebno je unaprijediti sustav podrške, pružiti

kvalitetnu pripremu i kontinuiranu edukaciju udomiteljima te osigurati stručnu pomoć za djecu i udomitelje kroz cijeli proces udomljavanja. Osim podrške udomiteljima osobito je naglašena potreba osiguravanja podrške za socijalne radnike i druge stručnjake uključene u ovaj proces u obliku supervizije. Stručnjaci u praksi rijetko imaju sustavno riješeno pitanje supervizije, što pridonosi profesionalnome sagorijevanju. Općenito, udomiteljstvo predstavlja važan korak prema stvaranju stabilna i podržavajućeg okružja za djecu koja su u potrebi, ali zahtijeva sustavan pristup, bolju podršku i zakonske promjene kako bi se osigurali uspješni i dugoročni ishodi.

Zaključno, naglasak je bio na važnosti kontinuirana i zajedničkog djelovanja obitelji i stručnjaka na unapređenju sustava podrške djeci i mladima te njihova boljeg razvoja i prilagodbe u suvremenome društvu. Pri tome je neizostavna potreba za kontinuiranom podrškom obiteljima i stručnjacima.

